

I.

Izvēles

laiks: 20. gadsimta 20. - 30. gadi

I IZVĒLES LAIKS: 20. GS. 20. – 30. GADI

IEVADS

Valsts iekārtu salīdzināšanai bieži lieto ētiskus jēdzienus – labs vai slikts, un tad atšķirības ir ļoti skaidras. Eiropas vēsture un kultūra ir balstījusies uz vairākām diezgan stabilām vērtībām. No tām par svarīgākajām parasti tiek uzskatīta personas brīvība un demokrātiska valsts. Režimus, kur cilvēks un viņa brīvība ir godā, parasti uzskata par labiem. Iekārtu, kur cilvēka brīvība netiek cienīta, savukārt uzskata par sliktu un reakcionāru.

Vislielākajās briesmās demokrātiskās vērtības bija 20. gadsimta pirmajā pusē. Pēc Pirmā pasaules kara un 20. gadu sākumā Eiropā bija 28 demokrātiskas valstis ar parlamentāru valsts kārtību. 1938. gadā jau 16 no tām bija nedemokrātiskas. Vai šīs izmaiņas bija veicinājušas pēckara ekonomiskās krīzes, starpetniskie konflikti un robežstrīdi, ideoloģiskās problēmas, iepriekšējā vēsturiskā attīstība vai varbūt – paša cilvēka būtība, tieksme pakļauties stiprākajam?

Valsts parādīšanai uz plaknes dažkārt izmanto ģeometrisku figūru – trīsstūri. Tā virsotne apzīmē varas pārstāvjus, bet pārējā daļa – tos, kuri tiek pārvaldīti. Ar šādu figūru var attēlot gan demokrātiskas, gan arī nedemokrātiskas valstis, un tā var noderēt gan mūsdienu, gan arī vēstures gaitā izzudušo valstu gadījumā. Kā tas ir iespējams? Vai tad staļiniskā Krievija, nacistiskā Vācija un demokrātiskā Lielbritānija nebija krasi atšķirīgas?

Vai visas nedemokrātiskās valstis būtu vienlīdz jānopel? Kādas bija dažādo politisko režīmu iespējas novērst reģionālos konfliktus un pasaules karu? Vai demokrātiskās lielvalstis nav vainojamas Otrā pasaules kara izraisīšanā vairāk nekā mazās nedemokrātiskās valstis? Šie un daudzi citi neatbildēti jautājumi vēl arvien spiež mūs atgriezties pie 20. gadsimta pirmās puses sarežģītajiem notikumiem.

Baltijas valstu liktenis 20. gadsimtā ir bijis atkarīgs vispirms no lielajām kaimiņvalstīm un vispārējās starptautiskās situācijas. Tādēļ savu ceļojumu pagātnē sākam ar politiskām tēmām un nonākam līdz ekonomikai un ikdienas dzīvei. Mūsu mērķis ir ar dokumentu un citu materiālu palīdzību parādīt, ka 20.–30. gadu pasaulē ne autoritāro, ne arī demokrātisko valstu vidū nebija spēka, kuram Baltijas valstis būtu varējušas lūgt palīdzību. Pēc Pirmā pasaules kara tika izveidota Versaļas sistēma, par kuras nozīmīgu daļu kļuva Tautu Savienība. Runājot par 30. gadiem, nekādi nevar nepieminēt Ā. Hitlera agresīvo ārpolitiku, demokrātisko valstu reaģēšanu uz to un, protams, Baltijas valstu vietu autoritāro un demokrātisko lielvalstu savstarpējās attiecībās.

DEMOKRĀTIJA UN DIKTATŪRA EIROPĀ: POLITISKĀ DZĪVE

Pēckara Eiropas galvenais pamatvārds bija "demokrātija", bet 30. gadu beigās demokrātiju gandrīz visā Eiropā bija nomainījusi autokrātija. Tēmā "20.–30. gadi – demo-

krātijas krīze?" ir mēģināts, analizējot to valstu – fašistiskās Itālijas, nacistiskās Vācijas un komunistiskās Padomju Savienības – situāciju, kuras visvairāk iespaidoja Eiropas vēsturi starpkaru periodā, rast atbildi uz jautājumiem: ko nozīmēja demokrātija; kādēļ šāda valdīšanas kārtība neiesakņojās lielā pēckara Eiropas daļā un pastāvēja lielākoties tikai Rietumeiropā; vai atsacīšanās no demokrātijas vienmēr bija saistīta ar diktatora personiskajām ambīcijām; vai visas nedemokrātiskās sabiedrības bija līdzīgas?

Tēmā "Musolini – totalitārās valsts izveidotājs?" ir raksturota Benito Musolini personība un raksturota fašistiska un korporatīva valsts. Avoti ir izvēlēti tā, lai būtu pārstāvēti gan Musolini laikabiedru, gan ievērojamu mūsdienu Rietumu vēsturnieku viedokļi par fašistisko Itāliju.

30. gadu sākumā Vācijā vienlaikus izraisījās ekonomiskā krīze un demokrātiskās Veimāras republikas politiskā krīze, ko nacisti veiksmīgi izmantoja, lai nokļūtu pie varas. Tēmā "Hitlera nākšana pie varas – nejaušība vai neizbēgamība?" aplūkota 30. gadu sākumperioda ekonomiskā un politiskā situācija. Hitlera nākšanu pie varas nevar skatīt atrauti no Vācijas ekonomiskās, iekšpolitiskās un ārpolitiskās situācijas, kā arī paša Hitlera ambīcijām. Sava loma bija arī NSDAP propagandas efektivitātei; parlamenta vēlēšanu gaitai un rezultātiem; politisko partiju savstarpējām sarunām u.tml. Ko nacisti gribēja panākt, kādu programmu viņi piedāvāja tautai, kāda bija tautas un dažādo politisko un ekonomisko spēku attieksme pret nacistiem, kādēļ viņi pēkšņi kļuva par valdošo partiju, bet pēc tam par vienīgo partiju – uz šādiem jautājumiem dotas atbildes vēstures avotu un vēsturnieku pētījumu fragmentos.

PSRS 20.–30. gadu politiskā vēsture aplūkota tēmā "Josifs Staļins – liels vadonis vai viltīgs intrigants?". Kā Staļins nokļuva varas virsotnē, vai Trockis būtu varējis viņu uzvarēt 20. gadu cīņā par varu, kādēļ 30. gadu otrajā pusē sākās asiņains terors – vai tas bija valsts līdzšinējās iekšpolitikas attīstības loģisks turpinājums vai arī apzināta un ciniska miljonu cilvēku iznīcināšana vadoņa varas un valsts varenības palielināšanas vārdā?

Daudzās Austrumeiropas valstīs (arī Igaunijā un Latvijā) 20. gados un 30. gadu vidū dzīvošana pēc demokrātijas noteikumiem bija novedusi līdz situācijai, kad demokrātijā vilusies sabiedrība varēja demokrātisku vēlēšanu ceļā nodot varu labējiem vai kreisajiem radikāļiem. Lai to nepieļautu, daudzās valstīs tika ierobežotas demokrātiskās brīvības un ieviesta diktatūra. Tas ir tēmas "Vai autoritārisms bija labākais, ko vēsture varēja piedāvāt?" pamatsaturs. Uz jautājumu, vai šādi valsts apvērsumi bija lietderīgi un nepieciešami, nebija viegli atbildēt toreiz un nav viegli atbildēt arī tagad, bet par šīm problēmām mēs varētu padomāt – varbūt mums to pat vajadzētu darīt.

EKONOMIKA, KULTŪRA, IZGLĪTĪBA UN IKDIENAS DZĪVE

Izvēloties tēmas **"Ekonomiskās grūtības – priekšnoteikumi diktatūrai?"** materiālus, autori vadījušies pēc atziņas, ka krīzes situācija var būt bīstama demokrātijai. Kamēr ekonomikā ir uzplaukums, neviens nevēlas pārkārtojumus, bet, kad ekonomikā ir lejupslīde, tiek meklēti vaininieki un pieprasīts spēcīgs vadītājs. Avoti, kas raksturo ekonomisko situāciju pēc Pirmā pasaules kara, 1929. gadā sākušos pasaules ekonomisko krīzi, kā arī kolektīvizāciju un industrializāciju Padomju Savienībā, dod iespēju skolēniem novērtēt briesmas, kas rodas krīzes situācijā, un rosina domāt par demokrātijas principiem atbilstošu risinājumu.

Starpkaru perioda Eiropu, tālaika cilvēkus, viņu uzskatus un rīcības motīvus labāk izprast palīdzēs tēmas **"Kultūra – radošs darbs vai valstisks pasūtījums?"** un **"Izglītība – daudzšķautņaina vai vienveidīga?"**. Ar avotu palīdzību skolēni var izdarīt secinājumus par demokrātiskas sabiedrības un totalitāras sabiedrības kultūru un izglītību, atrast līdzības un atšķirības totalitāro valstu attieksmē pret izglītību, mākslu un māksliniekus. Interesanti ir vērot, kā pēckara un pēcrevolūciju perioda radošā brīvība un nesavaldība totalitāro sistēmu iespējā pakāpeniski atkāpjas un tiek aizstāta ar tradicionālām, reālistiskām formām vai arī kā totalitārie režīmi padara izglītības sistēmu par kontroles un spiediena izdarīšanas rīku.

Tēmas **"Sieviete vīrieša ēnā?"** un **"Ikdienas dzīve"** papildina tālaika kopējo ainu. Šajā periodā pieauga sievietes loma gan politikā, gan arī tautsaimniecībā un ģimenē. Tā kā jautājumi par ikdienas dzīvi un sievieti līdz šim izdotajās mācību grāmatās ir maz aplūkoti, tad autori veltījuši tiem diezgan lielu uzmanību.

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA UN KONFLIKTI

Pēckara attīstība Eiropā ir cieši saistīta ar Versaļas miera līgumu. Tēmā **"Versaļas sistēma – zaudētāju sodīšana vai jauna kārtība?"** ar vēstures avotu palīdzību iespējams pārliecināties, ka Hitlers ļoti veiksmīgi izmantoja Versaļas miera līguma diskriminējošos noteikumus savā ārpolitikā. Īpaša uzmanība pievērsta Trianonas līgumam ar Ungāriju, jo lielvalstu attieksme pret Ungāriju pēc Pirmā pasaules kara izraisa zināmu izbrīnu. Ungārija nebija karā ieinteresēta, tā pati cieta dominējošās Austrijas varā, bet miera līgumā pret to izturējās kā pret kara galveno vaininieci. Reģiona etniskais sastāvs ir raibs, neatrisināti jautājumi ir arī mūsdienās. Trianonas līguma materiāli dod skolēniem iespēju analizēt joprojām aktuālas problēmas: kā nospraust valstu robežas daudz nacionālā reģionā; vai princips *Katrai tautai sava valsts* ir racionāls un īstenojams; vai tautu pašnoteikšanās tiesības ir visur

iespējamas un nepieciešamas; vai nacionālā valsts ir labāka par daudz nacionālu valsti.

Viens no pēckara nozīmīgākajiem notikumiem bija Tautu Savienības dibināšana. Tautu Savienība kļuva par vienu no iespaidīgākajām starptautiskajām organizācijām, kas darbojās stabila miera nodrošināšanas vārdā. Tēmā **"Tautu Savienības radišana – panākums vai neveiksme?"** mēģināts izskaidrot, ka konfliktu atrisināšanai derēja tikai demokrātiski līdzekļi. Taču pašā Tautu Savienības uzbūvē un tās darbībā slēpās pretrunas, kas beigu beigās noveda pie organizācijas krīzes. Alternatīva Tautu Savienībai neatradās, un tādēļ nebija tāda spēka, kas varētu novērst jaunu karu.

Kopā ar materiāliem par Hitlera ārpolitiku tēmā **"Vai Hitlera ārpolitika bija veiksmīga?"** autori centušies parādīt, ka totalitāras valsts ārpolitikā veiksmē visbiežāk nozīmē agresiju, uzvaru, pretinieka pakļaušanu un okupēšanu. Totalitāras valsts ārpolitikā nav kompromisu, tādas valsts vadītājam ir nepieciešami aizvien jauni ienaidnieki, kā arī iekšpolitiska un ārpolitiska veiksmē. Hitlera ārpolitika nepārprotami noveda pie konflikta.

Demokrātisko valstu ārpolitika 30. gados izpaudās kā Hitlera un pārējo revanšistiski noskaņoto politiķu nomierināšanas centieni. Tēmā **"Nomierināšanas politika – uzvarētāji un zaudētāji"** redzam, ka demokrātiskas valsts princips *Ja vēlies mieru, gatavojies mieram* nederēja attiecībās ar totalitārām valstīm. Tajā pašā laikā tas ir vienīgais princips, ko demokrātiskas valstis vispār var izmantot. Nodaļā apkopotie avoti dod iespēju pārdomāt, kādēļ izraisījās jauns pasaules karš, vai no tā bija iespējams izvairīties.

Baltijas valstu situācija divu pasaules karu starplaikā un sašķeltajā Eiropā nebija īpaši droša. Sevišķi sarežģīta tā kļuva 1939. gadā. Kopš 1934. gada demokrātiska Igaunija, Latvija un Lietuva vairs nepastāvēja. Iespējams, ka, saglabājoties demokrātijai, Baltijas valstu liktenis būtu veidojies citāds. Baltijas valstu loma starptautiskajās attiecībās apskatīta tēmā **"Igaunija un Latvija – bandinieki lielajā politikā?"**.

Šī darba mērķis nav kādu nopelt. Autori vēlējušies palīdzēt vēstures skolotājiem padarīt savu priekšmetu interesantāku un konkrētāku. Mērķis ir – ar oriģināla papildmateriāla palīdzību uzdot jautājumus un uzdevumus, uz kuriem bieži nemaz nav skaidras un viennozīmīgas atbildes. Tātad šī grāmata palīdzēs atdzīvināt vēstures stundu un, cerams, arī aktīvāk līdzdomāt par vēstures nozīmīgākajiem jautājumiem. Darba uzdevumu sastādīšanā par nozīmīgu uzskatīts tas, lai ar uzdevumu palīdzību skolēns pats nonāktu pie secinājuma. Šāds mērķis tiek izvirzīts pamatskolas pēdējās klasēs un ģimnāzijās 20. gadsimta vēstures kursā. Skolotājam pēc grūtības pakāpes ir iespējams izvēlēties uzdevumus, kas der attiecīgajām vecuma grupām. Lielākā daļa grupu darba uzdevumu ir izmantojami arī kā mājasdarbi. Domraksta rakstīšanai ir nepieciešama tēmas pamatīga izpratne, tādēļ ieteicams to uzdot kā tēmas apkopojumu.

DEMOKRĀTIJA UN DIKTATŪRA EIROPĀ: POLITISKĀ DZĪVE 20.–30. GADI – DEMOKRĀTIJAS KRĪZE?

A

19. gadsimtā parlamentāro institūciju loma pieauga gandrīz visā Eiropā. Tomēr daudzos gadījumos pastāvēja ievērojami ierobežojumi – ierobežotas vēlēšanu tiesības, pārāk liela izpildvaras ietekme, vāja likumdošana un monarha varas saglabāšanās Viduseiropā un Austrumeiropā. Pirmā pasaules kara rezultātā šie ierobežojumi tika atcelti, un, pēc ASV prezidenta Vilsona domām, stabilitāti nākotnē garantēja tas, ka dažām Eiropas tautām tika dota ne tikai iespēja veidot savu valsti, bet arī tiesības to vadīt.

(St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – p. 10)

B

1917. gadā Vilsons teica Amerikas Kongresam: "Demokrātija pasaulē ir jāaizsargā." 1919. gadā šķīta, ka demokrātija ir pietiekami spēcīga, lai nosargātu mieru pasaulē. (...) Populārs bijs lozungs "Viens cilvēks, viena balss", un Tautu Savienība tika veidota pēc principa "Viena valsts, viena balss".

(J. B. Watson. Success in 20th century world affairs. – London, 1997. – p. 43)

C

Ko saprata ar jēdzienu "demokrātiska valsts"?

Galvenās demokrātijas pazīmes:

- 1) iespēja diskutēt, rēķināšanās ar cita uzskatiem un kompromisu iespējamība;
- 2) opozīcija, kas darbojas likuma ietvaros;
- 3) atšķirīgu vērtību un uzskatu akceptēšana;
- 4) vienas partijas vai ideoloģijas dominēšanas neiespējamība;
- 5) galveno cilvēktiesību atzīšana;
- 6) iespēja brīvi paust savus uzskatus.

(St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – pp. 10–11)

D

Diemžēl visai drīz demokrātija gandrīz visur piedzīvoja krīzi. 20. gadu sākumā Vāciju nomāca ekonomiskā krīze un ar to saistītā inflācija. No 1929. gada visas valstis satricināja pasaules ekonomiskā krīze, kuras negatīvās sekas bija arī muitas tarifu paaugstināšanās un pasaules tirdzniecības panīkums. Dažās valstīs sasprindzinājuma cēlonis bija konflikti starp dažādām tautību grupām, bet citās sociālo sasprindzinājumu radīja dažādu sabiedrības slāņu (biznesa aprindas un kapitālisti, vidusslānis un mazie uzņēmēji, zemnieki un strādnieki) pieaugošā neapmierinātība ar pastāvošo iekārtu.

(St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – p. 11)

E

Pēc 1918. gada gandrīz katra Eiropas valsts piedzīvoja nabadzību un bezdarbu – tas deva būtisku iemeslu neapmierinātībai tādās valstīs kā Itālija, Vācija, Austrija. (...) Demokrātija ir sarežģīta valdīšanas forma. Lielbritānijā un Amerikas Savienotajās Valstīs demokrātiskās sistēmas bija attīstījušās ilgā laika periodā. Taču daudzās Eiropas valstīs diemžēl nebija demokrātiskās sistēmas sakņu un tautai trūka demokrātiskas pieredzes. Demokrātijās, kas šķīta ideālas uz papīra – piemēram, Veimāras republika –, bieži vien bija tik taudz dažādu parlamenta partiju, ka stabilas valdības veidošana izrādījās neiespējama un radās nepieciešamība pēc koalīcijām. Lai noturētos pie varas, valdības vairījās no strīdīgiem jautājumiem, kaut gan tie gaidīja risinājumu. Daudz vienkāršāk bija ticēt Hitleram vai Musolini, kuri solīja tieši to, pēc kā visi ilgojās, – rīcību.

(J. B. Watson. Success in 20th century world affairs. – London, 1997. – p. 68)

F

1. Cilvēktiesības, kas pamatojās uz brīvības un vienlīdzības principiem, bija raksturīgas ne tikai politiskajai sistēmai, bet arī citām sabiedrības apakšsistēmām, piemēram, ģimenei un darba attiecībām. Liberālie uzskati, kas cilvēkus pavadīja ikdienas dzīvē, nepieļāva varas koncentrēšanos vienas personas rokās (*Führerprinzip* – vadonības princips).

2. "Tautību jautājums" šajās zemēs nebija aktuāls. Tautu un valstu robežas sakrita, un nacionālo minoritāšu, kas vēlētos atdalīties, bija maz.

3. Strādnieku kustība bija inkorporēta politiskajā sistēmā. Pret sociālistiem attiecās kā pret īsteniem politiķiem, un līdz ar to viņu ideoloģija bija mazāk revolucionāra nekā Viduseiropā un Austrumeiropā. Buržuāzijai nebija vajadzības pēc spēcīga līdera, lai aizstāvētos pret "sarkanajām briesmām".

4. Šīm zemēm ievērojami spilgtāk nekā Viduseiropā un Austrumeiropā bija raksturīgi tādi demokrātijas priekšnoteikumi kā plašs vidusslānis, sabiedrības vienotība, kā arī tas, ka neeksistēja feodālās privilēģijas.

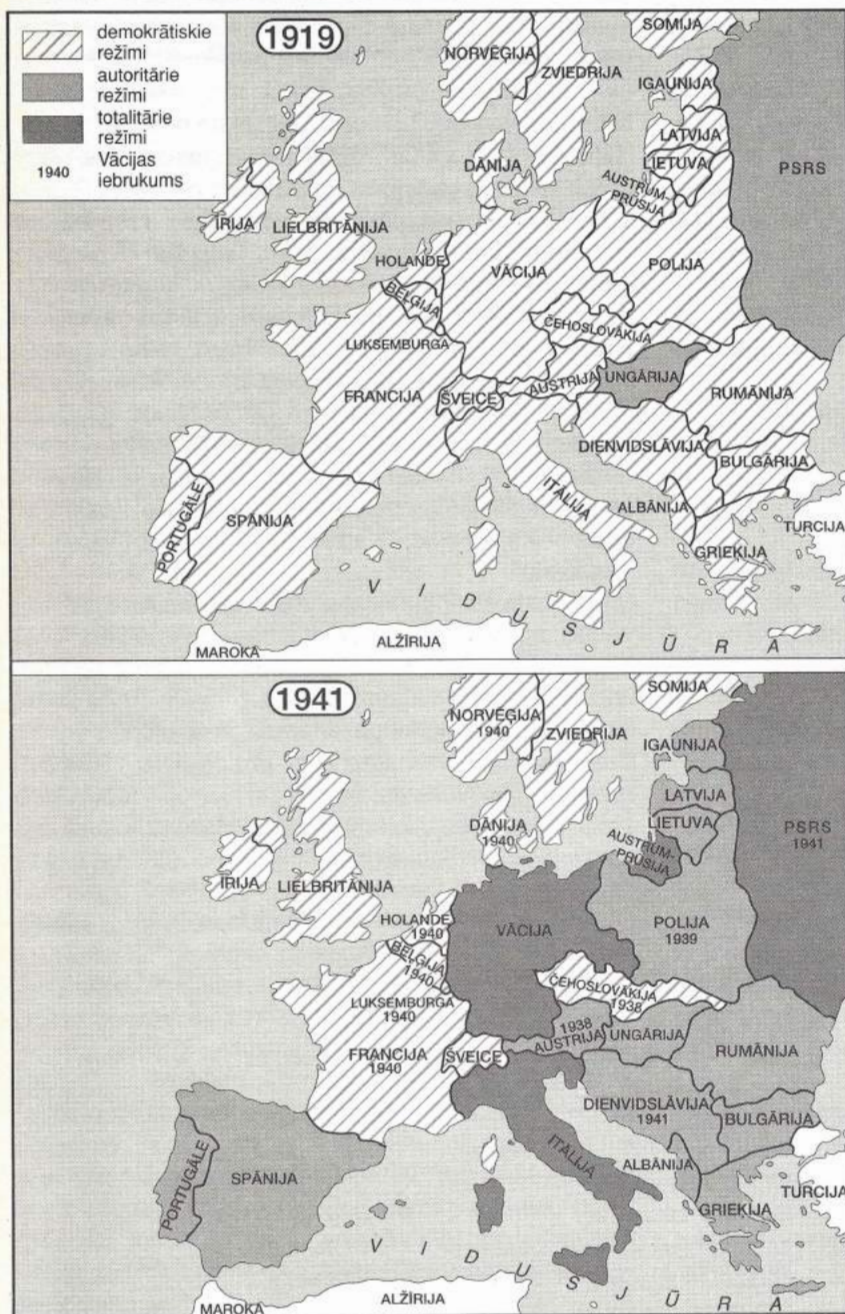
(Intervija ar filozofijas doktoru Solti Enijedi (Centrāleiropas Universitāte, Budapešta) par tēmu "Kādēļ demokrātija saglabājās daudzās Rietumeiropas valstīs?".

Tartu, 22.08.99.)

Demokrātijas sabrukums. Pārmaiņas Eiropā 1919.–1941. gadā

(J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – pp. 126–127)

VALSTIS	PĀRMAIŅAS	PĀR- MAIŅU LAIKS
Albānija	Ahmets Zogu pasludina sevi par karali	1928
Austrija	Dolfusa labējā valdība	1932
Beļģija	Nacisti likvidē demokrātiju	1939
Bulgārija	Cara Borisa monarhija	1934
Čehoslovākija	Nacisti likvidē demokrātiju	1939
Dānija	Nacisti likvidē demokrātiju	1940
Dienvidslāvija	Karaļa Aleksandra monarhija	1929
Francija	Nacisti likvidē demokrātiju	1940
Grieķija	Metaksas autoritārais režīms	1936
Holande	Nacisti likvidē demokrātiju	1940
Igaunija	Petsa autoritārais režīms	1934
Itālija	Musolini fašistiskais režīms	1922
Īrija	Demokrātija saglabājas	
Latvija	Ulmaņa autoritārais režīms	1934
Lielbritānija	Demokrātija saglabājas	
Lietuva	Smetonas autoritārais režīms	1926
Luksemburga	Demokrātija saglabājas	
Norvēģija	Nacisti likvidē demokrātiju	1940
Polija	Pilsudska autoritārais režīms	1926
Portugāle	Salazara stingrā vara	1932
PSRS	Leņina un Staļina diktatūra	1917
Rumānija	Karalis Karols II valda bez parlamenta	1938
Somija	Demokrātija saglabājas	
Spānija	Pilsoņu kara rezultātā nodibinās ģenerāļa Franko vara	1939
Šveice	Demokrātija saglabājas	
Ungārija	Īslaicīgs komunistiskais režīms, Bela Kuns tiek gāzts, Horti pārņem varu	1919 1920
Vācija	Hitlera fašistiskais režīms	1933
Zviedrija	Demokrātija saglabājas	

1. Kādi bija demokrātijas saglabāšanās priekšnoteikumi?
 2. Kādēļ autoritārisms bija populārs galvenokārt Austrumeiropā?
 3. Pamatojoties uz eiropēiskām tradīcijām, autoritārās valdīšanas formas tiek uzskatītas par negatīvam. Vai ir iespējams autoritārās valdīšanas formās laikposmā starp diviem pasaules kariem atrast arī kaut ko pozitīvu? Mini piemērus!

TOTALITĀRĀS UN AUTORITĀRĀS DIKTATŪRAS

A

Kaut arī abos politiskajos režīmos nav parlamentārisma un tiem raksturīga kritiska attieksme pret demokrātiju, to ievirze ir atšķirīga. Autoritārajos režīmos diktatūrai bija konservatīvi mērķi – tradicionālo vērtību un nereti arī esošo sociālo struktūru saglabāšana. Tie tika nodibināti bez revolūcijas un tautu masu aktivizēšanas. (...) Totalitārie režīmi pretendēja uz daudz lielākām pārmaiņām, tiem bija daudz radikālākas programmas, turklāt pilnīgi apzināti tika aktivizētas tautas masas, aicinot tās kalpot “revolucionārajai kustībai”. Tiem raksturīga ideoloģija, ko varētu nosaukt par “pusreligisku filozofiju, kas pretendē uz vienreizīgumu”.

(Pēc St. J. Lee. *The European dictatorships. 1918–1945.* – London, 1998. – pp. 299–307)

B**Totalitārisma definīcijas**

1. Visiem totalitārajiem režīmiem bija raksturīga skaidri atšķirama ideoloģija, kas veidoja “visas cilvēka dzīves jomas aptverošu doktrīnu”. Visa sabiedrība bija pakļauta šai ideoloģijai.
2. Politisko dzīvi pilnībā kontrolēja viena partija, kuras priekšgalā bija līderis, kura apkārtnē veidoja viņa personības kultu. Partijas mērķis bija pakļaut savai ietekmei visu tautu, īpaši jaunatni (...). Citas partijas tika aizliegtas, un likumdošanas vara bija pakļauta izpildvaras kontrolei.
3. Katra atsevišķa persona ar oficiālās ideoloģijas palīdzību piespiedu kārtā tika pakļauta valsts interesēm. Tas varēja izpausties kā partijas vai slepenpolicijas fizisks vai psiholoģisks terors. Oficiālā ideoloģija tiecās dzēst visas kultūras atšķirības un pārvērst izglītību, literatūru, mākslu un mūziku par ideoloģiskiem ieročiem.
4. Totalitārā valsts centās panākt pilnīgu kontroli pār ekonomiku. Tas tika darīts sistemātiski, un agrākās neatkarīgās ekonomiskās vienības tika pakļautas valstiskajai birokrātijai.

(Pēc St. J. Lee. *The European dictatorships. 1918–1945.* – London, 1998. – pp. 299–307)

C**Diktatūras ideoloģiskais pamats**

Totalitāras ideoloģijas parasti raksturoja vēlme iznīcināt pastāvošo [politisko] sistēmu un aizvietot to ar kaut kādu ideālu valdīšanas formu – bieži to sauc par utopiju. Autoritārajiem režīmiem atšķirībā no totalitārajiem režīmiem parasti nebija nekādas skaidras ideoloģijas. Kaut arī viņu mērķis nereti bija pastāvošās politiskās iekārtas maiņa, pārsvarā tika izmantotas tradicionālās ietekmēšanas metodes un idejas. Tādēļ tiem raksturīga ilgošanās pēc pagātnes un pat konservatīvisms salīdzinājumā ar totalitāro režīmu revolucionārismu.

Parasti par totalitārām tiek uzskatītas trīs no laikposmā starp diviem pasaules kariem eksistējušajām

ideoloģijām: marksisms-ļeņinisms, nacisms un fašisms. No tām vismērķtiecīgākā izrādījās Ļeņina un Staļina attīstītā sistemātiskā marksisma-ļeņinisma mācība, kas balstījās uz Hēgeļa, Marksa un Engelsa idejām. Tās pamatā bija viena ekonomiskā teorija (ekonomiskais determinisms), vairāki vēsturiskie principi (dialektiskais un vēsturiskais materiālisms) un ticība cilvēku sabiedrības augstākajai un pēdējai formai – “bezšķiru sabiedrībai”. Nacisms un fašisms pārņēma no tādiem 19. gadsimta domātājiem kā Niče, Gobino un N. Čemberlens, piemēram, jēdzienus *rasu nevienlīdzība* un *ciņas nenovēršamība*. Taču šīm ideoloģijām nebija tik stingras struktūras kā marksismam-ļeņinismam – daļēji tādēļ, ka tām nebija tādas “klasiskas Bībeles” kā marksismam. Piemēram, Hitlera principi ir ļoti haotiski izklāstīti vienīgi grāmatā “*Mein Kampf*” (“Mana ciņa”), kas ir tikai kaut kas nedaudz vairāk par autobiogrāfiju. Pats koncentrētākais Musolīni viedokļa izklāsts ir īss raksts “*Encyclopedia Italiana*”. Neviens no šiem sacerējumiem nav guvis tādu nozīmi un ietekmi kā Marksa “Kapitāls” vai Ļeņina “Valsts un revolūcija”.

Marksismu-ļeņinismu, nacismu un fašismu vienoja vēlme mainīt pastāvošo sistēmu revolūcijas ceļā. Visas trīs ideoloģijas piešķīra būtisku nozīmi vēstures attīstības vadīšanai un virzībai uz ideālu. Taču šī ideāla būtība bija atšķirīga. Marksistiskā utopija ietvēra divas fāzes. Pirmā fāze bija “proletariāta diktatūra”, kurai bija jānovērš visi šķēršļi ceļā uz otro fāzi – “bezšķiru sabiedrību”. Mērķa sasniegšanas līdzekļi bija vardarbība un ciņa. Šī mērķa galvenā īpatnība bija tā, ka galarezultātā bija paredzēta valsts birokrātijas likvidēšana un atgriešanās sabiedrības “pirmsvēsturiskajā fāzē”. Pēc Engelsa, bija jānotiek “lēciens no verdzības brīvībā, no tumsas – gaismā”. Nacistiskā un fašistiskā utopija turpretī paredzēja tikai vienu fāzi. Tā bija nepārtraukta un nebeidzama kustība pilnīgas dominēšanas un varas virzienā. Fašisms tika raksturots kā “nacionāli imperiālistiskās misijas ideoloģija”, kuras “augstākā vērtība ir stipra valsts”. Pretstatā “bezšķiru sabiedrībai” šis uzskats tika dēvēts par “etatismu”, tam bija raksturīga kara un ciņas par eksistenci nepārtraukta slavināšana. Pēc Musolīni vārdiem, “karš vīrietim nozīmē to pašu, ko sievietei – būt mātei”. Arī nacisms koncentrējās uz ciņu, kaut arī par vissvarīgāko tika atzīta drīzāk rase, nevis valsts, precīzāk – āriešu rases kults nekā etatisms. Pēc Hitlera domām, “visa būtības jēga ir ciņa starp spēcīgajiem un vājajiem un spēcīgo galīgā uzvara pār vājajiem”. Par upuriem bija jāklūst rases ienaidniekiem – “viss eģēnikas process var sākties tikai pēc nepilnvērtīgo cilvēku iznīcināšanas”.

Kura no pieminētajām ideoloģijām izrādījās efektīvākā? Bez šaubām, visgrūtāk īstenojami bija marksisma-ļeņinisma galamērķi. “Bezšķiru sabiedrība” un valsts izzušana bija iespējama tikai pēc tam, kad pašos pamatos izmainītos cilvēka dabiskās īpašības. Turpretī nacisms un fašisms grasījās izmantot cilvēka būtiskākos instinktus – ciņu par eksistenci un varu. Tomēr vēstures gaita pierādīja, ka marksisms-

ļēninisms spēja izmainīt sabiedrību, ekonomiku un politiskās institūcijas ievērojami vairāk nekā fašisms un nacisms. Tam par iemeslu bija apstākļi, ka Staļina varas laikā, liekot lietā marksismu-ļēninismu, akcentēts tika nevis galamērķis, bet gan "proletariāta diktatūras" veidošana un varmācīga uzspiešana.

(Pēc St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – pp. 299–307)

D

Diktatūras politiskā struktūra

Totalitāro valstu mērķis bija izmainīt pastāvošo politisko iekārtu. Trīs valstis, ko parasti uzskata par totalitārām, īstenoja to ļoti atšķirīgā veidā.

Metodes, ko pielietoja Padomju Krievijas vadība, kuras mērķis bija visu agrāko politisko institūtu likvidēšana, var uzskatīt par vērienīgākajām. Visas trīs padomju konstitūcijas patiesībā bija visos līmeņos pakārtotas partijai. Savu absolūto augstāko varu partija īstenoja ar Centrālkomitejas palīdzību, kas savukārt bija sadalīta Orgbirojā, Politbirojā un Centrālajā kontroles komisijā.

Arī nacistu līderi tiecās īstenot politiskas pārmaiņas, taču salīdzinājumā ar PSRS notikušās pārmaiņas izrādījās ievērojami pieticīgākas. Tā vietā, lai pilnīgi izskaustu veco sistēmu, Hitlers aprobežojās ar dažām radikālām pārmaiņām. Tā, piemēram, ar īpašu likumu viņš piesavinājās ārkārtējas pilnvaras izpildvarai un, nonākot pretrunā ar konstitūciju, apvienoja prezidenta un kanclera amatu. Musolīni laika Itālijā vairāk atbilda Vācijas nekā PSRS attīstības modelim. Monarhija saglabājās un galu galā kļuva par centru opozīcijai, kas bija vērsta pret duči.

Citur [Eiropā] diktatori bija mazāk ambiciozi. Lai gan ar autoritārajiem režīmiem bieži saistījās arī konstitucionālas pārmaiņas, to galvenā pazīme drīzāk bija stabilizēšana un kārtības ieviešana, nevis kaut kādi pārveidojumi.

Kādu nozīmi diktatori piešķīra partijai un tautas masu iesaistīšanai? Metodes atkal bija atšķirīgas. Padomju Krievija izmantoja tā saukto "avangarda metodi", kad partija dominēja pār visu sistēmu. Plašu tautas masu iesaistīšanas vietā izmantoja t.s. "demokrātiskā centrālisma" principu, saskaņā ar kuru sabiedrības vārdā darbojās ierobežota varas elite. Piederība partijai bija stingri limitēta, un 30. gadu represiju laikā Staļinam izdevās partijas biedru skaitu vēl vairāk samazināt. Nacistiskās un fašistiskās partijas bija vairāk tautas partijas. (...) Taču salīdzinājumā ar Krieviju partiju saistība ar valsts institūcijām bija ievērojami mazāka. Citur [Eiropā] vienpartijas sistēmai bija nevis jāapdraud masas, bet gan jādarbojas kā neitralizējošam un depolitizējošam spēkam.

Visas diktatūras bija pakļautas vienam noteiktam līderim. Visradikālākais piemērs tam bija Krievija, Vācija un Itālija. Teorētiski Staļins pakļāvās kolektīvajai vadībai, un komunistiskajai ideoloģijai bija jānovērš varas nonākšana vienas personas rokās. Praktiski Staļina ietekmei bija tādi mērogi, ka tai nebija precedenta pat šajā zemē ar gandrīz nepārtraukto patvaldību. Vācijā situācija bija pretēja. Teorētiski Hitleram bija visa vara bez jebkādiem ierobežojumiem. "Hitlera kā firera vara pārspēja jebkura monarha varu." "Dievišķo tiesību" jēdziens tika aizstāts ar apgalvojumu, ka firers ir Dieva sūtīts glābējs un tautas vēlmju iemiesojums un starpnieks. Taču praktiski Hitlers nereti nonāca izolācijā gan no partijas elites, gan no valsts aparāta puses. Musolīni vara nekad nebija tik liela kā Hitleram, arī teorētiski ne. Oficiāli viņš tā arī palika par personu, kuru Viktors Emanuels bija iecēlis amatā, un armijas un valsts ierēdņi zvērēja uzticību nevis dučiem, bet gan karalim.

(Pēc St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – pp. 299–307)

1. Izmantojot šos tekstus, pacenties sastādīt komunistu, nacistu un fašistu desmit punktu programmu, kurā atspoguļotos viņu ideoloģiskais pamats un nākotnes skatījums!

2. Izmantojot savas zināšanas, dotos avotus un uzziņu literatūru (kā vecākos, tā arī jaunākos izdevumus), izskaidro šādus jēdzienus:

- ✓ demokrātija
- ✓ komunisms
- ✓ fašisms
- ✓ nacisms
- ✓ šķiru cīņa
- ✓ dialektiskais materiālisms
- ✓ demokrātiskais centrālisms!

3. Izmantojot shēmu par totalitārās valsts pazīmēm (avots E 20. lpp.), izanalizē fašismu Itālijā, nacismu Vācijā un komunismu PSRS laikposmā starp diviem pasaules kariem!

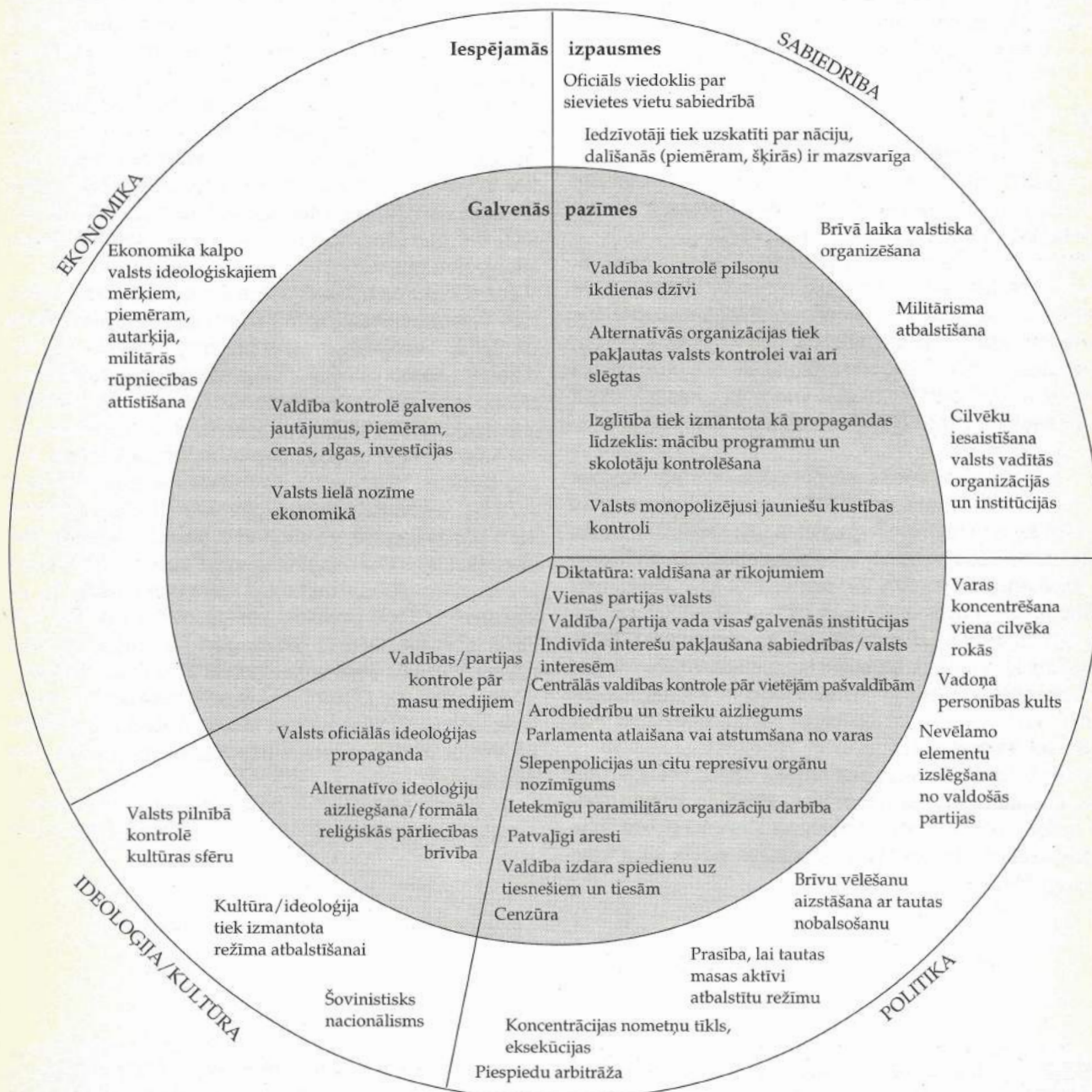
Mīnot konkrētus piemērus no visām galvenajām jomām, centies konstatēt, kurš no nosauktajiem režīmiem pēc savas būtības bija vistotalitārākais un kādēļ; kurā režīmā agrākās varas struktūras tika izmainītas visradikālāk!

Sastādi analogu shēmu par demokrātisku valsti!

TOTALITĀRAS VALSTS PAZĪMES

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 199)

☐ Ideju vārdnīca. – R., 1999.

☐ St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998.

☐ J. B. Watson. Success in 20th century world affairs. – London, 1997.

☐ J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998.

MUSOLĪNI – TOTALITĀRĀS VALSTS IZVEIDOTĀJS?

BENITO MUSOLĪNI (1883–1945)

A

Musolīni izvirzīšanos 1922. gada beigās sekmēja trīs cēloņi. Pirmkārt, pirms 1914. gada Itālija bija piedzīvojusi ilglaicīgu krīzi un Pirmais pasaules karš padarīja situāciju vēl smagāku, līdz ar to parastās politiskās un ekonomiskās shēmas vairs nedarbojās. Otrkārt, situācija bija labvēlīga, lai izveidotos jauna kustība, kas spētu ieinteresēt pamatīgi vilušos sabiedrību. Treškārt, Musolīni piemītošās līdera spējas, kā arī viņa stratēģija deva šai kustībai spēku, kas būtiski atšķīrās no acīmredzami nogurušās un nespējīgās valdības.

(St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – p. 91)

B

Tautas masas mīl stiprus vīrus. Tautas masas ir kā sieviete.

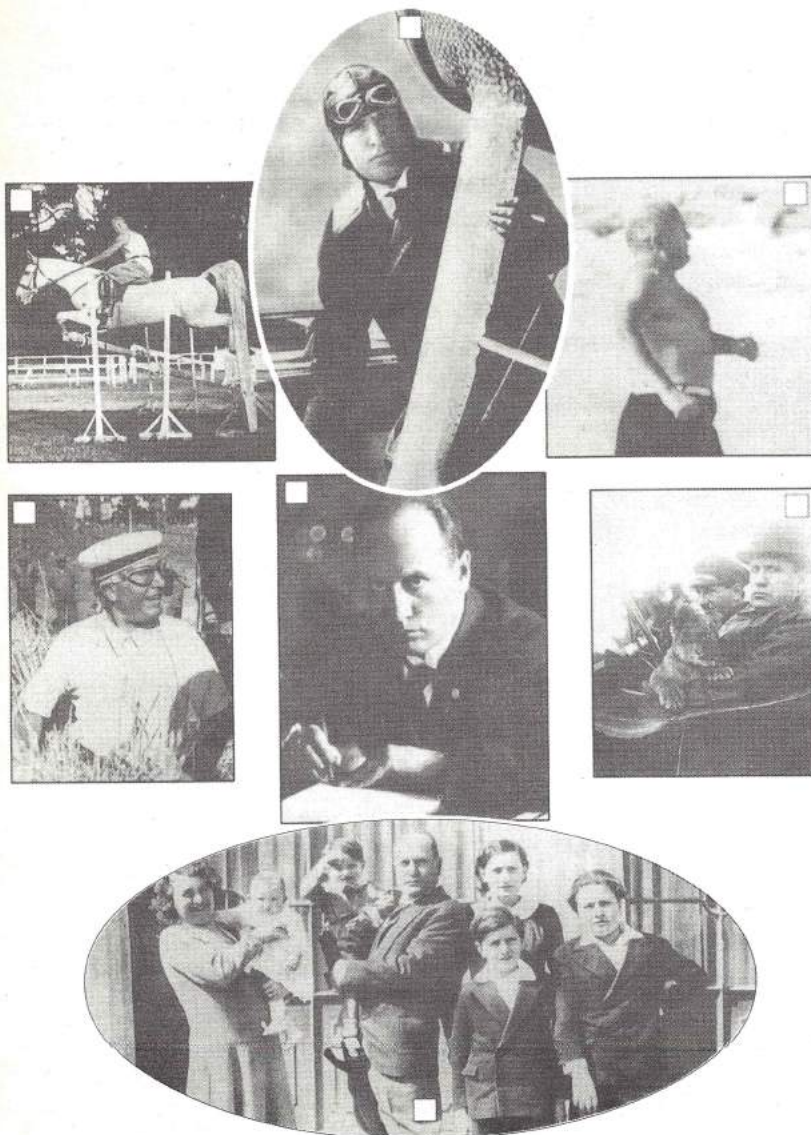
Benito Musolīni

(A. Cassels. Fascist Italy. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 54)

C

Musolīni 20. gadu propagandas fotogrāfijās.

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 89)

D

Mīti par Musolīni. Kādā veidā Musolīni tika attēlots?

Kā valstsvīrs

- ♦ Itālijas glābējs
- ♦ Dieva sūtnis un Viņa aizsargātais
- ♦ vislielākais patriots
- ♦ nācijas iemiesojums
- ♦ Jūlija Cēzara un Augusta pēctecis
- ♦ pats gudrākais valdnieks
- ♦ pasaules klases valstsvīrs
- ♦ liels domātājs, korporatīvās valsts izveidotājs
- ♦ tēvišķi mīl savu tautu

Kā cilvēks

- ♦ karavaronis, kam, neskatoties uz 40 ievainojumiem, operācijas laikā nebija nepieciešama narkoze
- ♦ rīcības cilvēks
- ♦ strādā 20 stundas dienā
- ♦ liels mīlnieks
- ♦ īsts fašists, vīrišķīgs un kulturāls neuzpērkams, vienaldzīgs pret naudu
- ♦ cilvēks no tautas.

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 87)

e

Beidzot Itālijai ir sava impērija!

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 110)

F

Viņš ir trusis, fenomenāls trusis, kas rēc. Klausītāji, kas viņu nepazīst, kļūdains uzskata viņu par lauvu.

Džačinto Serrati (1876–1926) – Itālijas sociāldemokrāts, vēlāk komunisti

(A. Cassels. Fascist Italy. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 55)

1. Kā Musolini tiek attēlots šajās fotogrāfijās? Kas liecina, ka tās ir propagandiskas fotogrāfijas? Pamato savu viedokli! Mēģini izskaidrot, kāpēc daži ārzemju valstsvīri savulaik apbrīvoja Musolini?
2. Salīdzini tālaika propagandiskās fotogrāfijas ar mūsdienu vēlēšanu plakātiem! Ar kādiem paņēmieniem fotogrāfija tiek pārvērsta par propagandas līdzekli?
3. Vai politisko lideru harismātismā slēpjas briesmas? Pamato savu viedokli!

4. Iedomājies, ka tu esi žurnālists 30. gadu pirmajā pusē Itālijā! Pamatojoties uz mītiem (avots F), uzraksti par Musolini vienu lappusi garu slavinošu rakstu! Vai raksts nebūs nedaudz vienpusīgs un pat komisks? Vai tas ļauj objektīvi novērtēt Musolini personību? Pamato savas domas!

A

Lai valdītu, nepieciešamas divas lietas – policija un kaujinieku vienības uz ielām.

Tautas masām nekas nav jāzina, tām jātic un jāļauj sevi veidot.

Kādam ir jāzina, kā iegūt sabiedrības uzmanību: tas ir valdīšanas īstais noslēpums.

Ja vien mēs iedvesīsim masām ticību, ka kalnus var izkustināt no vietas, tās ticēs, ka kalni ir pārvietojami, un līdz ar to šī ilūzija var kļūt par realitāti.

Benito Musolini

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 90)

B

Šiem cilvēkiem (..) ir jābūt paklausīgiem. Viņiem ir jātic un viņi tic tam, ko es viņiem saku, un tad viņi soļos vienotā ierindā pēc manas komandas.

Visvienkāršāk ir komandēt pašam, nevis sūtīt pavēli ministram, kuram nākas skaidrot, ko es gribēju darīt. Tauta pašlaik ir mūsu rokās, un mēs zvēram, ka atdosim tai antiko diženumu.

Benito Musolini

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 70)

e

Pats lielākais Musolini talants, varbūt arī vienīgais, bija radīt un izplatīt mītus un lozungus, kas izpelnījās vispārēju tautas interesi. (..) Musolini bija perfekts propagandas meistars, aktieris un valsts vadītājs. Viņa politiskais stils atspoguļojās viņa domu gājienā, kas drīzāk bija instinktīvs nekā intelektuāls. Politikā viņš vairāk balstījās uz savu izpratni par grupu psiholoģiju un intuīciju, ko pats sauca par "dzīvniecisko instinktu", nekā uz skaidri izteiktu ideoloģiju un loģiku.

(T. Koon. Believe, Obey, Fight. Socialisation of Youth in Fascist Italy. – North Carolina, 1985. – pp. 4, 9, 245)

D

Dzīvojot izolācijā, viņš neko nezina par realitāti. Ap viņu grozās tikai lišķi, kas runā tikai to, ko viņš grib dzirdēt. Ja cilvēkam simtreiz dienā atkārto, ka viņš ir ģēnijs, galu galā viņš sāk ticēt, ka ir nekļūdīgs.

J. Balbo – maršals, Musolini valdības ministrs

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 69)

e

Tikai Musolini ir īstais priekšstats par to, kas mums ir vajadzīgs, kā mūs atbrīvot no anarhijas, līdz kurai mūs ir novedis parlamentārisms un trīs kara gadi. Redziet, ka tauta ir viņa pusē!

Pāvests Pij XI

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 75)

F

Personiskajās attiecībās Musolini bija īsts egoists. Viņš nekaunīgi izmantoja citus cilvēkus savās interesēs un bieži sagādāja tiem sāpes, jo bija absolūti nejūtīgs attiecībā pret citu jūtām.

(A. Cassels. Fascist Italy. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 53)

G

Kaut arī Musolini bija neparasts politiskais taktiķis, taču viņa manevrēšanas spējas daļēji balstījās uz ētisko pamatu vai politisko priekšstatu trūkumu. Katra persona vai institūcija varēja kļūt par līdzekli, ko izmantoja tikai tik ilgi, kamēr nav sasniegts konkrētais mērķis. Viņš nebija garīgi nelīdzsvarots kā Hitlers. Viņš rīkojās ar aprēķinu un racionāli. Tomēr mīts par viņa neaizstājamību izgaisa, kad 30. gados viņš bija spiests konsultēties ar citiem par to, ka Romas policija vēlējās pāriet uz vasaras formu agrāk nekā parasti.

(A. de Grand. Italian Fascism, its Origins and Development. – Nebraska, 1982. – p. 42)

H

Tikai Musolini valdība spēs atjaunot mieru sabiedrībā. (..) Valdība ir jāatbalsta. Valstij ir vajadzīga spēcīga valdība. (..) Itālijas politikajai dzīvei ir nepieciešamas jaunas asinis, jauna enerģija.

Dž. Džoiliti – liberālis, bijušais Itālijas premjerministrs, 1922. gada novembrī

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 75)

I

Musolini patika publiskas uzstāšanās. Darbu izdarīja citi. Musolini parādījās tikai tad, kad bija jāparaksta līgumi un tika ieslēgtas kameras. Vienīgais, pie kā Musolini piestrādāja, bija savas varas paplašināšana. Itālijā bija tikai viens cilvēks – Musolini.

Angļu vēsturnieks A. Dž. P. Teilors

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 92)

J

Demagoģiju viņš apguva ātri. Ja skatījās no pilsētas laukuma puses, grimasēm un acu bolīšanai bija liels efekts. Visiedarbigākais līdzeklis bija viņa balss. Tā bija spēcīga un lokana, uztreģināja runās simtiem mītiņos. (..) Viņam piemita mistiska līdera īpašība – harisma. Lai gan viņš varēja iedvesmot cilvēkus darbībai, pats viņš no tās izvairījās. (..) Tam par iemeslu nebija drosmes trūkums, taču krīzes situācijās viņš bija pieradis stāvēt malā. Priekšstats par stingro un izlēmīgo duči, ko lieliskā propaganda piedāvāja pasaulei, balstījās vairāk uz vārdiem un priekšstatiem nekā uz darbību un īstenību.

(A. Cassels. Fascist Italy. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 54)

K

Nav iespējams novērtēt par augstu viņa popularitāti vienkāršo cilvēku vidū, īpaši – agrīnajā periodā. Viņam bija ievērojams personiskais šarms, viņš bija hipnotiska personība. Lai arī kur viņš teica runas, laukumi pildījās ar cilvēkiem, kas, elpu aizmūruši, tvēra katru viņa vārdu. Viņa uzstāšanās bija virspusējas, dedzīgas un vulgāras, taču tās izrādījās iedarbīgas –, tiesa gan, ne vienmēr izglītotu cilvēku vidū, kuri viņu nicināja.

(R. Lamb. Mussolini and the British. – London, 1997. – p. 1)

L

Viņa demagoģija bija izteiksmīga, tā balstījās uz nesatricināmu ticību, ka “masas mīl stiprus vīrus”. Viņu vienmēr attēloja kā pieredzējušu jātnieku, paukotāju un vijolnieku. Sabiedrība tika apstrādāta ar tādiem lozungiem kā “Musolini vienmēr taisnība” un “Tici, paklausī, cīnies!”. Musolini ticēja, ka galarezultātā tiks radīts jauns “fašistisks cilvēks”, kas dzīvos “fašistiskajā laikmetā”.

(St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – p. 103)

M

1936. gadā astoņgadīgiem bērniem visā Itālijā mācīja: “Duče redz jūs visus (..), viņa sejas izteiksme (..) ir kā liesma, kas iekļūs jūsu sirdīs, lai iedegtu tur gaiši sarkanu uguni. Kurš spēj pretoties šim degošajam skatienam, kas ir kā bulta? Taču nebaidieties – jums šīs bultas pārvērtīsies par prieka stariem!”

(M. Gilbert. The European Powers 1900–1945. – p. 140)

1. Analizē Musolini izteikumus (avoti A, B) un salīdzini tos ar citu vērtējumiem par viņu (avoti C – M)!

Kur slēpās Musolini kā līdera spēks un vājums?

2. Izmantojot avotus, aizpildi tabulu par dažādu Itālijas iedzīvotāju slāņu attieksmi pret Musolini 30. gadu pirmajā pusē! Viedokļu atzīmēšanai lieto “+” vai “-” zīmi. Centies savu izvēli pamatot!

	Ekonomiskā labklājība	Nacionālā vienotība	Stabila iekšpolitika	Ticība Musolini	Personas un vārda brīvība	Ticība labākai nākotnei
Dienviditālijas zemnieks						
Milānas baņķieris						
Vēstures skolotājs						
Darbu zaudējis sociālistu žurnālists						
Dzejnieks – bohēmas pārstāvis						
Pasaules karā vīru zaudējuši strādniece						
Katoļu baznīcas priesteris						

FAŠISTISKĀ VALSTS

A**Fašistu desmit baušļi**

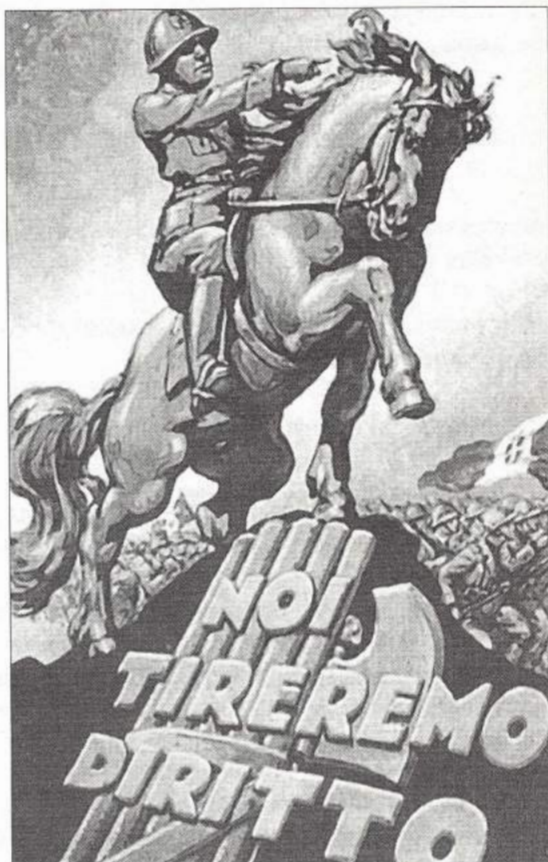
1934. gadā fašisti darīja zināmus sabiedrībai savus "desmit laicīgos baušļus", kuros bija akcentētas militārisma, kazarmu valsts idejas un dučes personības kults.

1. Fašists un it īpaši kareivis netic, ka miers ir mūžīgs.
2. Arī ieslodzījumā pavadītās dienas ir cieņpilnas.
3. Tauta ir kā sargs pie benzīna mucas.
4. Līdzgaitniekam ir jābūt kā brālim: pirmkārt, tāpēc, ka viņš dzīvo kopā ar tevi, un, otrkārt, tāpēc, ka viņš domā tāpat kā tu.
5. Šautene, patronjosta un cits aprīkojums nav paredzēts sarūsēšanai, tie jāglabā kara vajadzībām.
6. Nekad nesaki: "Valdība maksā (...)" – jo tu esi tas, kas maksā. Šī valdība ir izveidota saskaņā ar tavu vēlēšanos, un tās aizsardzībai tu esi uzvilcis savu formas tērpu.
7. Disciplīna ir armijas dvēsele: bez tās nav karavīru, ir tikai juceklis un iznīcība.
8. Musolīni vienmēr ir taisnība.
9. Brīvprātīgajam nav attaisnojuma, ja viņš nepakļaujas pavēlei.
10. Vienam tev jābūt visdārgākajam – dučes dzīvībai.

(R. Winks, C. Brinton, J. B. Christopher, R. L. Wolff.
A History of Civilization. Prehistory to the Present. –
Englewood Cliffs, 1988. – p. 717)

e**Fašistiskais plakāts: "Mēs iesim tālāk."**

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 70)

B**FAŠISTISKĀS VALSTS ATTĪSTĪBAS POSMI**

1. **1922–1924 – Musolīni valdība nostiprina savu varu**
Musolīni pirmais mērķis bija savu pozīciju nostiprināšana, tāpēc sākumā viņš rīkojās piesardzīgi. Viņš izveidoja spēcīgu valdību, taču nemainīja pastāvošo politisko sistēmu. Līdz ar to viņš sagādāja vilšanos radikāļiem, kas bija cerējuši, ka notiks īsta fašistiska revolūcija.
2. **1925–1927 – diktatūras nodibināšana**
Musolīni mērķis drīzāk bija izveidot savu, dučes diktatūru, nevis nodot varu fašistiskajai partijai. Tika anulētas jau tā ierobežotās galvenās cilvēktiesības.
3. **1924, jūnijs** – sociālistu līdera Džakomo Mateoti nogalināšana, opozīcija aiziet no parlamenta.
4. **1924, jūlijs** – tiek ieviesta preses cenzūra, aizliedz opozīcijas partiju sanāksmes.
5. **1925, janvāris** – Musolīni akceptē fašistisko vardarbību, sākas arestu vilnis un fašistiem naidīgo organizāciju vardarbīga likvidācija.
6. **1926, janvāris** – tiek pieņemts likums, ar ko Musolīni iegūst tiesības bez parlamenta piekrišanas izdot dekretus.
7. **1926, februāris** – vēlēto pilsētas municipalitāšu vietā tiek iecelti ierēdņi (podesti).
8. **1926, aprīlis** – tiek aizliegti streiki.
9. **1926, jūlijs** – tiek izveidota Korporāciju ministrija.
10. **1926, oktobris** – tiek aizliegtas opozīcijas partijas.

1926, novembris – tiek izveidota OVRA (jauna slepenpolicija) un Īpašais valsts aizsardzības tribunāls.
1928, maijs – jaunajā likumā par politisko pārstāvniecību vispārējas un vienlīdzīgas vēlēšanas tiek aizstātas ar kandidātu izvirzīšanu no fašistiskajām arodbiedrībām un plebiscītu.

3. **1929–1935 – konsenss: korporatīvās valsts veidošanās** [konkordāts ar Vatikānu]

Šis periods tiek saukts par "konsensusa gadiem". Noslēdzot līgumu ar baznīcu, Musolīni ieguva lielu popularitāti. Viņš apgalvoja, ka viņa jaunā korporatīvā valsts ir ideāla valdīšanas forma. Patiesībā viņa sasniegumi bija niecīgi.

1929, februāris – Laterānas vienošanās (politiskais traktāts, finanšu konvencija, konkordāts).

1929, marts – tautas nobalsojumā ar lielu vairākumu tiek apstiprināts valdības sastādītais deputātu saraksts.

1934, februāris – veidojas darba devēju un darba ņēmēju jauktās korporācijas.

4. **1936–1943 – radikālisms un krahs**

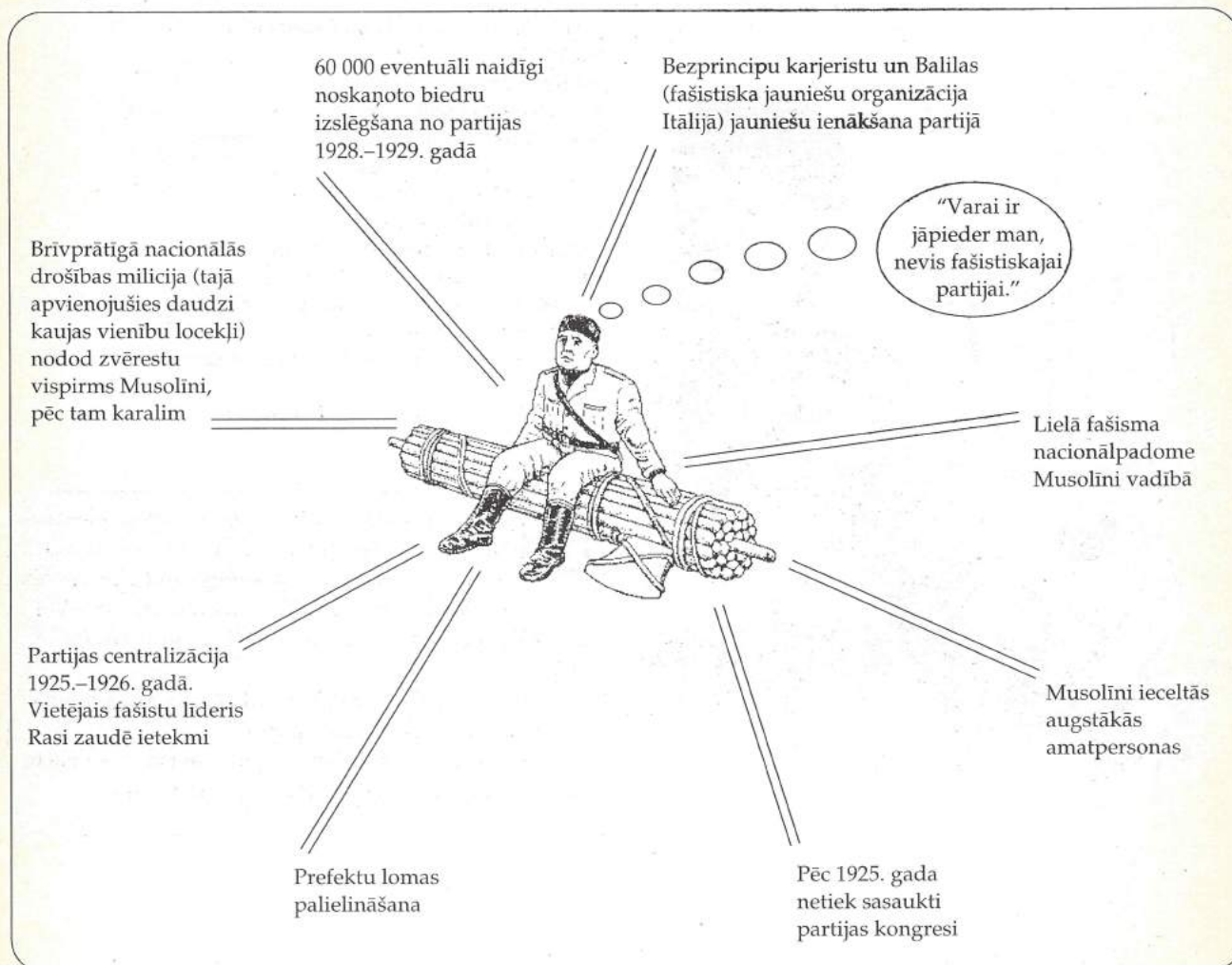
Musolīni sāk īstenot radikālāku iekšējo un ārējo politiku. Tas atsvešina daudzus viņa kādreizējos piekritējus. Neveiksmes karā kopš 1940. gada vēl vairāk palielina neapmierinātību un noved pie Musolīni gāšanas 1943. gadā.

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – pp. 68.–69)

e

FAŠISTISKĀ PARTIJA MUSOLĪNI LAIKA ITĀLIJĀ

1. Partijas vadīšana

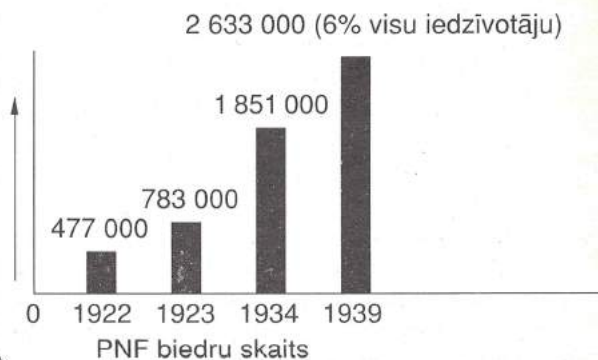

2. Administrācijas arvien lielāka fašizēšanās

Tas notika nevien tādēļ, ka īstie fašisti pārņēma dienesta posteņus savās rokās, bet arī tādēļ, ka valsts ierēdņi iestājās fašistiskajā partijā. Daudzi ierēdņi, kas centās tikt augstākos amatos, iestājās PNF [*Partito Nazionale Fascista* – Nacionālā fašistiskā partija]. Daudzi partijas veterāni, neieguvuši cerētos amatus, izstājās no PNF. Abreviatūru PNF jokojoties sāka skaidrot: *per necessita familia* – ģimenisku iemeslu dēļ.

3. Partijas sastāvs

Partijas sastāvs kopš 1922. gada ievērojami mainījās. Sākumā aptuveni 1/3 partijas biedru bija strādnieki vai sīkzemnieki. 20. gadu beigās partijas sastāvā ievērojams pārsvars bija vidusslānim (..), jo itālieši saprata, ka viņu karjeras iespējas ir saistītas ar piederību partijai.

D

Karikatūra "Fašistiskais kokteilis".

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy*. – London, 1998. – p. 54)

Teksts karikatūrā:

Priekšnoteikumi varas iegūšanai (..)

- Cerības uz revolucionārām pārmaiņām
- Futūrisms
- Sindikālisms
- Bijušās ieroču brālības izjūta
- Nacionālisma principa izvirzīšana priekšplānā
- Vēlme pēc stipras valdības
- Vājas valdības nicināšana
- Studentu revolucionārisms
- Sociālistu – kara pretinieku nosodišana
- Bailes no sociālisma
- Vidusšķiras kritiskā attieksme pret valsti, kas nespēj aizsargāt viņus no strādniekiem
- Zemes īpašnieku naidīgums pret topošajām zemnieku savienībām
- Personiskās ambīcijas (it īpaši Musolini)

1. Kādā veidā baušļi (avots A) varēja ietekmēt Itālijas iedzīvotāju dzīvi pēc Pirmā pasaules kara? Vai kāda no šīm tēzēm varētu iedarboties arī demokrātiskā sabiedrībā? Pamato savu viedokli!
2. Kādēļ, pēc tavām domām, fašismam ir tik daudz atšķirīgu pazīmju?
3. Kādēļ partijas biedru skaits tik strauji auga, un kas motivēja cilvēkus iestāties partijā?
4. 1939. gadā 6% no Itālijas iedzīvotājiem bija fašistu partijas biedri. Kādēļ šis skaits bija tik neliels?

KORPORATĪVĀ VALSTS

A

Džovanni Džentiles un Benito Musolini kopdarbs bija *Enciclopedia Italiana* XIV sējumā publicētais ievadraksts par korporatīvismu. Korporatīvisms tika dēvēts par alternatīvo "trešo ceļu" starp kapitālismu un sociālismu. (..) Pirmām kārtām korporatīvisma mērķis bija atjaunot sociālo sadarbību. Lai to sasniegtu, tautas ekonomiskā darbība bija jāsadala vairākās kategorijās, katru no tām pārstāvētu viena korporācija. Korporāciju sastāvā konkurējošo grupējumu un šķiru pārstāvji varēja būt ciešākā savstarpējā saskarsmē nekā tradicionālajās parlamentārajās institūcijās. Tika cerēts, ka korporācijas kļūs par stabilāku un draudzīgāku forumu sarunām (..).

(A. Cassels. *Fascist Italy*. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 56)

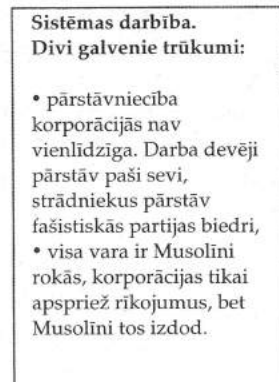
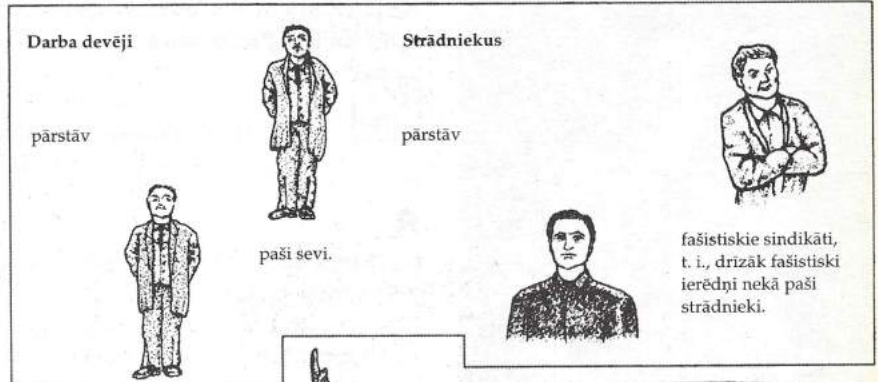
B

Saspilējuma dēļ, kas valdīja starp kapitālismu un sociālismu, pēckara Eiropa laikabiedriem šķita nedroša un nelīdzsvarota. Vai uzvarēs kapitālistu vai strādnieku intereses? Fašisti ticēja, ka atbilde slēpjas nācīgas interešu prioritātē pār vietējām interesēm. Viņi ticās pēc sabiedrības, kurā visas ar ekonomisko darbību saistītās personas (kā darba devēji, tā arī darba ņēmēji) varētu sadarboties nācīgas interešu vārdā, kas galarezultātā nestu labumu visiem. Par tās pamatu bija jāklūst korporāciju sistēmai.

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy*. – London, 1998. – p. 135)

e**Korporatīvā valsts: galīgā struktūra.**

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 136)

Kas ko pārstāv?**D**

Fašistiskais korporatīvisms pildīja mīta funkcijas, un tam bija jāatrisina divējādas problēmas – šķiru cīņas un tautu ekonomiskās nabadzības problēma. Ar tā palīdzību bija iespējams saturēt kopā dažādos spēkus kā partijā, tā valstī.

Vēsturnieks E. Tannenbaums

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 140)

F

Patiesībā korporatīvisms iemiesoja sevī vāji slēptu strādnieku ekspluatāciju un apspiešanu. Dučēm korporatīvisms bija acīmredzams sociāls un politisks eksperiments, kas bija izdevīgs viņa režīma akciju celšanai ārzemnieku acīs un bija fasāde, aiz kuras varēja plaukt korupcija un savtīgums.

Vēsturnieks M. Blinkhorns

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 140)

e

Ciņā ar depresiju korporatīvā sistēma izrādījās pilnīgi nederīga.

Vēsturnieks A. de Grands

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 140)

1. Kādēļ Musolini bija vajadzīga korporatīvā valsts?
2. Vai, pēc tavām domām, iespējams "trešais ceļš" starp kapitālismu un sociālismu?

Stephen J. Lee. The European Dictatorships. 1918–1945. – London, 1998.
 J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998.

HITLERA NĀKŠANA PIE VARAS – NEJAUŠĪBA VAI NEIZBĒGAMĪBA?

NSDAP PIRMS NĀKŠANAS PIE VARAS: IDEJAS UN PROPAGANDA

A

Ādolfs Hitlers (Heinriha Knirra portrets, 1937).

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1998. – p. 77)

B

Izvilumi no nacistu 25 punktu programmas (1920)

- ✓ Pieprasām visu vāciešu apvienošanu Lielvācijas sastāvā, pamatojoties uz visu tautu pašnoteikšanās tiesībām.
- ✓ Pieprasām vācu tautai tādas pašas tiesības kā citām tautām un Versaļas un Senžermēnas miera līgumu anulēšanu.
- ✓ Pieprasām likvidēt algotņu armiju un izveidot tautas armiju.
- ✓ Pilsonis var būt tikai vācu nācijas pārstāvis. Nevienš ebrejs nevar būt nācijas loceklis.
- ✓ Ierēdņu amatam visā valstī (..) jābūt garantētiem tikai valsts pilsoņiem.
- ✓ Mēs pieprasām, lai valsts pirmām kārtām rūpētos par savu pilsoņu labklājību un darbu. Nav iespējams uzturēt visus valsts iedzīvotājus, arī ārzemniekus.
- ✓ Visāda veida nevācu ieceļošana ir jāaptur.
- ✓ Partija aktīvi vērsas pret ebreju materiālistisko pasaules uzskatu.
- ✓ Pieprasām izbeigt bezstrādes ienākumu iegūšanu.
- ✓ Pieprasām nesaudzīgi konfiscēt kara laikā gūto peļņu.
- ✓ Pieprasām nacionalizēt uzņēmumus (..).
- ✓ Pieprasām nežēlīgi sodīt personas, kuru darbība kaitē sabiedrības interesēm (..), viņām jāpiespriež nāves sods neatkarīgi no viņu rases vai izcelsmes.
- ✓ Pieprasām izveidot valstī stipru centrālo varu.

(J. Bradley. The Illustrated History of the Third Reich. – New York, 1978. – p. 31)

C

Viņa [Hitlera] programma bija (..) antikapitālistiska un antiproletāriska, revolucionāra un restauratoriska (..). Šī programma apzināti izjauca visus tradicionālos rāmjus. Bet, izlēmīgi un radikāli noliekot sevi aiz "sistēmas" robežām, Hitlers vienlaikus konsekventi uzsvēra, ka viņš nav atbildīgs par radušos situāciju, un līdz ar to pamatoja savu apsūdzību visai pastāvošajai iekārtai.

(Ю. Фест. Адольф Гитлер. Биография. – Пермь, 1993. – Т. 2. – С. 107)

D

Jēdziens "nacionālā revolūcija" (..) nacionālsociālistiem nozīmēja vienīgi vācu tautas paverdzinātā gara atbrīvošanu. Vācija ir paverdzināta ar miera līgumiem. (..) Nacionālsociālistiem šie līgumi nav likums, bet gan no ārpuses uzspiesta griba. Mēs neatzīstam savu vainu kara izraisīšanā un esam pret to, ka šis apvainojums nomāks vēl arī nākamās paaudzes. (..) Ja mēs atsakāmies atzīt šos līgumus, lietojot visus mums pieejamos līdzekļus, tad tā arī ir revolūcija.

(Ю. Фест. Адольф Гитлер. Биография. – Пермь, 1993. – Т. 2. – С. 139)

E

Miljoniem vāciešu Hitlers piedāvāja divas lietas: pilnīgi noliegt visu, kas bija noticis Vācijā pēc kara, un solījumu atjaunot sašķēlušās nācijas sākotnējo lielumu un varenumu.

(А. Булок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 131)

1925

NSDAP (National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Nacionālsociālistiskā vācu strādnieku partija) reorganizācija, tiek akceptēta legālās cīņas stratēģija, SA (Sturmabteilung – triecienvienības) sastāvā izveido SS (Schutzstaffel – apsardzes vienības); G. Štrāsers Berlīnē dibina avīzi "Berliner Arbeiterzeitung" ("Berlīnes Strādnieku Avīze").

1928

Reihstāga vēlēšanās nacisti iegūst 12 deputātu mandātus.

1930, marts

Par kancleru (valdības vadītāju) kļūst Centra partijas vadītājs H. Brīnings.

1930, sept.

Reihstāga vēlēšanās nacisti iegūst 107 deputātu mandātus un kļūst par otro lielāko partiju parlamentā (sociāldemokrātiem – 143 deputāti).

1932, aprīlis

Vācijas prezidenta vēlēšanas: ar 19 milj. balsu tiek ievēlēts P. fon Hindenburgs, Hitleram – 13 milj. balsu.

F

Hitlera runas paplašināja masu atbalstu nacistu kustībai. Viņa runās bija skaidri noteikti uzbrukuma objekti, piemēram, ebreji, boļševiki un "novembra noziedznieki".

(St. Lee. Aspects of European History 1789–1980. – London, 1987. – p. 210)

G

Līderu popularitātes rādītājs bija viņu spēja pārliecināt, ka tieši viņi var tautai garantēt stabilitāti. (...) Antisemitisms laikposmā no 1929. līdz 1939. gadam piesaistīja vācu tautu tiktāl, ciktāl to interesēja tieši ekonomiskās un sociālās problēmas. Visu laiku līdz nokļūšanai pie varas nacisti īpaši uzsvēra, ka viņi ir pret sociālismu un cīnās pret vispārēju bezdarbu. Viņi veidoja uzskatu par tautas kopību (*Volksgemeinschaft*), kur katram ir tiesības uz sava darba un pūliņu augļiem. Viņu pamatideja bija nacionālā atdzimšana jaunā sociālā un politiskā sistēmā, kurā tiks pārvarētas iekšējās pretrunas.

(A. J. de Grand. Fascist Italy and Nazi Germany. The Fascist Style of Rule. – London, 1997. – pp. 76–78)

H

Marksisma 14 gadi ir postījuši Vāciju. (...) Ja Vācija vēlas panākt politisku un ekonomisku atdzimšanu (...), tad jāizpilda viens nozīmīgs priekšnoteikums: jāiznīcina komunistiskā infekcija. Tā kā pašreizējais Reihstāgs nav spējīgs šo darbu veikt, tad mēs vēlamies iet pie vācu tautas ar uzdevumu, ko paši esam uzņēmušies. Nacionālās atdzimšanas valdība vēlas strādāt un strādā viena, tā nevar atjaunošanas darbu atbalstīšanu padarīt atkarīgu no tiem, uz kuriem gulstas atbildība par sabrukumu. Marksistiskajām partijām un to līdzskrējējiem 14 gados bijis diezgan laika parādīt savas spējas. Vācu tauta, dod mums tagad 4 gadus un tad spried mums tiesu!

(Hitlera uzruna vācu tautai // Igaunijas laikraksts *Postimees*. – 1933. – 3. febr)

I

Angļu karikatūra par Hitlera ambīcijām.

(St. J. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1998. – p. 123)

1932, maijs

Par Vācijas kancleru kļūst F. fon Pāpens.

1932, jūlijs

Reihstāga vēlēšanās nacisti iegūst 230 deputātu mandātus un kļūst par lielāko parlamenta partiju (sociāldemokrātiem no 608 vietām – 133).

1932, aug. Par Reihstāga prezidentu tiek ievēlēts H. Gērings; tiekoties ar Hindenburgu, Hitlers pieprasa sev kanclera vietu un īpašas pilnvaras. SA gatavojas bruņotām akcijām.

1932, nov. Reihstāga vēlēšanas: nacistiem 196 vietas no 584. Hitlera un Hindenburga jauna tikšanās – atkal bez panākumiem.

Decembra sākumā par jauno kancleru kļūst ģenerālis K. fon Šleihers.

1933, 30. janv.

Ā. Hitlers tiek iecelts par Vācijas kancleru; vicekanclers – fon Pāpens. Valdības sastāvā no 11 ministriem trīs nacisti: Hitlers, iekšlietu ministrs V. Friks, ministrs bez portfeļa H. Gērings (no 1933. g. marta arī J. Gebelss – izglītības un propagandas ministrs).

J

Ā. Hitlers, P. fon Hindenburgs un H. Gērings Tannenbergas kaujas memoriālā Austrumprūsijā 1933. g. augustā.

(J. Bradley. The Illustrated History of the Third Reich. – New York, 1978. – p. 74)

K

Nacistu propagandas atklātne (1936). Zem attēla paraksts: "Tagad šajā skolā viss būs labi, jo ebreji aiziet."

(Histoire de l' Europe. – Hachette, 1992. – p. 338)

L

Hitlers (..) saprata, ko var panākt ar propagandas palīdzību. Salīdzinājumā ar citiem politiķiem, ar kuriem viņš saskārās, Hitleram bija viena liela priekšrocība: viņa lielā praktiskā pieredze ielas politikas jomā. (..) Viņš bija viens no lielākajiem demagogiem vēsturē. Grāmatā "Mein Kampf" ("Mana cīņa") viņš rakstīja: "Masām ir ļoti aprobežota uztveres spēja un vāja sapratne par lietām (..), tās ātri aizmirst. Lai propaganda būtu efektīva, ir jākoncentrējas uz kādu vienkāršu ikdienas vajadzību un tā jāpaskaidro ar vienkāršiem vārdiem." Hitlera deva priekšroku runātam, nevis rakstītam vārdam. Viņš lietoja daudz verbālas vardarbības, nepārtraukti atkārtojot tādus vārdus kā "sagraut", "spēks", "nežēlīgs", "dusmas", un šiem vārdiem bija atbrīvojošs iespaids. Hitlera žesti un viņa runu emocionālā maniere, kuru laikā viņš pats gandrīz nonāca histērijā (..), tieši tāpat iespaidoja klausītājus. Virieši vaidēja vai šņāca, sievietes negribot šņukstēja.

(A. Bullock. A Study in Tyranny. – London, 1964. – pp. 37–38)

1. Kādi bija nacistu darbības mērķi iekšpolitikā un ārpolitikā? Izklāsti tabulas veidā! (Avoti B, D, F, H, K)
2. Kā izpaudās nacistu nacionālisms? Pret ko tas bija vērstis un kādēļ? (Avoti B, D, E, G, K)
3. Kuras NSDAP programmas prasības var uzskatīt par sociālistiskām? (Avots B)
4. Vai var piekrist tam, ka nacistu programma bija gan revolucionāra, gan restauratoriska? Pamato savu viedokli!
5. Kā uz atklātnes attēloti ebreji un kā – vācu bērni? Kāpēc šāds pretstatījums? (Avots K)
6. Salīdzini fotogrāfiju (avots J) un karikatūru (avots I)! Kas tajās ir kopīgs un kas – atšķirīgs? Ko Hitlera izņem no skapja (avots I), un ko karikatūras autors ar to domājis?
7. Raksturo nacistu propagandas metodes!

HITLERA NĀKŠANA PIE VARAS: TAKTIKA, IEMESLI, APSTĀKĻI

A

Ar ko izskaidrojama demokrātijas saglabāšanās daudzās Eiropas valstīs? Tur komunisma draudi nebija tik spēcīgi, lai izraisītu labējo tendenču krasu pastiprināšanos. Valstis, kuras bija uzvarējušas Pirmajā pasaules karā, nacionālās netaisnības radītais niknums bija daudz vājāks; ekonomiskajai krīzei nebija tik postošas sekas kā citās valstīs; antidemokrātiskās partijas un kustības tur izveidojās vēlāk – tad, kad šajās valstīs ekonomiskās krīzes kritiskais punkts jau bija pārvarēts; turklāt tās bija jau nobriedušas demokrātiskas valstis.

(R. Pearce. Fascism and Nazism. – London, 1998. – p. 37)

B

Notikumi Vācijā 30. gadu sākumā ir līdzīgi notikumiem Itālijā desmit gadus agrāk. Vispārējie apstākļi bija tie paši: ekonomiska nesakārtotība, nacionālā apātija, demokrātijas galējs vājums un bailes no tā, ka pie varas varētu nākt komunisti. Var diezgan pārliecinoši apgalvot, ka abās valstīs demokrātija drīzāk sabruka pati, nevis to iznīcināja.

(R. Pearce. Fascism and Nazism. – London, 1998. – p. 58)

C

Ir jāisteno jauna politika. Tā vietā, lai strādātu pie bruņotas sacelšanās organizēšanas, mums jāiet (..) uz Reihstāgu, lai dotu tur pretsparu katoļu un marksistu deputātiem. Uzvara pār viņiem vēlēšanās paņem vairāk laika nekā viņu nošaušana, bet panākumus mums nodrošinās viņu pašu konstitūcija. Jebkurš likumīgs process ir lēnāks. Agrāk vai vēlāk mūsu pusē būs vairākums un pēc tam – visa Vācija.

Izvilums no Hitlera vēstules, kas rakstīta pēc Minhenes "Alus puča", 1923

(St. J. Lee. Aspects of European History 1789–1980. – London, 1987. – p. 209)

D

Vienā ziņā bijušo revolucionāru vidū Hitlera bija unikāla vēsturiska personība: viņš cerēja šo revolūciju īstenot pēc tam, kad būs ticis pie politiskas varas. Kontroli pār valsti vajadzēja panākt ar vēlētāju balsu palīdzību.

(L. W. Shirer. The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany. – New York, 1962. – Vol. 1. – p. 191)

E

Vai Hitlers bija liela personība? Vai varbūt tikai vācu tautas ambīciju simbols? Nacistu partijas koncepcija, propaganda, ar kuru vērsties pie tautas, un taktika, kā tikt pie varas, – tās nepārprotami bija Hitlera idejas. (...) Veiksme un viņa pretinieku sašķeltība daļēji izskaidro Hitlera panākumus. Kad viņš sāka darboties politikā, tad bija vīrs bez vārda un atbalsta, viņš pat nebija tās valsts pilsonis, kurā vēlējās valdīt. Lai panāktu to visu, ko Hitlers panāca, bija jābūt lielam talantam, kas kopumā izpaudās politiskā ģenialitātē, lai kādi arī būtu tās rezultāti. (...) Viņa spējas izpaudās iracionālo paņēmieni meistarīgā izmantošanā, mākā noteikt pretinieku vājās vietas, vienkāršošanā, gatavībā uz risku. Viņš parādīja lielu gribu savu mērķu panākšanai. (...) Viņš līdz galam bija pārliecināts par savu vēsturisko misiju un uzskatīja sevi par ieroci likteņa rokās.

(A. Bullock. A Study in Tyranny. – London, 1964. – pp. 485.– 487)

F

Reihstāga vēlēšanās iegūto deputātu mandātu skaits Veimāras republikā (1920–1933)

Partija	1920 VI	1928 V	1930 IX	1932 XI	1933 III
NSDAP – nacisti	–	12	107	196	288
DNVP – Vācu nacionālā tautas partija	71	73	41	52	52
DVP – Vācu tautas partija	65	45	30	11	2
ZENTR – Centrs	64	62	68	70	74
BVP – Bavārijas tautas partija	21	16	19	20	18
DDP – Vācijas Demokrātiskā partija	39	25	20	2	5
SDP – Vācijas Sociāldemokrātiskā partija	102	153	143	121	120
ISDP – Vācijas Neatkarīgā sociāldemokrātiskā partija	84	–	–	–	–
KPD – komunisti	4	54	77	100	81

(E. Kolbs. Veimāras republika. – R., 1997. – 246.–247. lpp.)

G

Kaut gan ir taisnība, ka vācu tautas lielākā daļa nekad nebalsoja par Hitleru, patiesība ir arī tā, ka 13 miljoni vāciešu to darīja.

(A. Bullock. A Study in Tyranny. – London, 1964. – p. 488)

H

Lielākā daļa vēlētāju, pateicoties kuriem galēji radikālās partijas saņēma jaunus mandātus parlamentā, vispār nav radikāli noskaņoti – šie ļaudis vienkārši netic vecajai kārtībai.

(Ю. Фест. Адольф Гитлер. Биография. – Пермь, 1993. – Т. 2. – С. 133)

I

1928. gadā par nacistiem vēlēja 2,5 %, 1930. g. – 18 %, 1932. g. – 37% (13,7 milj.) vēlētāju. (...) Vēlēšanu statistikas analīze pieļauj dažādus tulkojumus, bet vispārējos vilcienos var teikt, ka nacistus vairāk atbalstīja Vācijas ziemeļu un austrumu daļā, mazāk – dienvidu un rietumu daļā; vairāk mazpilsētās nekā lielpilsētās; par viņiem vēlēja vairāk jauno nekā veco, vairāk sieviešu nekā vīriešu. Aplēses rāda, ka aptuveni 1/3 NSDAP biedru bija strādnieki.

(R. Pearce. Fascism and Nazism. – London, 1998. – pp. 97–98)

J

Fakti liecina, ka lielākai daļai līdzpilsoņu Hitlers bija pirmais valsts darbinieks pēc Bismarka, kas spēja izmainīt situāciju, pārvarēt nācijas sašķeltību un degradāciju, ko bija izraisījis 1918. gada sakāve.

(А. Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 448)

K

Vācieši neizraudzījās Hitleru par savu "dievu", tāpat kā viņi neizraudzījās nacistisko pārvaldes formu. Hitlers – pareizāk sakot, tie, kas stāvēja aiz viņa muguras, – vācu rūpnieki – uzspieda Vācijai gan fireru, gan nacismu. (...) Hitlers ap sevi pulcināja sīkus ļautiņus un prata laikā atbrīvoties no visiem konkurentiem (...). Ne jau Ādolfa Hitlera un viņa tuvāko palīgu personiskās īpašības bija noteicošas. (...) Hitlera lomā varam iedomāties arī kādu citu nacistu.

(D. Меһниковс, L. Čornaja. Noziedznieks numur 1. Nacistiskais režīms un tā firers. – R., 1985. – 100. lpp.)

L

Jau ziedošo 20. gadu vidū Vācijā varēja saskatīt draudīgas zīmes republikas pastāvēšanai: 1925. gadā vācieši par prezidentu ievēlēja kara varoni P. fon Hindenburgu, kas bija drīzāk ķeizara vietvaldis nekā pirmā persona demokrātiskā valstī. Turklāt Vācijā neizveidojās skaidra partiju sistēma: proporcionālā vēlēšanu sistēma deva iespēju ducim partiju iegūt deputātu vietas parlamentā, taču nevienam grupējumam tur nebija izteikta pārsvara.

(R. Pearce. Fascism and Nazism. – London, 1998. – p. 56)

M

Pēc 1932. gada novembra vēlēšanām nacistu un nacionālistu rokās bija 247 deputātu mandāti, mērenajām politiskajām partijām bija 237, bet komunistiem – 100 deputātu. Mēreno un galēji kreiso (komunistu) vienotā fronte varēja novērst labēji radikālo partiju nākšanu pie varas

(St. J. Lee. Aspects of European History 1789–1980. – London, 1987. – p. 214)

N

“Nacistu ceļa rullis tīra ceļu – bet uz kurieni?” Angļu karikatūra par vēlēšanām Vācijā.

(*The Bulletin*. – 1933. – June 29)

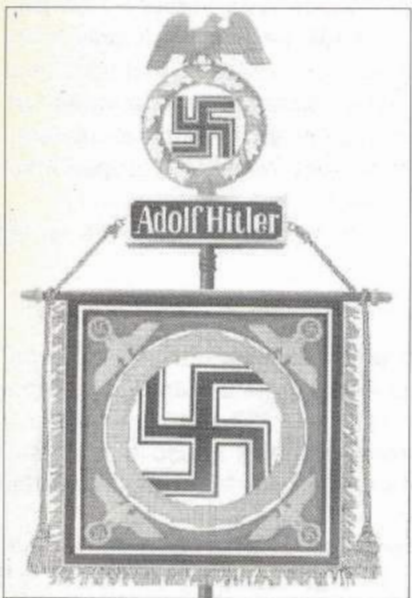
O

Angļu karikatūra “Sarkanās briesmas”.

Hitlera personiskais standarts.

(*J. Bradley. The Illustrated History of the Third Reich*. – New York, 1978. – p. 66.)

P

Galvenā kļūda, ko pieļāva pret nacismu negatīvi noskaņotie vācieši, bija viņu nespēja apvienoties pret Hitleru. Komunisti līdz pēdējam brīdim nodevās muļķīgajai idejai vispirms sagraut sociāldemokrātus. Politiskās varas dalīšana un nepieciešamība iet uz kompromisiem, lai saglabātu koalīcijas valdības 14 gadus ilgajā republikas posmā, bija izsūkusi visu sociāldemokrātu enerģiju un gribu.

(*L. W. Shirer. The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany*. – New York, 1962. – Vol. 1. – p. 259)

R

Viena no lielākajām 20. gadsimta traģēdijām bija Hitlera iecelšana kanclera amatā. To lielā mērā noteica divi faktori. Pirmkārt, ekonomiskā katastrofa salauza mēreno partiju rīcībspēju un padarīja nacistus 1932. gadā par lielāko partiju parlamentā. Otrkārt, politiskie spēki republikā nepārtraukti sliecās pa labi, kā rezultātā pēc 1930. gada tika izveidotas vairākas autoritāras valdības. Prezidents Hindenburgs un kanclers Brīnings atkārtoti izmantoja Konstitūcijas 48. §, un prezidenta dekrētu skaits pieauga no pieciem 1930. gadā līdz sešdesmit 1932. gadā.

(*St. J. Lee. Aspects of European History 1789–1980*. – London, 1987. – pp. 212.–213)

S

Hitlera iecelšana kanclera amatā bija vēlētajū griba: 1933. gadā nebija iespējams izveidot stabilu valdību, neiekļaujot tajā NSDAP. Politiskie, militārie un finanšu grupējumi valstī ticēja, ka viņi spēs Hitleru kontrolēt un patris piespiest viņu kalpot sev.

(*P. Hayes. The Triumph of Caesarism: Fascism and Nazism: Themes in Modern European History 1890–1945*. – London, 1997. – p. 189)

T

1933. gada janvārī bija skaidrs, ka ne fon Šleihers, ne arī fon Pāpens nespēj noformēt rīcībspējīgu valdību bez Hitlera (..), galvenais šķērslis joprojām bija prezidents Hindenburgs, kurš nevēlējās redzēt Hitleru valdības vadītāja krēslā.

Bet pārrunu rezultātā, kurās piedalījās fon Pāpens, prezidenta dēls Oskars fon Hindenburgs un Hitlers, kas savās prasībās bija ārkārtīgi pieticīgs (..), viņš [Hindenburgs] savas domas mainīja, un, tā kā viņam nebija izvēles, tad bija ar mieru iecelt Hitleru kanclera amatā un deva viņam ārkārtējas pilnvaras vajadzības gadījumā atlaist parlamentu.

(*R. Henig. The Weimar Republic 1919–1933*. – London, 1998. – p. 75)

U

Situācija, kad vadonis tika iecelts amatā un sadalīti portfeli viņa kabinetā, skaidri rāda, ka valsts prezidents (..) nemaz nedomā Hitleram dot *carte blanche*. Jau tas vien, ka vicekanclera amatā iecelts Pāpens, ļauj jautāt, vai tomēr īstais valdības vadītājs nav ekskanclers. (..) Nacistu iespaids uz reihsvēru ir saistīts ar ģenerāli Blombergu, kas atrodas tiešā prezidenta pakļautībā. Hitleram nav daudz ko teikt arī ārlietu un ekonomiskās politikas jomā, kas pilnībā atdota vācu nacionālistu rokās. Reihstāgā nacistiem nav vairākuma, un valdība var noturēties, tikai pateicoties centristu labvēlībai. Visi šie nosacījumi ierobežo Hitlera “revolucionārismu”. Vadonim ir jāsamierinās ar “pusi no olas” cerībā nākamajās vēlēšanās panākt absolūto pārsvaru.

(Igaunijas laikraksts *Postimees*. – 1933. – 1. febr.)

1. Izmantojot avotu par NSDAP popularitātes pieaugumu 1932. gada Reihstāga vēlēšanās, uzraksti avīzes rakstu "Vai Ā. Hitleru var kļūt par kancleru?"! Rakstā jābūt informācijai par Ā. Hitleru, viņa rakstura īpašībām un tuvākajiem partijas biedriem; ziņām par to, kam nacisti tic un ko propagandē, ziņām par partijas darbību un vēlēšanu uzvaras iemeslu analīzei. Pamato savu pozitīvo (negatīvo vai neitrālo) nostāju! Raksts var būt ar pronacistisku vai antinacistisku ievirzi.

2. Diskusija par tēmu "Vai Ā. Hitlera iecelšana kanclera amatā bija neizbēgama?". To var veikt kā tēmas kopsavilkumu, organizējot klasē jautājuma apspriešanu, bet kā mājasdarbu katrs skolēns vēlāk iesniedz savu rakstisku analīzi par šo tēmu. Diskusija klasē ir rezultatīva tad, ja tā notiek grupu darba veidā. Lai grupām darbu nedaudz atvieglotu, skolotājs var izdalīt materiālu, kurā uzskaitīti galvenie iemesli, kas sekmēja Hitlera nākšanu pie varas.

Nacistu darbība:

- ✓ Hitlera oratora spējas;
- ✓ nacistu propagandas kampaņa;
- ✓ antinacistiskās darbības apspiešana (SA);
- ✓ Veimāras republikas politiskās sistēmas kritika;
- ✓ nacistu politiskā programma;
- ✓ lielo biznesa aprindu finansiālais atbalsts.

Opozīcijas vājums:

- ✓ nespēja risināt ekonomiskās krīzes radītās problēmas;
- ✓ nespēja savstarpēji sadarboties;
- ✓ vāciešu vispārējā kritiskā nostāja pret demokrātiskām partijām.

Citi iemesli:

- ✓ Veimāras republikas vispārējs vājums;
- ✓ Hindenburga rīcība;
- ✓ ekonomiskās krīzes iespaids;
- ✓ neapmierinātība ar Versaļas miera līguma nosacījumiem un iepriekšējo valdību centieniem tos izpildīt;
- ✓ bailes no komunistu nākšanas pie varas;
- ✓ Konstitūcijas 48. § atkārtota lietošana (ārkārtējo pilnvaru piešķiršana valdībai).

Skolēni var novērtēt dotos iemeslus demit ballu sistēmā pēc tā, cik lielā mērā tas vai cits faktors sekmēja Hitlera nākšanu pie varas. Pēc tam var izvēlēties 5 nozīmīgākos no tiem un izanalizēt, kādēļ izvēle izrādījās šāda, un izsvērt, vai Hitleru nebūtu nācis pie varas, ja kāds no iemesliem nebūtu spēkā.

▣ E. Kolbs. Veimāras republika. – R., 1997.

▣ D. Mešnikovs, L. Čornaja. Noziedznieks numur 1. Nacistiskais režīms un tā firers. – R., 1985.

▣ Das Grosse Lexikon des Dritten Reiches. – München, 1985.

▣ www.hitler.org (Hitler Historical Museum materials)

▣ www.calvin.edu/academic/cas/gpa/ (German Propaganda Archive Collection of English translations of German Propaganda Materials from the Third Reich.)

▣ www.nsdapmuseum.com

▣ www.geocities.com/Vienna/Strasse/8514/history.html

1. Kāda bija Hitlera loma varas pārņemšanas sagatavošanā un realizēšanā? (Avoti E, J)

2. Kad un kāpēc NSDAP izvirzīja mērķi pārņemt varu parlamentārā ceļā? (Avoti C, D)

3. Kuras bija ietekmīgākās partijas Veimāras republikā? Kuras politiskās partijas ieguva un kuras zaudēja deputātu vietas Reihstāgā 1928.–1932. gadā? Ar ko izskaidrojama nacistu pozīciju uzlabošana? (Avoti F, I)

4. Vai vēlēšanu statistika pierāda, ka nacisms bija parādība, kas pieņēmas spēkā ekonomiskās nestabilitātes apstākļos?

5. Kurai politiskajai partijai bija jākļūst par antinacistiskās parlamentārās cīņas centru? (Avoti F, M, P)

6. Kādēļ mērenie politiskie spēki nespēja saglabāt rīcībspējīgu koalīciju? (Avoti P, R)

7. Kā Veimāras republikas vēlēšanu sistēma atvieglāja Hitlera nākšanu pie varas? (Avoti S, F)

8. Kuru sociālo grupu pārstāvji balsoja par nacistiem Reihstāga vēlēšanās? Pamato savu viedokli! (Avoti G, H, I)

9. Uz ko bija balstītas cerības, ka prezidentam un vicekancleram izdosies kontrolēt un virzīt Hitlera darbību arī pēc viņa iecelšanas kanclera amatā? (Avots U)

10. Vai pastāvēja iespēja neiecelt Ā. Hitleru par kancleru? Pamato savu viedokli!

11. Nosauc vairākus cēloņus, kāpēc daudzās Eiropas valstīs atšķirībā no Vācijas demokrātija tomēr saglabājās arī ekonomiskās krīzes apstākļos!

12. Kad un kādos apstākļos notika karikatūrā attēlotās Reihstāga vēlēšanas? (Avots N)

13. Kāds notikums atainots karikatūrā? (Avots O) Cik liela bija prezidenta Hindenburga loma Ā. Hitlera politiskās ietekmes palielināšanā?

JOSIFS STAĻINS – LIELS VADONIS VAI VILTĪGS INTRIGANTS?

CĪŅA PAR VARU PADOMJU SAVIENĪBĀ 20. GADOS: TROCKIS VAI STAĻINS?

A

Ļevs Trockis.

Josifs Staļins.

(T. Fiehn. *Russia and the USSR 1905–1941. A Study in Depth.* – London, 1998. – p. 81)

B
**Ļevs Trockis (Bronšteins, 1879–1940): bio-
grāfiskie dati**

Dzimis ebreju ģimenē; ģimnāzijas izglītību ieguvis Odesā. 1899. gadā arestēts par pretvalstisku darbību, notiesāts uz 4 gadiem izsūtījumā Sibīrijā, no turienes aizbēdzis uz ārzemēm. Iepazinies ar Ļeņinu, tomēr savas politiskās darbības sākumā pievienojies meņševikiem. 1905. gada revolūcijas laikā – Pēterburgas padomes priekšsēdētājs, atkal tiek arestēts un notiesāts ar mūža izsūtījumu Sibīrijā, no turienes atkal aizbēdzis uz ārzemēm. Dzīvojot Austrijā, Francijā un Šveicē, pelnījis iztiku kā žurnālists un ieguvis intelektuāļa slavu.

Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas atgriezies Krievijā, 1917. gada vasaras beigās pievienojies boļševikiem. Būdams Kara revolucionārās komitejas priekšsēdētājs, izstrādājis boļševiku apvērsuma plānu un vadījis tā īstenošanu 1917. gada 25.–26. oktobrī, 1917.–1918. g. – Krievijas ārlietu tautas komisārs un Krievijas delegācijas vadītājs miera sarunās Brestā. Pilsoņu kara laikā, būdams kara lietu tautas komisārs, izveidojis Sarkano armiju un vadījis karadarbību. Bija populārs, apveltīts ar labām administratora un oratora spējām. Pēc Ļeņina nāves Trocka ietekme mazinās, jo Staļins pakāpeniski atbrīvojas no viņa atbalstītājiem un pašu Trocki atstādina no visiem vadošajiem amatiem. Viņa darbības 1923.–1926. gadā ietekmē arī sliktā veselība. 1925. gadā atbrīvots no kara lietu komisāra amata;

1927. gadā – izslēgts no partijas un izsūtīts uz Vidusāziju. 1929. gadā izsūtīts no PSRS.

Trockis uzskatīja, ka Krievijas uzdevums ir iekustināt revolūcijas citās Eiropas valstīs, atbalstot turienes komunistisko kustību materiāli un ar aģentiem. Tāpat viņš vēlējas paātrināt revolūciju valsts iekšienē (permanenta revolūcija), atsakoties no NEPa (jaunās ekonomiskās politikas). Trocka diktatoriskās rakstura īpašības un viņa iespaids uz Sarkano armiju biedēja gandrīz visus Politbiroja locekļus, un tādēļ viņi nostājās Staļina pusē viņa cīņā pret Trocki.

(Pēc A. Palmer. *The Penguin Dictionary of Twentieth Century History.* 1900–1991. – London, 1992. – p. 399)

C
**Josifs Staļins (Džugašvili, 1879–1953): bio-
grāfiskie dati**

Dzimis nabadzīgā ģimenē Gruzijā, Gori pilsētā netālu no Tiflissas (Tbilisi). Mācījies grieķu-katoļu garīgajā seminārā, par revolucionāru darbību 1899. g. no turienes izslēgts. Pēc tam nodarbojies ar nelegālu politisku darbību – sākumā Aizkaukāzā, vēlāk Krievijā, Pēterburgā. Līdz Pirmajam pasaules karam 7 reizes apcietināts un 6 reizes sodīts ar izsūtījumu Sibīrijā, no turienes atkārtoti aizbēdzis. Ar Ļeņinu pirmo reizi ticies 1905. gadā. Piedalījies KSDS(b)P kongresos Stokholmā (1906) un Londonā (1907), tomēr līdz pat 1917. gadam bijis partijas augstākajā vadībā. Atšķirībā no vecajiem boļševikiem nav ilgāku laiku dzīvojis ārzemēs un neprata svešvalodas.

Pēc Februāra revolūcijas tika amnestēts un ieradās Pēterburgā. Aktīvi piedalījās Kerenska valdības gāšanās, bija viens no pieciem vadošajiem boļševikiem. Pēc Oktobra apvērsuma bija jaunizveidotās valdības – Tautas komisariāta padomes loceklis. Pilsoņu kara laikā viņš vadīja Caricinas (no 1925. gada – Staļingrada) aizsardzību. 1922. gadā ievēlēts par KK(b)P CK ģenerālsekretāru. Būdams nacionālo lietu tautas komisārs, 1922. gadā nodarbojās ar PSRS izveidošanas jautājumiem. Pēc Ļeņina nāves izmantoja savu stāvokli partijā, lai atbrīvotos no visiem iespējamajiem konkurentiem uz partijas un valsts vadītāja vietu. 1924.–1927. gadā ar Kameņeva, Zinovjeva un citu Politbiroja locekļu (Buharins, Rikovs, Tomskis) atbalstu izvērta aktīvu darbību pret Trocki un panāca viņa atstādināšanu. Boļševiku "vecā gvarde" tika iznīcināta morāli un fiziski.

Staļins runāja ar stipru gruzīnu akcentu, viņš bija viltīgs un mācēja savu rīcību izplānot tālu uz priekšu. Viņš uzskatīja, ka Padomju Savienībā ir iespējams uzcelt sociālismu bez palīdzības no ārienes.

(Pēc A. Palmer. *The Penguin Dictionary of Twentieth Century History.* 1900–1991. – London, 1992. – p. 399)

D

Staļins ir apdāvināts ar praktisku sajēgu, izturību un neatlaidību izvīrzi to mērķu sasniegšanā. Viņa politiskais redzesloks ir ārkārtīgi šaurs. Teorētiskais līmenis – pavisam primitīvs. Viņa kompilatīvā grāmatiņa “Ļeņinisma pamati” (...) čum un mudž no skolnieciskām kļūdām. Nespēja lietot svešvalodas spiež viņu citu valstu politiskos notikumus novērot tikai ar citu cilvēku starpniecību. (...) Partijas vadībā (plašākās aprindās viņu vispār neviens nepazīna) viņu vienmēr uzskatīja par cilvēku, kas radīts otrā vai trešā plāna lomām.

Ļ. Trockis par Staļinu 1929. gadā
(А. Троцкий. Моя жизнь. Опыт автобиографии. – Иркутск, 1991. – С. 481–482)

E

Biedrs Staļins, kļūdamas par ģenerālsekretāru, ir koncentrējis savās rokās neaptverami lielu varu, un es neesmu pārliecināts, vai viņš vienmēr pratis pietiekami uzmanīgi lietot šo varu. Biedram Trockim (...) nav tikai izcilas spējas vien. Personiski viņš varbūt ir visspējīgākais cilvēks pašreizējā CK, bet arī pārlieku pašpārliecināts un pārlieku aizraujas ar tīri administratīvo darbu. Šis divas īpašības, kas piemīt diviem izciliem pašreizējās CK vadoņiem, gluži nejauši var radīt šķelšanos, un, ja mūsu partija neko nedarīs, lai to nepieļautu, tad šķelšanās var sākties negaidot. (...) Staļins ir pārāk rupjš, un šis trūkums, kas ir pilnīgi ciešams mūsu, komunistu vidū un savstarpējās attiecībās, kļūst neciešams ģenerālsekretāra amatā. Tāpēc es iesaku biedriem apdomāt, kā pārcelt Staļinu no šā amata citur (...).

V. Ļeņins par Staļinu un Trocki 1922. gadā
(V. Ļeņins. Vēstule kongresam // Rakstu izlase. – R., 1989. – 10. sēj. – 344.–345. lpp)

F

1924. gada 21. janvārī Gorkos, Maskavas tuvumā, nomira Ļeņins, boļševiku partijas vadonis un dibinātājs, visas pasaules darbaļaužu vadonis. Ļeņina karogu, partijas karogu, augstu pacēla un nesa tālāk Staļins – izcilais Ļeņina skolnieks, labākais boļševiku partijas dēls, cienīgs Ļeņina pēctecis un dižs viņa darba turpinātājs.

(Josifs Visarinovičs Staļins. Isa biogrāfija. – R., 1947. – 87.–88. lpp.)

G

Izmantodami vispirms Ļeņina slimību, bet pēc tam – viņa nāvi, sociālisma ienaidnieki mēģināja novirzīt partiju no Ļeņina ceļa, lai līdz ar to sagatavotu apstākļus kapitālisma atjaunošanai mūsu zemē. Sevišķi nikni partijai uzbruka Ļeņinisma negantākais ienaidnieks Trockis un viņa rokaspuīši.

(Josifs Visarinovičs Staļins. Isa biogrāfija. – R., 1947. – 91. lpp.)

H

Partijas gūtās sociālisma uzvaras vēl vairāk satraicināja tautas ienaidniekus. 1937. gadā tika atklāti vēl jauni fakti par buhariniešu un trockistu spiegu, kaitnieku un slepkavu bandas izdzimteniem, kas atradās kapitālistisko valstu izlūkdiestā. Tiesas prāvas parādīja, ka šis cilvēces padibenes jau kopš pirmajām Oktobra revolūcijas dienām bija sazvērējušies pret Ļeņinu, ko tie bija nodomājuši apcietināt, bija sazvērējušies pret partiju un padomju valsti. (...) Partija un padomju vara sagrāva tautas ienaidnieku lapseņu midzeņus. (...) Padomju tiesa atklāja viņu noziegumus un piespieda trockistu un buhariniešu izdzimteniem nāves sodu nošaut.

(Josifs Visarinovičs Staļins. Isa biogrāfija. – R., 1947. – 151.–152. lpp.)

I

Trockis neuzbruka Staļinam, jo jutās drošs. Neviens no laikabiedriem 1923. gadā neuzskatīja Staļinu par tādu daudznozīmīgu un izcilu darbinieku, kāds viņš kļuva vēlāk. Trockim tas liktos slikts joks, ka aiz viņa muguras stāvošais izlēmīgais un viltīgais, bet nožēlojamais cilvēks ar neartikulēto runas stilu varētu būt viņa īstais pretinieks.

(J. Deutscher. The Prophet Unarmed, Trotsky 1921–29. – London, 1954. – p. 356)

J

1924. gadā Trockim, pateicoties viņa kara lietu tautas komisāra stāvoklim, bija ļoti liela vara valstī. Vai viņš būtu varējis, balstoties uz armiju, uzsākt cīņu ar partijas birokrātiju? (...) Trocka atteikšanās no aktīvās cīņas nevar izskaidrot tikai ar viņa veselības stāvokli. Talantīgais ideologs un analītiķis bija dzimis revolucionārs, nevis diktators.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – pp. 166.–167)

K

Trocka biogrāfijas fakti un karjeras saraksts nedod pamatu apgalvot, ka viņš būtu bijis mazāks diktators nekā Staļins. (...) Pēc Staļina domām, tieši tāpēc Trockis bija viņam jo bīstams sāncensis. (...) Lai ko arī Staļins nedarītu, ar kādiem ienaidniekiem necīnītos, viņš ne uz mirkli neizlaida Trocki no redzesloka. Tieši šī koncentrētā, nenogurdināmā uzmanība, ko pastiprināja naidis un kas apvienojās ar izsvērtāku pretinieka vājību novērtējumu (Trockis turpretī bija novērtējis Staļinu pārāk zemu), kā arī pacietība un prasme jutīgi un savlaicīgi reaģēt uz notikumiem, ar kuru Trockis nebija apveltīts, – tas viss beigu beigās deva Staļinam iespēju uzvarēt cīņā, kurā sākotnēji visas priekšrocības, šķiet, bija Trockim.

(А. Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 267)

L

Bijušais Staļina personīgais sekretārs Boriss Bažanovs atceras, ka reiz viņš bez klauvējiena esot ienācis Staļina kabinetā un ieraudzījis, ka kabineta saimnieks sēž pie galda un runā pa telefonu. Pareizāk sakot, Staļins nerunāja, bet turēja telefona klausuli pie auss un klausījās. Bažanovs stāvēja un gaidīja, kad saruna beigsies, līdz pārsteigts apjēdza, ka Staļina rokās nav vis telefona klausule runāšanai, bet gan citu telefona sarunu noklausīšanai. (..) Tādiem diktatoriem kā Hitlers un Musolīni savā ciņā par varu nācās noiet kādu ceļu: dibināt savu partiju, iekustināt masas un iepotēt tām savus uzskatus, bet Staļinam tas nebija jādara. Partijas birokrātiskā aparāta mašīna automātiski virzījās uz varu. Staļins bija nosēdināts šajā mašīnā un tā pati viņu nesa au augšu [pa varas kāpnēm].

(С. Шульман. Власть и судьба. – Москва, 1998. – С. 191–192)

M

Partijas ģenerālsekretārs 1922. gadā bija pakļauts partijas vadonim, taču vadīja partijas sekretariātu un līdz ar to visu birokrātisko aparātu, un viņam bija neprobežoti liela vara. Būdams ģenerālsekretārs, Staļins varēja dot dažādus rīkojumus, noteikt sēžu dienas kārtību, iecelt cilvēkus valsts amatos un atbrīvot viņus pēc saviem apsvērumiem un simpātijām.

(A. Wood. Stalin and Stalinism. – London, 1997. – p. 27)

N

Staļins prasmīgi veidoja Ļeņina kultu (..), kurā viņš pats kā bijušais seminārists spēlēja galvenā priesteru lomu. Ļeņins tika pārvērst par elkam līdzīgu nemirstīgu personību, tika izveidoti ar viņu saistīti ceremoniāli rituāli, viņa rakstus pasludināja gandrīz vai par reliģioziem tekstiem (..), viņa ķermenis tika uzglabāts.

(A. Wood. Stalin and Stalinism. – London, 1997. – p. 28)

O

Pēc Staļina norādījuma 1935. gadā tika sākts darbs pie "Vissavienības Komunistiskās (bolševiku) partijas vēstures", kas labāk pazīstama ar nosaukumu "Īsais kurss". Būdams neapmierināts ar pirmo variantu, viņš 1937. gadā pats uzrakstīja tēzes tai grāmatai, kuru gribēja redzēt (..). Galīgajā variantā Staļins parādīts kā Ļeņina tuvākais līdzgaitnieks, partijas vadītājs (..), Pilsoņu kara stratēģijas noteicējs. Ļeņins un Staļins kopīgi atvairīja Trocka, Zinovjeva, Kameņeva un Rikova mēģinājumus sašķelt partiju (..). Nekādas Ļeņina un Staļina nesaskaņas grāmatā nav pieminētas, kā piesardzības solis bija Politbiroja lēmums aizliegt publicēt jaunus pētījumus un atmiņas par Ļeņinu.

(А. Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 71)

P

Armijas parāde Ļeņingradā pirms kara.

(С. Шульман. Власть и судьба. – Москва, 1998. – С. 226–227)

1. Kāpēc pēc Ļeņina nāves tieši Staļins un Trockis kļuva par galvenajiem sāncensiem ciņā par varu?
2. Kas līdzīgs un kas atšķirīgs ir abu sāncensu iepriekšējā dzīves gaitā (avoti B, C) un uzskatos? (Avoti B, C, D, E)

3. Kuri ievērojami cilvēki vai politiskie spēki atbalstīja gan Staļinu, gan Trocki? (Avoti E, J, M)
4. Raksturo bolševiku paņēmienus ciņā par varu pēc Ļeņina nāves!
5. Kā Staļins un viņa pretinieki raksturoti oficiālajā padomju vēstures literatūrā? (Avoti F, H, N, O, P)
6. Kādēļ un ar kādām metodēm Padomju Savienībā tika radīts Ļeņina kults? Nosauc vismaz trīs iemeslus!
7. Kādus secinājumus no fotogrāfijas (avots P) var izdarīt par PSRS politisko situāciju? Ko par to liecina Marksas, Engelsa, Staļina un Ļeņina portreti uz sienas?

8. Sastādi divdaļīgu tabulu, kuras vienā pusē atzīmē iemeslus, kas stiprināja (+), bet otrā pusē – vājināja (–) Trocka vai Staļina iespējas kļūt par Padomju Savienības lideri! Nem vērā šādus aspektus: izglītība, loma revolucionārajā kustībā pirms un pēc Oktobra apvērsuma, attiecības ar Ļeņinu, personiskās īpašības, atbalstītāji, viedoklis par Padomju Savienības attīstības problēmām, rīcība ciņā par varu!

9. Apspriediet klasē, kad un kādos apstākļos Trockis būtu varējis nākt pie varas! Kādēļ tas tomēr nenotika? Vai Padomju Savienības attīstība būtu veidojusies citādi, ja ciņā par varu būtu uzvarējis Trockis? Pamatojiet savus uzskatus!

**CĪŅA PAR VARU PADOMJU SAVIENĪBĀ 30. GADOS:
TERORA IEMESLI, MĒROGI UN NOZĪME**

A

Grigorijs Zinovjevs (līdz 1926. g. – Kominternes izpildu komitejas priekšsēdētājs).

Levs Kameņevs (līdz 1926. g. – Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs).

Nikolajs Buharins (20.–30. gados laikrakstu "Pravda" un "Izvestija" galvenais redaktors).

(T. Fiehn. Russia and the USSR 1905–1941. A Study in Depth. – London, 1998. – p. 82)

B

Terors partijai nozīmēja gandrīz pilnīgu tās sastāva nomaiņu, veco boļševiku fizisku iznīcināšanu un aizvietošanu ar jaunās paaudzes cilvēkiem, kuri bija uzticami, neuzdeva liekus jautājumus un kuru dzīve un karjera bija atkarīga no viņu gatavības ieņemt nogalināto vietu. Staļinam pašam tas nozīmēja viņa kādreizējo un pašreizējo, reālo un iedomāto ienaidnieku iznīcināšanu un savas tirāniskās varas nostiprināšanu. (..) Daži autori uzskata, ka asiņainās staļiniskās tīrīšanas bija boļševistiskās teorijas un prakses loģisks un neizbēgams turpinājums un ka elitārās un centralizētās Ļeņina partijas nākšana pie varas nozīmēja neizbēgamu diktatora izvirzīšanos. Citi uzskata, ka centieni izveidot augsti industrializētu valsti atpalikušā agrārā zemē neizbēgami radīja nepieciešamību izmantot plašu vardarbību, lai panāktu savus revolucionāros mērķus.

(A. Wood. Stalin and Stalinism. – London, 1997. – p. 39)

c

VK (b)P CK Politbirojs 1925. gadā un tā pati fotogrāfija pēc 14 gadiem.

(T. Fiehn. Russia and the USSR 1905–1941. A Study in Depth. – London, 1998. – p. 119)

1934

Ļeņingradas partijas sekretāra S. Kirova noslepkavošana.

1935

L. Kameņeva un G. Zinovjeva arests sakarā ar Kirova noslepkavošanu.

1936

"Lielā terora" sākums: pirmā safabricētā tiesas prāva pret 16 padomju valsts darbiniekiem ar bijušajiem Politbiroja locekļiem Zinovjevu un Kameņevu priekšgalā; tiesas prāva bija atklāta, tā tika atspoguļota gan PSRS, gan arī ārzemēs. Apsūdzētajiem inkriminēja mēģinājumus likvidēt valdību un Staļinu, slepenā trockistiskā centra dibināšanu, kuru no ārzemēm it kā vadot pats Trockis.

Pēc spīdzināšanas viņi atzina savu vainu un viņiem piesprieda nāves sodu.

1937

Terora apogejs: otrā atklātā tiesas prāva pret 17 vadošajiem darbiniekiem (G. Pjatakovu, K. Radeku, N. Sokoļņikovu u.c.). Viņus apsūdzēja par mēģinājumu sagrābt varu, par spiegošanu Japānas un Vācijas labā, ekonomiskajā kaitniecībā, nodomos atdot Ukrainu Vācijai un Tālos Austrumus – Japānai utt.

Apsūdzētie atzina savu vainu, un viņiem tika piespriedis nāves sods.

(turpin. sk. 38. lpp.)

1937

Slēgtā prāva pret militārajiem darbiniekiem: apsūdzēto vidū aizsardzības tautas komisāra vietnieks maršals M. Tuhačevskis, ģenerāļi Korks, Jakirs, Uborevičs, Eidemanis, Primakovs, Feldmans, Jegorovs, Blihers. Viņi tika apsūdzēti par spiegošanu Vācijas un Japānas labā, bruņotas sacelšanās gatavošanu. Lielāko daļu no viņiem sodīja ar nāvessodu. Bruņotajos spēkos sākās represijas, kuras vēlāk tika atzītas par nepamatotām.

1938

Trešā – lielākā tiesas prāva, kurā uz apsūdzēto sola atradās 21 valsts darbinieks (arī bijušais Politbiroja loceklis N. Buharins). Apsūdzības par kapitālisma atjaunošanas mēģinājumiem, spiegošanu, plāniem pārdot Anglijai un Vācijai Baltkrieviju, Aizkaukāzu un Turkešānu. Apsūdzētie sevi atzina par vainīgiem, viņiem piesprieda nāvessodu. Pēc 1956. un 1985. g., izskatot lietas, apsūdzība tika atzīta par nepamatotu. Par NKVD vadītāju tiek iecelts L. Berija.

1939

"Tīrīšanas" pasludinātas par izbeigtām.

1940

L. Trocki viņa paša mājās Meksikā nogalina NKVD aģents.

(C. Cook, J. Stevenson. Euroopa ajalugu 1763–1991. – Tallinn, 1994. – lk. 166–167)

D

1938. gada Maskavas politiskās prāvas laikā Padomju Savienībā publicēta karikatūra – pa Trocka ar kāškrustiem apzīmēto zābaku rāpjas uz augšu Kameņevs un Zinovjēvs.

(B. Rogovin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 106)

E

Iniciatīva izdarīt tīrīšanas nenāca no zemākajām organizācijām un arī ne no NKVD (Народный комиссариат внутренних дел – Iekšlietu tautas komisariāts). Tā pilnībā bija Staļina un viņa tuvāko līdzgaitnieku (Kuganovičs, Ždanovs, Molotovs, Andrejevs) iniciatīva. Tīrīšanas bija viens posms Staļina personīgajā cīņā par varu.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p. 252)

F

Nav šaubu par to, ka sākumā Staļins plānoja iznīcināt tos, kas reiz bija nostājušies pret viņu vai iespējami varētu to darīt nākotnē. Taču Staļina iedarbinātā mašīna sāka darboties pati par sevi. (..) Pastāvošo ekonomisko attiecību struktūra ļauj izdarīt pieņēmumu, ka NKVD bija savi plāni par arestējamo skaitu. Un, ja jau arestētais nonāca izmeklētāja rokās, tad viņam savas karjeras interesēs (kā arī glābjot savu galvu) bija jāpanāk no apsūdzētajiem atzīšanās.

(Дж. Хоскинг. История Советского Союза. 1917–1991. – Москва, 1995. – С. 200–201)

G

Kaut arī Trockis atradās tūkstošiem kilometru attālumā, viņa vārds tiesas zālē tika atkārtots simtiem reižu. (..) Katrs sajuta, kā tur pulsē Staļina naids un atriebības kāre.

(B. Rogovin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 84)

H

Pēc tam kad PSRS bija likvidēta pēdējā kapitālistiskā šķira – kulaki, tautas trūkumu un postu vairs nevarēja skaidrot ar naidīgo spēku izdarībām. (..) Tādēļ vainu par tautas labklājības celšanās "bremzēšanu" vajadzēja pārliecināt uz arhiļaudariem un sazvērniekiem, kuri apzināti iznīcina padomju cilvēku darba augļus, kavē valsts uzplaukumu, vēlas paverdzināt tautu un pārdot to ne tikai muižnieku un kapitālistu, bet arī pašu nežēlīgāko fašistisko režīmu jūgā. (..) Radeka–Pjatakova prāvas mērķis bija noņemt no Staļina un viņa kļiķes atbildību par kļūdām un neveiksmēm smagās rūpniecības un transporta jomā, bet "labēji trockistiskā bloka" prāvā galvenokārt tika runāts par apzinātu dezorganizāciju tajās nozarēs, ar kurām iedzīvotājiem bija visciešākā saskare.

(B. Rogovin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 88–89)

I

Katras augstu stāvošas amatpersonas aresta sekas bija nevis viena, bet uzreiz vairāku cilvēku izvirzīšanās. Daudzi vienā momentā pārlēca uzreiz vairākiem [karjeras kāpņu] pakāpieniem. (..) Spriedums pēc [Kriminālkodeksa] 58. panta parasti beidzās ar vārdiem par visas mantas konfiskāciju. (..) Nebūtu pareizi teikt, ka 1937.–1938. gadā visi padomju cilvēki dzīvoja pastāvīgās bailēs un aresta gaidās. Šādas bailes vispār nepazīna karjeristu pēdējā slāņa pārstāvji, kuriem līdz tam nebija bijis ne politiskās biogrāfijas, ne arī bīstamu sakaru.

(B. Rogovin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 305–306, 309)

J

Ir izteikts pieņēmums, ka vajadzība pēc liela darbaspēka daudzuma Ziemeļos (Baltās – Baltijas jūras kanāls u.c.) un Sibīrijā bija masu arestu galvenais cēlonis. Bet tas neizskaidro daudzo zinātnieku, inženieru, militārpersonu, valsts un partijas darbinieku arestēšanu.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p.247)

K

Šodien tiek radīts mīts. Katrs nodrukātais stāsts, katra 37. gada pieminēšana presē – tas ir nebeidzams stāsts par komunistu – vadītāju traģēdiju. (..) Taču no miljoniem, kurus toreiz paņēma ciet, ievērojamu partijas un valsts amatpersonu nevarēja būt vairāk par 10 procentiem.

(A. Солженицын. Архипелаг ГУЛАГ. – Москва, 1990. – Т. 1. – С. 59)

L

Var pieņemt, ka Tuhačevskis un citi augstākie virsnieki ar šausmām vēroja partijas vecās gvardes iznīcināšanu un neslēpa savas izjūtas par notiekošo. Viņi kontrolēja valsts bruņotos spēkus un Maskavas garnizonu. Ja vien būtu vēlētānās, viņi būtu varējuši ieņemt Kremli un arestēt Staļinu un citus. (..) Kādēļ Staļins izšķīrās sākt bīstamo asins nolaišanu Sarkanajā armijā? Apstākļi, ka Tuhačevskim bija iespēja plānot varas sagrābšanu, pat ja viņš to īstenībā nedarīja, bija Staļinam pietiekams arguments par labu Tuhačevska novākšanai. Upurējot vienu, pēc ķēdes reakcijas nācās upurēt arī citus.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p.251)

M

Zinot viņa psiholoģiskās īpatnības un viņa lielo pagrīdes cīņas pieredzi, var saprast, ka Staļinam nebija grūti sevi pārliecināt ar to, ka eksistē slēptas briesmas režīmam. (..) Politiskās tīrīšanas uz visiem laikiem darīja galu atšķirībām uzskatos un pavēra ceļu uz vienvaldību. (..) Staļins veidoja jaunu partiju, stipri atšķirīgu no tās, kas viņu atveda pie varas.

(А.Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 69–71)

N

Nebeidzamo pratināšanu gaitā pret apsūdzētajiem pielietoja psihisku un fizisku teroru tik ilgi, kamēr viņu pretestība tika salauzta un viņi parakstīja visu, kas no viņiem tika prasīts. "Lielais konveijers" nozīmēja to, ka pratināšanas turpinājās dienu un nakti, pratinātāji mainījās, bet pratināmie palika tie paši.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p. 244)

O

Nevienā prāvā netika iesniegts neviens [apsūdzēto vainu pierādošā] dokumenta gabaliņš, neviens lietiskais pierādījums – vienīgi pašu apsūdzēto atzišanās un šķietamo liecinieku liecības. (..) Atzišanās bija vērtīgas arī tāpēc, ka deva iespēju iesaistīt lietā citus. (..) Tas nodrošināja NKVD vairāk darba un vienlaikus nostiprināja šīs organizācijas stāvokli. (..) Daudzi izmeklētāji kā ieroci pielietoja draudus ieslodzīto ģimenēm. Nebija daudz tādu, kuri pilnībā noticeja atzišanās vārdiem, kas izskanēja tiesas zālē. Tomēr daudzi cilvēki valstī un aiz tās robežām domāja: jābūt taču kaut kādam pamatam šīm apsūdzībām, lai cik fantastiskas tās arī šķistu.

(Дж. Хоскинг. История Советского Союза. 1917–1991. – Москва, 1995. – С. 200–201, 194)

P

Atšķirībā no kolektivizācijas, kura tika pasludināta atklāti un kurai tika pakļautas veselās sādžas, terors vienmēr bija individuāls, negaidīts, kā zibens spēriens no skaidrām debesīm. Trieciens tika dots klusām, bez trokšņa. Ar to var izskaidrot faktu, ka terors neizraisīja organizētu pretestību. Katrs, kas dzīvoja šādos apstākļos, mēģināja sevi pārliecināt, ka labākais ceļš, kā izbēgt no nepatikšanām, ir neko nezināt par notiekošo. Slepenība, kas sedza nometnes un visas operācijas, padarīja tās vēl šausminošākas.

(А.Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 62–63)

R

Fetišisms attiecībā uz "partijas ģenerālo līniju" un "stalinisko vadību" bija spēkā ilgu laiku. (..) Kāda partijas biedre no 1902. gada [rakstīja]: "Ne uz mirkli – gan tad, kad es divarpus gadus atrados cietumā, gan tad, kad mani nosūtīja uz nometni, un pēc tam izsūtījumā (sabiju tur 17 gadus) – es toreiz nevainoju Staļinu. (..) Mēs rakstījām, rakstījām bezgalīgi. Ja ieskatītos manu vēstuļu arhīvā, tur atrastos vesels sējums vēstuļu Staļinam."

(В. Роговин. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 264)

S

Komunistiskās partijas biedru skaita izmaiņas

1923	500 000
1924	3 500 000
1938	2 000 000
1939	2 300 000

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – pp. 236–237)

T

Pēc aptuveniem aprēķiniem, 1936.–1938. gadā NKVD iepriekšējās izmeklēšanas cietumos atradās 8–9 miljoni cilvēku, kas bija aptuveni 6% no PSRS kopējā iedzīvotāju skaita. Aizdomīgi bija visi bijušie opozicionāri, meņševiki, eseri, anarhisti, bijušie emigranti, partijas biedri, kas bija bijuši ārzemēs, visi pilsoņi, kuri sarakstījās ar ārzemēm, komunisti ārzemnieki, savienoto republiku komunisti un visi tie, kas neatbalstīja tīrīšanas.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p.243)

U

Visdaudzskaitlīgākā kategorija starp represētajiem "nacionāļiem" bija poļi un latvieši. (..) 1937. gada decembrī tika izdots NKVD rīkojums par latviešu masveida arestiem. (..) Tikai no 1938. gada 5. janvāra līdz 20. jūlijam tika nobendēti 3 680 latvieši. (..) Gandrīz visi šie cilvēki tika nošauti pēc apsūdzības par spiegošanu buržuāziskās Latvijas labā.

(В. Роговин. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 483)

Aprietināti Leningradas igauņi (visus ņem ciet pēc viena formulējuma – kā baltigauņu spiegos).

(А. Солженицын. Архипелаг ГУЛАГ. – Москва, 1990. – Т. 1. – С. 60)

V

1940. gadā GULAGa centralizētajā kartotēkā bija dati par 8 milj. cilvēku, ieskaitot 1) personas, kuras tobrīd atradās ieslodzījumā, 2) izcietušas sodu un atbrīvotas, 3) mirušas noietnēs. Kopumā 1921.–1953. gadā cauri noietnēm izgāja aptuveni 10 milj. cilvēku.

(В. Роговин. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 483.)

1937. gadā GULAGā bija aptuveni 7000 noietņu. (..) Divas lielākās apmetnes NKVD impērijā atradās Krievijas Ziemeļrietumos Komi APSR un Tālajos Austrumos. (..) Pečoras baseinā Komi atradās Krievijas lielākā spaidu darbu noietne.

(А. Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 110–111)

1. Salīdzini Politbiroja fotogrāfijas! Kas tajās izmainīts un kāpēc? (Avots C)
2. Kad sākās represijas? Kādas organizācijas un konkrētas personas bija tieši saistītas ar represiju organizēšanu un īstenošanu? (Avoti E, F, G, D, I, K)
3. Kā vērtējama Staļina loma represijās? (Avoti E, F, M, P)
4. Kuru sociāli politisko grupu pārstāvji kļuva par represiju upuriem? (Avoti J, K, L, P, S, T, U)
5. Kāpēc tika arestēti gan politiskās elites pārstāvji, gan ierindas pilsoņi? Kādi bija represiju politiskie un ekonomiskie cēloņi? (Avoti B, H, J, L)
6. Vai ir kāda saistība starp industrializāciju un spaidu darbu noietņu izvietojumu? (Avoti J, V)
7. Kā represijas ietekmēja dažādas PSRS dzīves jomas – valsts pārvaldi, ekonomisko situāciju, aizsardzības spējas, iekšpolitisko situāciju, tautas mentalitāti? Kam un kāpēc represijas bija izdevīgas? (Avoti F, I)
8. Komentē karikatūru! Ko padomju oficiālā ideoloģija ar to vēlējas panākt? (Avots D)

Apspriediet jautājumu klasē un uzrakstiet analīzi par tēmu "Represijas Padomju Savienībā: vajāšanas mānija vai salts aprēķins?" (represiju iemeslu, dažādo formu analīze utt.).

Iedomājies, ka esi ārzemju laikraksta korespondents, kam jā sagatavo raksts par arestiem un paraugprāvām Padomju Savienībā! Izmantojot pieejamo informāciju, mēģini izanalizēt notiekošo! Vai tiesas procesi pārliecina tevi par apsūdzēto vainu, vai tu varbūt šaubies par to? Kāda ir tava attieksme pret to, ka apsūdzētie publiski atzīst savu vainu? Kādēļ Staļins rīkoja šis tā sauktās paraugprāvas?

▣ *Ā. Šilde*. Pasaules revolūcijas vārdā. – R., 1993.

▣ *E. Гинзбург*. Крутой маршрут. Хроника времен культа личности. – Рига, 1989. – Т. 1–2.

▣ www.home.mira.net/~deller/bs/index.htm – Andy Blunden. Stalinism: it's Origins and Future. 1993.

▣ www.marxist.org/archive/trotsky/index/htm/Trocka arhivs internetā.

▣ www.metabolab.unc.edu/expo/soviet.exhibit/entrance.html PSRS arhīvu materiālu izstāde ASV Kongresa bibliotēkā.

▣ www.cpsu/PSRS vēstures materiāli no Staļina līdz Gorbačovam.

VAI AUTORITĀRISMS BIJA LABĀKAIS, KO VĒSTURE VARĒJA PIEDĀVĀT?

JAUNU CEĻU MEKLĒJUMI

A

Ekonomiskā krīze nāca vispirms. 1929. gada rudenī sākās lielā pasaules depresija, kuras viļņi drīz (..) ielauzās arī Igaunijā. (..) Ekonomiskā krīze Igaunijā (tāpat kā daudzās citās valstīs) bija totāla. Tā smagi skāra visas nozares: lauksaimniecību, rūpniecību, tirdzniecību, bet līdz ar visiem šiem privātsektoriem arī visu valstu ekonomiku. Politiskā krīze Igaunijā sākās vēlāk nekā ekonomiskā krīze. Par tās sākumpunktu var uzskatīt 1932. g. ziemā IV parlamenta pēdējā (9.) sesijā notikušo ilgo valdības krīzi. (..) Tāpat kā ekonomiskā, arī politiskā krīze Igaunijā bija sazarota. Tā aptvēra kā valdību un parlamentu, tā arī trešo valsts spēku – tautu; starp tiem un arī pašos šajos spēkos sākās lieli, neredzēti smagi konflikti. Tomēr tās visspilgtākā izpausme bija parlamentārisma krīze – izpildvaras stabilitātes lejupslīde, kad arvien biežāk notika valdības krīzes.

(R. Marandi. Must – valge lipu all. – Uppsala, 1991. – lk.14–15)

B

Šajā situācijā lielu nozīmi ieguva organizācija, kas bija tipisks 30. gadu Eiropas antiparlamentāro spēku piemērs, taču tajā pašā laikā arī Eiropas ziemeļaustrumiem raksturīgs variants. Tā bija Brīvības cīņu veterānu līga (igauņiski: *Vaba dussōjalaste Liit*, tautas valodā vabs), kas apvienoja kādreizējos Atbrīvošanās kara dalībniekus. (..) Par piemēru tika ņemta neapšaubāmi ļoti līdzīga kustība Somijā, kas kopš 1929. gada saieta Laplandē dēvēja sevi par Lapu kustību un piesaistīja uzmanību ar patvaļīgiem terora aktiem pret komunistiem, vēlāk arī ar akcijām pret sociāldemokrātiem un parlamentāro demokrātiju. (..) Kad Laidoners bija no vabsiem atteicies, vadību uzņēmas 1879. gadā dzimušais ģenerālis Andress Larka, kas 1918.–1925. gadā bija ieņēmis kara ministra vietnieka amatu un tad veselības dēļ aizgājis pensijā. Īstenais iekustinošais spēks bija godkārīgais advokāts Arturs Sirks, kuram bija īpaši izcilas demagoga spējas.

(G. v. Rauch. Geschichte der baltischen Staaten. – Stuttgart, 1970. – S. 128)

C

Parlamentārisma periodā Latvijā bija dažas politiskās organizācijas, kas ne bez iemesla tika uzskatītas par profašistiskām. Nacionālā apvienība kā bagāto latviešu tautības uzņēmēju politiskā organizācija uzskatīja par savu paraugu Musolīni fašistisko diktatūru Itālijā, jo viņš bija ieviesis “mājās kārtību” un likvidējis parlamentāro diktatūru. Apvienības līderis Arveds Bergs gadsimta sākumā bija konsekvents demokrāts, taču vēlāk vilās parlamentārajā sistēmā, jo, pēc viņa domām, tā bija radījusi pārāk dziļas pretrunas starp dažādiem politiskajiem spēkiem, destabilizējusi politisko dzīvi un iedragājusi valsts pamatus.

Aktīvākā [labēji radikālā organizācija] bija 1931. gadā dibinātais “Ugunskrusts”, kuru kopš 1933. gada sauca par “Pērkonkrustu” un kurš apvienoja 15 tūkstošus biedru. Organizācijas vadītājs bija Gustavs Celmiņš, kuram 1934. gadā piesprieda četru gadu cietumsodu. Jāatzīmē, ka neviena radikālā organizācija nebija pārstāvēta Saeimā. Tomēr tās konsekventi turpināja savu kūdīšanas darbu, apgalvojot, ka visas Latvijas mazākumtautības, izņemot lietuviešus un igauņus, ir zemākas šķiras cilvēki. Viņi pieprasīja kā pretvalstiskas aizliegt visas organizācijas, kas musina uz šķiru naidu. Pirmām kārtām viņi ar to domāja sociāldemokrātus, viņu jaunatnes organizācijas un arodbiedrības.

(И. Штейман, С. Кузнецов. Независимая Латвия 1918–1940. – Рига, 1996. – С. 81, 82)

**1932.–1934. GADS
IGAUNIJĀ
UN LATVIJĀ**
1920, 15. jūnijs

Igaunijas Republikas pirmās konstitūcijas pieņemšana.

1922, 15. februāris

Latvijas Republikas Satversmes pieņemšana.

1932, 13.–15. aug.

Pirmā tautas nobalsošana Igaunijas Republikā par parlamenta izstrādāto jaunās konstitūcijas projektu.

1933, 10.–12. jūnijs

Otrā tautas nobalsošana Igaunijas Republikā par parlamenta izstrādāto jaunās konstitūcijas projektu.

1933, 14.–16. okt.

Tautas nobalsošana Igaunijas Republikā par Brīvības cīņu veterānu līgas izvirzīto konstitūcijas projektu.

1933, 21. oktobris

K. Peta “pārejas valdība” nomaina demisionējušo J. Tenisona kabinetu.

1934, 7.–15. janv.

Vietējo domju vēlēšanas Igaunijā.

1934, 24. janvāris

Stājas spēkā Igaunijas Republikas otrā konstitūcija.

1934, 24. februāris

Prezidenta vēlēšanās piedalās Konstantīns Petss (Zemnieku savienība un Igaunijas Nacionālistu klubs), Johans Laidoners (Jaunsaimnieku apvienība un Brīvības Krusta brāļu savienība), Augusts Rejs (Igaunijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija), Andress Larka (Igaunijas Brīvības cīņu veterānu līga).

1934, 12. marts

Petsa un Laidonera valsts apvērsums Igaunijā.

1934, 15. maijs

Ulmaņa valsts apvērsums Latvijā.

D

Priekšvēlēšanu aģitācija jeb pārskats par kūdišanas jezgu. Karikatūras Igaunijas presē 1933. gadā. Paraksti zem tām:

Smērē un līmē lasāmvielu, kas pilsoņu prātus jauc./

Ar draudzīgu pretimnākšanu tās turpat cits citam plēš nost./

Izklaidei uz sienām tie zīmē nākotni vēstošus jautrus zīmējumus vai, citiem vārdiem sakot, mālē spokus uz sienas./

Varoņi pārbauda cits cita galvaskausa izturību, lai pārliecinātos, kurš būs stūrgalvīgāks varas pīrāga sadalē./

Visu valsti pārņēmis sajukums... Ar ko tas beigsies – būs redzams pirmdien.

(Päevaleht. – 1933. – 15. okt.)

e

Pēc parlamenta ierosināto konstitūcijas grozījumu projekta otrreizējās izgāšanās tautas nobalsošanās pienāca kārtā Brīvības cīņu veterānu projektam. Tautas nobalsošanu par to tika nolemts rīkot 1933. gada 14.–16. oktobrī. Brīvības cīņu veterānu projekts paredzēja prezidentam ļoti lielas pilnvaras. Igaunijai bija jāklūst par prezidentālu valsti, kur 50 locekļu parlaments ir it kā augstāko valsts varu īstenojošajam valsts galvam [pakļauta] komisija. Parlaments bija jāievēl ik pēc 4 gadiem proporcionālās vēlēšanās, taču tika dota iespēja arī atsevišķām personām uzstāties kā neatkarīgiem kandidātiem. Prezidents bija jāievēl tautai uz 5 gadiem. Viņš varēja atlaist Parlamentu un atstādināt no amata valdību, uzlikt veto parlamenta lēmumiem un izdot dekrētus (pat valsts budžetu varēja pieņemt ar dekrētu). Ar šo konstitūciju būtu ieviests autoritārais režīms.

(Ö. Elango, A. Ruusmann, K. Siilioask.

Eesti maast ja rahvast. Maailmasjast maailmasjani. – Tallinn, 1998. – lk. 267)

F

1933. gada 14., 15. un 16. oktobrī notikušās tautas nobalsošanas rezultāti:

balsstiesīgie pilsoņi	739 416
tautas nobalsošanā piedalījās	576 317 (77,8%)
balsoja: par projektu	416 878 (56,3%)
pret projektu	156 894
atzīti par nederīgiem	1469 (biļeteni)
atturējās	1076

(Riigi Teataja. – 1933. – 28. okt.)

G

Rīga, 18.10. Savam ievadrakstam par Igaunijas tautas nobalsošanas rezultātiem laikrakstā "Latvis" Arveds Bergs izvēlas virsrakstu "Kad sekosim mēs?". Latvijas nacionālistu vadītājs raksta: "Igaunijai tagad būs patstāvīga un no partiju intrigām brīva valdība. Varam vēlētiem saviem kaimiņiem tikai laimi sakarā ar šo sasniegumu, vēl jo vairāk tāpēc, ka izmaiņas notika bez satricinājumiem. Jānovēl, lai arī Latvija ietu tādu pašu ceļu."

Helsinki, 17.10. "Helsingin Sanomat" raksta par Igaunijas tautas nobalsošanas rezultātiem šādi:

"Jau sen bija zināms, ka mūsu brāļu tautas valsts iekārtā jāizdara labojumi. Pat paviršam vērotājam šķita nedabiski, ka prezidenta un premjerministra amati ir viena un tā paša cilvēka rokās. Tagad grozījumi konstitūcijā ir izdarīti."

Latvijas un Somijas laikraksti par tautas nobalsošanu.

(Päevaleht. – 1933. – 19. okt.)

H

Satversmes grozījumu projekts līdz ar Saeimas Publisko tiesību komisijas pārlabojumiem nāca Seimas apspriešanā 1934. gada 3. maijā. (..) Nobalsošanā ar 62 pret 27 balsim pieņēma, ka Valsts prezidentu ievēlētu tauta uz pieciem gadiem vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās. Saeima turpretī noraidīja 48. pantu, ka Valsts prezidentam ir tiesības atlaist Saeimu pirms tās pilnvaru izbeigšanās. Debates turpinājās 8. maijā. (..) Savās runās Kārlis Ulmanis vairākkārt bija uzsvēris, ka Satversmes grozījumos galvenais ir panākt tautas vēlētu Valsts prezidentu. To Saeima bija pieņēmusi, bet bez Valsts prezidentam paredzētajām tiesībām atlaist Saeimu. Tāpat Ulmanis arī vairākkārt bija deklarējis, ka, ja Saeima nepieņems Zemnieku savienības ierosinātos Satversmes grozījumus, tad pēdējā mēģinās to panākt tautas nobalsošanas ceļā. Tomēr šis legālais ceļš palika nerealizēts. Tā vietā Kārlis Ulmanis sarīkoja valsts apvērsumu, kā Ministru prezidents piesavinoties varu atlaist Saeimu, ko Satversmes grozījumos Saeima nebija atļāvusi pat Valsts prezidentam. Pēc teiktā rodas aizdomas, ka visa Satversmes grozījumu lieta bija tikai politiska komēdija un nemaz nopietni nebija domāta.

(E. Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks. Politikis. Diktators. Mocekļis. – Stokholma, 1978. – 283.–285. lpp.)

I

Majestātes griba. Karikatūra Igaunijas presē pēc 1933. gada tautas nobalsošanas par grozījumiem Konstitūcijā.

(Päevaleht. – 1933. – 18. okt.)

1. Kuras dzīves jomas skāra pasaules lielā ekonomiskā krīze? Kādēļ daudzās zemēs ekonomiskā krīze pārauga politiskajā krīzē? (Avots A)

2. Kādiem ārzemju paraugiem sekoja un kam simpatizēja Igaunijas un Latvijas labējās radikālās kustības? (Avoti B, C)

3. Kas kopīgs un kas atšķirīgs Igaunijas un Latvijas radikālo kustību prasībās un idejās? (Avoti B, C, E)

4. **Lomu spēle.** Skolēni izvēlas šādas lomas (var būt vēl arī citas lomas):

- ✓ turīgs zemnieks;
- ✓ valsts ierēdnis ar noteiktu algu;
- ✓ strādnieks bezdarbnieks – Brīvības cīņu veterāns;
- ✓ veiksmīgs uzņēmējs;
- ✓ inteliģents – literāts;
- ✓ sociāldemokrāts – profesionāls politiķis.

Lomu atveidotājiem jāizstrādā un jāpamato sava attieksme pret Brīvības cīņu veterānu ierosināto konstitūcijas projektu, kas nodots tautas nobalsošanai. Diskusijā ietilpst arī pretēju viedokļu kritizēšana un atspēkošana, pat nevaicoties no savstarpējas "apmētāšanas ar dubļiem".

5. Kādi plusi un mīnusi bija Igaunijas Republikas otrajai konstitūcijai salīdzinājumā ar pirmo? (Avoti E, G)

+	-

6. Kā tuvāko kaimiņvalstu laikraksti reaģēja uz Igaunijā notikušās tautas nobalsošanas rezultātiem? (Avots G)

7. Kādēļ daļa Latvijas Saeimas deputātu 1934. gada pavasarī neatbalstīja tos Satversmes grozījumus, kas paredzēja prezidenta tiesības atlaist parlamentu? Novērtē K. Ulmaņa rīcību! (Avots H)

LĒMUMU PIEŅĒMŠANAS UN RĪCĪBAS LAIKS

A

[1933. gada] 17. oktobrī parlamenta priekšsēdētājs K. Einbunds nolasīja šādu Tenisona vēstuli: "(..) Tagad, kad tauta ir pieņēmusi savu lēmumu par izmaiņām konstitūcijā un kad pirmām kārtām jāsāk sagatavošanas darbi tieši jaunās konstitūcijas spēkā stāšanās brīdī, republikas valdība grib dot parlamentam brīvu izvēli, kam uzticēt šo jauno uzdevumu. Vadoties pēc šādiem apsvērumiem, valdība savā šodienas sēdē nolēmusi atkāpties."

(Päevaleht. – 1933. – 19. okt.)

B

Pirmo triecienu Petsa nesalaužamajai ticībai savai piemērotībai Igaunijas valsts pirmā prezidenta amatam deva parakstu vākšana par nākamā prezidenta amata kandidātiem. Līdz 1934. gada 21. martam, kad parakstu vākšana tika apturēta ar dekrētu, informācija par savāktajiem parakstiem bija šāda:

LARKA	62 070	50,4 %
LAIDONERS	38 066	30,7 %
PETSS	18 501	14,9 %
REJS	4983	4,0 %

Dati atspoguļo parakstu kopskaitu visos 11 apriņķos, izņemot Pērnavas pilsētu.

(W. Tomingas. Mālestused: vaikiv ajastu Eestis. – Tallinn, 1992. – lk. 389)

e

Valdība deva triecienu 12. marta pēcpusdienā. Tondi izvietotais karaskolas aspirantu kurss, ko varēja uzskatīt par elitāru vienību, tika nostādīts mācību laukumā, kur skolas priekšnieks pulkvežleitnants Aleksandrs Jāksone deva komandu veikt speciālu uzdevumu. Ātrā maršā viņi devās uz pilsētu un pie *Tenismegi* sadalījās: viena rota steidzās uz Narvas šoseju, divas rotas kontrolēja *Toompea* [Domkalnu] un tās apkārtni. Vienlaikus ar armiju operācijā iesaistījās politiskā policija, kas sāka Brīvības cīņu veterānu arestus.

(Ö. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask. Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. – Tallinn, 1998. – lk. 277)

D

Tallinas garnizons bija visai liels. (..) Taču Petss un Laidoners sava plāna īstenošanai izmantoja tikai jaunus karaskolas audzēkņus, liekot visas cerības uz viņos ieaudzināto īpašību akli izpildīt priekšniecības pavēles. (..) Jaunieši tikai vēlāk uzzināja, ka viņiem pavēlēja ņemt ieročus un ignoranti sūtīja darboties pret saviem tautiešiem. Ne pagodinājumus, ne pateicību viņi nesaņēma. Ne viens vien karaskolas audzēknis savā vēlākajā virsnieka karjeras laikā, domājot par 12. marta nakti, jutās neveikli par to igauņu karavīram nepiedienīgo lomu, ko viņam toreiz nācās pildīt.

(W. Tomingas. Mālestused: vaikiv ajastu Eestis. – Tallinn, 1992. – lk. 375)

e**Prezidenta lēmums nr. 173**

1934. gada 12. martā

1. Pamatojoties uz konstitūcijas 60. § 7. p. un ārkārtas stāvokļa likuma 1. §, izsludinu visā republikā ārkārtas stāvokli uz sešiem mēnešiem, sākot no 1934. gada 12. marta plkst. 17.

2. Pamatojoties uz ārkārtas stāvokļa likuma 7. § 1. p., iecēlu par aizsardzības spēku virspavēlnieku ģenerālleitnantu Johanu Laidoneru, uzliekot viņam arī iekšējās aizsardzības priekšnieka pienākumus. (..)

K. Petss

Premjerministrs,
prezidenta v. i.

Joh. Millers

Tieslietu
un iekšlietu ministrs
(Riigi Teataja. – 1934. – 6. märts)

F**Iekšējās aizsardzības priekšnieka pavēle nr. 14**

Tallinā, 1934. g. 12. martā

1. §. Ārkārtas stāvokļa darbības teritorijā aizliedzu visas privātpersonu un organizāciju rīkotas politiskas sapulces gan slēgtās telpās, gan arī brīvā dabā, kā arī gājienus.

(..)

Aizsardzības spēku virspavēlnieks,
iekšējās aizsardzības priekšnieka v. i.
ģenerālleitnants J. Laidoners
(Riigi Teataja. – 1934. – 16. märts)

G**Dekrēts par prezidenta un parlamenta vēlēšanu atlikšanu**

Tallinā, 1934. g. 19. martā

1. §. Galvenās vēlēšanu komitejas izsludinātās prezidenta vēlēšanas 1934. gada 22. un 23. aprīlī un parlamenta VI sasaukuma vēlēšanas 29. un 30. aprīlī tiek atliktas līdz ārkārtas stāvokļa beigām visā valstī. (..)

2. §. Visi priekšvēlēšanu pasākumi, kas uzsākti, pamatojoties uz prezidenta vēlēšanu likumu un likumu par parlamenta vēlēšanām un tautas nobalsošanu, un kas attiecas uz iepriekšējā (1.) paragrāfā paredzētajām vēlēšanām, tiek izbeigtas un atzītas par spēkā neesošām. (..)

K. Petss

Premjerministrs,
prezidenta v. i.

Joh. Millers

Tieslietu un iekšlietu
ministrs
(Riigi Teataja. – 1934. – 20. märts)

H

Helsinki, 14.3. Igaunija ir pārsteigusi pasauli. Paņēmiens, kuru ir izmantojis prezidents Petss, ir tik iespaidīgs un tālejošs, ka sākumā būtu jāatturas izteikt viedokli par viņu. Taču viss norāda, ka Igaunijā jau ir noguruši no tās kūdīšanas un valsts pamatu graušanas, ar ko Brīvības cīņu veterāni jau gadiem tur ir nodarbojušies.

"Uusi Suomi", kas atbalsta patriotisko tautas kustību, kura ir saistīta ar Brīvības cīņu veterāniem, protams, raksta: "Saskaņā ar līdz šim saņemto informāciju mums tomēr nav pamata izrādīt prieku par Igaunijas valdības spertajiem soļiem. Igaunijas valdība un tās preses orgāni līdz šim vēl nav snieguši pierādījumus par šo notikumu nenovēršamību."

(*Päevaleht*. – 1934. – 15. mārts)

I

Iztirzājot Kārļa Ulmaņa plānu ieviest autoritāro režīmu, [Ulmaņa līdzgaitnieks] Alfrēds Bērziņš nosauc dažus apstākļus, kas to izraisīja. Visupirms, daudzus, kas aktīvi piedalījās politiskajā dzīvē, neapmierināja parlamentārās iekārtas krīze un viņi bija ar mieru atteikties no parlamentārisma par labu kādam citam politiskajam režīmam. (...) A. Bērziņš īpaši uzsver, ka Kārlis Ulmanis gribēja apsteigt valsts apvērsumu, ko bija ieplānojuši leģionāru līderi Valdemārs Ozols un Plāns-Dombrovskis, jo viņu organizācija bija iecerējusi ieviest Latvijā teroristisku režīmu. Daži autori turpretī uzskata organizāciju par tik vāju, ka tā nebūtu uzdrošinājusies rīkot puču. (...) Klīda arī valodas, ka briesmī sociāldemokrātu un komunistu savvērestība ar mērķi pārņemt varu savās rokās. Taču šie kreisie spēki 1934. gada pavasarī bija pārāk vāji, un tādēļ nav iespējams ticēt, ka viņiem bija šādas ieceres.

Naktī [no 15. uz 16. maiju], kad notika valsts apvērsums, 6. Rīgas kājnieku pulka vienības nemanāmi ieņēma valsts iestādes, tiltus, pasta kantori un telegrāfu. (...) Latvijā uz sešiem mēnešiem izsludināja karastāvokli, ko atkārtoti pagarināja. (...) Kopā ar karaspēka vienībām darbojās arī aizsargi un policija, kas apcietināja aktīvos demokrātiskās iekārtas piekritējus.

(*И. Штейман, С. Кузнецов. Независимая Латвия 1918–1940. – Рига, 1996. – С. 127, 128*)

1. Kādēļ Tenisona valdība atkāpās? Kādi avotos neminēti iemesli vēl varētu būt? (Avots A)

2. Kas piespieda Petsu un Laidoneru izšķirties par valsts apvērsumu? (Avots B)

3. Salīdzini avotus C un D! Ar ko varētu izskaidrot to sniegto atšķirīgo notikumu interpretāciju?

4. Mini piemērus par to, kā Petss un Laidoners ar dekrētu palīdzību nostiprināja savu varu! (Avoti E, F, G)

5. Kādu rezonansi valsts apvērsumi radīja kaimiņvalstīs? (Avots H)

6. Salīdzini valsts apvērsumu Igaunijā un Latvijā! Kas tiem bija kopīgs un kas – atšķirīgs? (Avoti C, D, I)

7. **Darbs grupā.** Skolēni sadalās trīs grupās. Viena grupa meklē apstiprinājumu viedoklim, ka 1934. g. 12. martā / 15. maijā Petss / Ulmanis atrada situācijai labāko iespējamo risinājumu; otra grupa apkopo faktus, lai apstiprinātu pretējo viedokli. Var izmantot arī mācību grāmatas un citus mācību materiālus. Noslēgumā trešā grupa, kurai ir zvērināto loma, lemj, vai valsts apvērsums bija attaisnojams vai ne.

8. **Mājas darbs:** atmiņu apkopošana. Skolēniem tiek uzdots vākt gados vecāku cilvēku atmiņas par 1934. gada notikumiem. Atmiņas var vākt gan brīvā sarunā, gan arī rakstiskas intervijas veidā.

Anketa

✓ Kā jūs uzzinājāt par valsts apvērsumu?

✓ Kāda bija jūsu attieksme pret notikušo?

✓ Kā jūsu tuvinieki, darbabiedri un paziņas vērtēja notikušo? Izskaidrojiet viņu viedokli!

Ja nav iespējas iztaujāt cilvēku, kam būtu personiskas atmiņas par šo laiku, var izmantot arī atstāstītus iespaidus.

▣ Baltijas valstu vēsture: Mācību līdzeklis. – Rīga, 2000.

▣ E. Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks. Politikā. Diktators. Moceklis. – Stokholma, 1978.

▣ A. Stranga. LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā. – Rīga, 1998.

EKONOMISKĀS GRŪTĪBAS – PRIEKŠNOTEIKUMI DIKTATŪRAI?

EIROPA PĒC PIRMĀ PASAULES KARA – KĀDA TĀ BIJA?

A Gandrīz 8 miljoni cilvēku bija krituši kara frontēs, 7 miljoni kļuvuši par invalīdiem, gandrīz 15 miljoni guvuši vieglākus vai smagākus ievainojumus. Turklāt Eiropa (bez Krievijas) vēl bija zaudējusi 5 miljonus civiliedzīvotāju slimību, bada un pēckara trūkuma dēļ. Kara materiālie zaudējumi arī bija bezprecedenta, (..) simtiem tūkstoši ēku bija sagrautas, lauku sētas izpostītas, ceļi, dzelzceļi, telegrāfa līnijas uzspridzinātas, ganāmpulki iznīcināti, meži samalti skaidās, lielas zemes platības minu un lādiņu dēļ bija kļuvušas neapstrādājamas. Ja šajā sarakstā vēl iekļauj flotes zaudējumus, mobilizācijas tiešos un netiešos izdevumus, karojošo pušu valūtas inflāciju, kopā sanāk milzīga summa (..).

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 359)

B

Tagad Eiropā bija 27 dažādas valūtas pirmskara 14 vietā un 12 500 jūdzes [20 117 km] garas valstu robežas, kas nošķīra rūpnīcas no izejvielu bāzēm, metalurģijas rūpniecību no ogļu krājumiem, lauku sētas no to produkcijas noieta tirgus.

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 373)

C

Vācu bērni spēlējās ar banknošu pakām, jo nauda zaudējusi savu vērtību 1923. gada hiperinflācijas rezultātā.

(St. J. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 11)

D

Armijas demobilizēšana Itālijā tika veikta ātrāk nekā jebkurā citā valstī, un nevajag novērtēt par zemu psiholoģiskās problēmas, ar ko saskārās miljoniem vīriešu, cenšoties pielāgoties civilajai dzīvei. Tūkstošiem neapmierināto un ilūzijas zaudējušo bijušo cīnītāju nospēlēja galveno lomu fašistiskās kustības attīstībā un paramilitāro vienību izveidē.

(J. Pollard. The Fascist Experience in Italy. – London, 1998. – p. 27)

E

Karš izputināja gan rūpniecību, gan arī lauksaimniecību. Liela daļa lauku bija atmatā, īpaši muižnieku zemes. Sējumu platības bija samazinājušās no 752 000 hektāriem 1910. gadā līdz 615 000 hektāriem 1919. gadā. No rūpniecības uzņēmumiem pilnīgi tika iznīcināta a/s "Valdhofas" celulozes un kartonāžas fabrika Pērnāvā – Eiropas lielākā celulozes fabrika, kuru krievi uzspridzināja 1915. gadā, redzot Pērnavas līcī nejauši iemaldījušos vācu zemūdeni. Uzspridzināta tika arī Vildenberga ādu fabrika Kuresārē un mākslīgās šķiedras fabrika "La Viscosa" Hijumā salā. Citu lielāko uzņēmumu iekārtas bija evakuētas uz Krieviju.

(J. Valge. Eesti Vabariik: majanduslik iseseisvumine // Horisont. – 1990. – Nr. 5)

F

No 1919. gada sākuma līdz aprīļa vidum apkures, maizīti, pazoļu ādas, kafijas, siļķu, cukura, sāls, vadmalas cenas paaugstinājās vidēji par 414 %, mēbeļu cenas – pat par 1875 %. Tika normēta cukura, sāls un kafijas pārdošana. (..) Kara laikā cūku skaits bija samazinājies par 50 %, aitu – par 30 %, govju – par 20 %.

(J. Ant. Eesti 1920: iseseisvuse esimine rahuaasta. – Tallinn, 1990. – lk. 7)

G

1921. gadā Krievijas ekonomikā valdīja sabrukums. Rūpnieciskās ražošanas apjoms bija ārkārtīgi sašaurinājies. Pilsētās bija haoss: ielās siroja bērnu bāreņu bandas, zagšana un laupīšana bija parasta lieta, zagtās mantas pārdeva zagļu tirgos. Maišelnieki izmantoja vilcienus, lai vismaz kaut ko ievestu no laukiem un līdz ar to ātri nopelnītu. Arī lauksaimniecībā valdīja sabrukums. Kara postījumi un pārtikas rekvizīcijas bija novedušas pie zemām ražām. 1921. gadā graudu raža samazinājās arī sausuma dēļ. Rezultātā Krievijā sākās liels bads, kas paņēma vairāk nekā 5 miljonus cilvēku dzīvību.

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 64)

KĀ TIKA PĀRVARĒTA PĒCKARA KRĪZE?

A

Piecas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis – Austrija, Ungārija, Polija, Vācija un Krievija – bija spiestas ieviest jaunu naudas vienību, jo inflācija iepriekšējo bija pielīdzinājusi nullei (...). Viena no pirmajām valstīm, kur bija panākumi, bija Latvija. Bez ārvalstu palīdzības 1921. gadā tika apturēta inflācija, tajā pašā gadā Latvijas rubļa vietā tika emitēts lats, tā zelta ekvivalents bija Francijas franks. (...) Stingra finanšu politika bija viens no Latvijas ekonomikas ātrās izaugsmes priekšnoteikumiem 20. gadu otrajā pusē.

(Kaks algust: Eesti Vabariik – 1920. ja 1990. aastad. / Eesti Riigiarhiiv; koostanud ja sisuliselt toimetanud J. Ant; toimetanud V. Soots. – Tallinn, 1998. – lk. 84)

B

Fašisms ar savu izteikto orientāciju uz lauku dzīvi atbalstīja lauksaimniecību ar tādu pasākumu kompleksu kā aizsargmuita, plaša zemju atsavināšana un, visbeidzot, pilnīga kontrole pār kviešu tirgu. Fašistiskā režīma kalkulācijās svarīga nozīme bija vēlmei samazināt valsts atkarību no pārtikas preču importa un atturēt zemnieku pāriešanu uz pilsētām, kur viņi būtu palielinājuši bezdarbnieku armiju un sociālās problēmas.

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 378)

C

Francijai bija daudz netiešo nodokļu, bet nekad tie nevarēja apmierināt valdības vajadzības. Tas nozīmēja, ka aizņēmumi un reparācijas kļuva vēl nozīmīgākas. Pēckara Francija finanšu problēmu atrisinājumu saskatīja reparācijās. Tikai pēc 1924. gada kļuva skaidrs, ka tās viņi nekad nedabūs. Ārkārtīgi lielu nozīmi ieguva ārvalstu aizņēmumi, taču tie bija atkarīgi no citām valstīm.

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 289)

D

Igaunijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados mēģināja atjaunot Voltas fabriku kā lielerūpniecību. Uzņēmumam tika piešķirts 15 miljonus marķu liels kredīts (no tiem 15 miljoniem zelta rubļu, kurus Igaunija saņēma no Krievijas saskaņā ar Tartu miera līguma noteikumiem) iekārtu iegādei. Pirmajos piecos gados (1922–1926) tika izgatavoti 1400 elektromotori. Tomēr uzņēmumu neizdevās saglabāt kā lieluzņēmumu. (...) Līdz ar ražošanu, kas pamatā bija orientēta uz vietējo tirgu, papildu ienākumus deva arī ražošanas telpu izrentēšana. 20. gadu sākumā Voltas telpas izmantoja a/s *Igaunijas gadatirgus*, šokolādes fabrika *Renomē*, sērskābes fabrika *Lendra*, metālpārstrādes uzņēmums *Aivaz*, trikotāžas, mežģiņu un zeķu fabrika *Oskar Kilgas* u.c.

(R. Nerman. Kalamaja ajalugu. – Tallinn, 1996. – lk. 144)

E

Tā kā padomju vara nespēja saviem spēkiem tikt galā ar badu, 1921. gada 2. augustā Ļeņins griezās ar lūgumu pēc palīdzības pie visas pasaules. (...) Galvenā loma bija ASV valdībai ar prezidentu V. Hardinga priekšgalā. Tika noorganizēta ARA – bezmaksas palīdzība bada cietējiem Krievijā. (...) Amerikā tika savākts simtiem tūkstoši tonnu pārtikas preču un tās nogādātas Krievijā. (...) 1921. gada beigās ASV valdība bija arī ar mieru pārdot Padomju Krievijai pārtikas preces un sēklas 30 miljoni dolāru vērtībā. Vienīgais pabalsta saņemšanas noteikums bija tas, ka pārtika jāizdala iedzīvotājiem. Padomju valdība bija ar mieru, bet, tikko lielākās briesmas bija aiz muguras, 1923. gadā padomju valdība vainoja fondu spiegošanā.

(Ю. Измestъев. Россия в XX веке. – Нью Йорк, 1990. – С. 267)

1. Atceries, kuru valstu teritorijā notika karadarbība Pirmā pasaules kara frontēs!

2. Pēc 46. lpp. dotajiem avotiem raksturo, kāda bija pēckara situācija Eiropā

- ✓ rūpniecībā;
- ✓ lauksaimniecībā;
- ✓ finansēs;
- ✓ dzīves apstākļos!

3. Ja tu būtu premjerministrs valstī, kura pārdzīvojusi karu, ko tu iesāktu ar

- drupās esošajām fabrikām;
- atmatā palikušajiem tūrumiem, bijušajiem kaujas laukiem;
- demobilizētajiem karavīriem;
- bāreņiem;
- inflāciju;
- pārtikas un pirmās nepieciešamības preču trūkumu;
- parādiem?

Sarindo šos uzdevumus secībā pēc nozīmības! Apspriediet tos klasē! Vai jūsu piedāvātie risinājumi bija demokrātiski vai autoritāri?

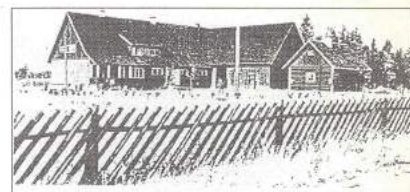
4. Vai krīzes var apdraudēt demokrātiju? Pamato savu atbildi!

F

1919. gada agrārreformas rezultātā Igaunijā tika nodibināts 32 000 jaunsaimniecību.

(Ö. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask.

Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. – Tallinn, 1998. – lk. 335)

1. Kādi pasākumi tika veikti, lai pārvarētu pēckara krīzi

- ✓ rūpniecībā;
- ✓ lauksaimniecībā;
- ✓ finanšu sistēmā?

2. Atceries, kādas bija NEPa (Jaunā ekonomiskā politika Padomju Krievijā) raksturīgās īpašības! Balstoties uz avotiem G un H, pamato, vai NEPs bija sekmīgs!

3. Salīdzini reālo stāvokli krīzes pārvarēšanā ar savu iedomāto darbību premjerministra amatā! Analizē rezultātus ar skolotāja palīdzību!

G

Lauksaimniecības un rūpniecības kopprodukts PSRS (1921–1928)

	1921	1923	1925	1928
Graudi (milj. t)	37,6	56,6	72,5	73,3
Akmeņogles (milj. t)	9	13,7	18,1	35
Tērauds (milj. t)	0,2	0,7	2,1	4
Elektrība (mljrd. kWh)	0,5	1,1	2,9	5
Dzelzceļa pārvadājumi (milj. t)	39,4	58	89,4	?
Audums (milj. m)	105	691	1688	?
Pilsētas strādnieku vidējā mēnešalga (rbļ.)	10,2	15,9	25,2	?

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 68)

H

Savas ielas sākumā redzēju vienu vīru, kas pie maza galdiņa tirgoja miltus, cukuru un rīsus. (...) Nedēļas beigās viņš pārdeva svaigas olas un saknes. (...) Novembra vidū viņš jau nomāja mazu veikaliņu. (...) Nākamā gada maijā viņam bija četras pārdevējas palielā veikalā, uz kuriem zemnieki katru rītu veda svaigu preci. Pēc gada (...) viņa tirā peļņa bija 20 000 – 30 000 dolāru. Un galvenais šai lietā bija tas, ka viņa uzņēmība stimulēja zemniekus nobarot vistas un cūkas un audzēt dārzeņus. Tieši tas pats notika arī Krievijā, un rezultāti bija apbrīnojami. Gada laikā apgāde ar pārtikas produktiem un precēm paaugstinājās no bada normas līdz gandrīz apmierinošam apgādes līmenim, un pazeminājās arī cenas.

Valtera Djūrentija apraksts, 1925.

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 68)

1929 – ATKAL KRĪZE?

A

1927.–1928. gadā Vācijas rūpnieciskās ražošanas apjoms sasniedza pirmskara līmeni. Taču šis panākums atkal tika zaudēts ekonomiskās krīzes laikā un pēc tās. 1932. gadā rūpnieciskā ražošana bija tikai 58% no 1928. g. apjoma, eksports un imports bija paralizēts, kopprodukts bija samazinājies no 89 miljardiem marku uz 57 miljardiem marku, un bezdarbs bija pieaudzis no 1,4 miljoniem bezdarbnieku līdz 5,6 miljoniem.

(C. J. H. Hayes. A Political and Cultural History of Modern Europe. – New York, 1946. – p. 395)

B

Vācijas kancleram Heinriham Brīningam bija jāsabalansē budžets. Viņš to darīja, samazinot valsts izdevumus, paaugstinot esošos un ieviešot jaunus nodokļus. Valsts ierēdņu alga 1931. gadā tika samazināta trīs reizes, kopā par 23%. Kopumā alga pazeminājās par 10%, bezdarbnieka pabalsts – par 60%. Vienīgais tautsaimniecības sektors, kas guva peļņu, bija lauksaimniecība. Tas notika tādēļ, ka pieauga muitas nodokļi, kas kavēja lēto ārzemju pārtikas preču ieplūšanu Vācijā un mākslīgi uzturēja augstas vietējo pārtikas preču cenas. 1929. gadā 1,4 miljoni vāciešu bija bez darba, 1931. gadā šis skaitlis jau bija 6 miljoni. Nabadzības iemesls visos sabiedrības slāņos bija masu bezdarbs, augstās cenas un zemās algas. Gandrīz 15 miljoni vāciešu saņēma līdzekļus dzīvošanai no sociālās palīdzības vai pārtika no žēlastības dāvanām. Lielbritānijā, Francijā un Amerikā gandrīz pusei iedzīvotāju draudēja bezdarbs, bet Vācijā tas draudēja gandrīz katram. Vidusšķira Lielbritānijā un Francijā bija zināmā mērā nodrošināta un turpināja būt sabiedrības stabilizējošais spēks, valsts balsts. Vācijā šāda spēka nebija.

(J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – p. 31)

e

Lielbritānijas vārgā ekonomika pēc 1929. gada pasaules krīzes bija satricināta līdz pašiem pamatiem. Tekstila ražošana, kas vēl joprojām deva 40% no britu eksporta, saruka par 2/3. Akmeņogļu rūpniecība, kas deva 10% no eksporta, samazinājās par 1/5. Kuģu būvi krīze bija skārusi tik smagi, ka 1933. gadā tās produkcija bija tikai 7% no pirmskara līmeņa. Tērauda ražošana trijos gados (1929–1932) samazinājās par 45% un čuguna ražošana – par 53%.

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 408)

D

Līdzās rindām pēc bezdarbnieka pabalsta un bada maršiem var saskatīt arī citu Lielbritāniju ar plaukstošiem jauniem uzņēmumiem, pārtikušām priekšpilsētām un pieaugošo labklājības līmeni. (..) 1934. gadā Dž. B. Pristlijs raksturoja Angliju kā zemi ar ceļiem un krustojumiem, stacijām un rūpnīcām, kas izskatās kā izstāžu paviljoni, ar milzīgām kinozālēm, deju klubiem un kafejnīcām, kārtīgām garāžām, kokteiļbāriem, automobiļiem, ar radio un tūrismu, ar strādniecēm, kas izskatās kā aktrises, ar kurtu dzinējsuņiem, izdedžu celiņiem un baseiniem.

(J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – p. 30)

e

Lauku apvidos bija sākušies grūti laiki. (..) Lauksaimniecības produktu cenas strauji kritās. (..) 1921. un 1929. gadā daudzi britu zemnieki bija gan labi arīji un veterinārārsti, bet ne grāmatveži un ķīmiķi un nesteidzās kooperēties ar citiem zemniekiem, kā to darīja Dānijas un Īrijas zemnieki.

(R. Graves, A. Hodge. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 185)

F

Sviesta ražošana un eksports Igaunijā (1930–1938)

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Saražotais sviests (tūkst. t)	15,5	16,1	14,5	11,5	12,6	13,3	13,8	15,9	17,5
Eksportētais sviests (tūkst. t)	14,1	14,4	12,5	9,2	10,1	10,8	11,0	13,2	14,7

(Ā. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask. Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. – Tallinn, 1998. – lk. 410)

G

Bezdarbs 1931.–1936. gadā

	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Vācija	23,3	30,1	26,3	14,9	11,6	8,3
Francija	6,5	15,4	16,1	13,8	14,5	10,4
Lielbritānija	16,4	17,0	15,4	12,9	12,0	10,2
ASV	15,9	23,6	24,9	21,7	20,1	16,9

(St. G. Payne. A History of Fascism 1914–1945. – London, 1995. – p. 179)

H

“Igaunņu zemnieka nodokļu nasta tiešām ir smaga – tā būtu jāatvieglo, tukšosim šīs glāzes!” – 30. gadu karikatūra.

(Ā. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask. Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. – Tallinn, 1998. – lk. 379)

1. Atceries, kādi bija 1929. gada pasaules ekonomiskās krīzes iemesli!

2. Izmantojot avotus, mini piemērus, kā ekonomiskā krīze ietekmēja

- ✓ rūpniecisko ražošanu;
- ✓ lauksaimniecību;
- ✓ ārējo tirdzniecību;
- ✓ darba tirgu un dzīves līmeni!

3. Kādas kopīgas un kādas atšķirīgas iezīmes bija pēckara krīzei un 1929. gada pārprodukcijas krīzei?

KOLEKTIVIZĀCIJA UN INDUSTRIALIZĀCIJA

A

Savu rūpniecību mēs varam celt uz vislabākās tehnikas pamatiem. (...) pagātnē šī rūpniecība bāzējās uz sadrumstaloto zemnieka sīksaimniecību. Bet tas viss bija. Rīt, varbūt pēc gada, mēs kļūsim par zemi ar pasaulē lielākajām lielsaimniecībām. (...) Vecās Krievijas vēsture, starp citu, bija tāda, ka viņu bez apstājas sita par atpalcību. (...) Mēs esam atpalikuši no vairāk attīstītajām zemēm par 50–100 gadiem. Šis attālums mums jānoskrien 10 gados. Vai nu mēs to veiksīm, vai arī mūs samīs.

(J. Staļins. Par saimniecisko darbinieku uzdevumiem. Runa sociālistiskās rūpniecības darbinieku pirmajā Vissavienības konferencē 1931. g. 4. februārī // Raksti. – Rīga, 1951. – 13. sēj. – 34., 38.–39. lpp.)

B

Lai attīstītu rūpniecību, Staļins uzaicināja ārzemju speciālistus un padomdevējus. Viņu vidū bija arī daudzi angļu un amerikāņu inženieri. Dņepras aizsprosta projekts tika izstrādāts ar amerikāņu līdzdalību, tāpat arī azbesta ražošanas rūpniecības projekti. 1932. gadā Forda automobiļu kompānija palīdzēja padomju rūpniecībai saražot 140 000 automašīnu.

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 88)

C

Lauksaimniecības un rūpniecības produkcija Krievijā (1913–1921)

	1913	1921
Labība	80	37,6
Akmeņogles	29	9
Nafta	9,2	3,8
Dzelzs	4,2	0,1
Tērauds	4,3	0,2
Cukurs	1,3	0,05
Elektrība (milj. kWh)	2039	520

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 64)

D

Rūpniecības produkcija PSRS (1927–1937)

	1927	1932	1937
Akmeņogles	35	64	128
Nafta	12	21	29
Dzelzs	3	6	15
Tērauds	4	6	18

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 64)

E

Lopu skaita samazināšanās Padomju Savienībā (1929–1933, miljonos)

	1929	1933
Zirgi	36	16
Govis	68	38
Sīklopi	147	50
Cūkas	21	12

(Ю. Измestьев. Россия в XX веке. – Нью Йорк, 1990. – С. 280)

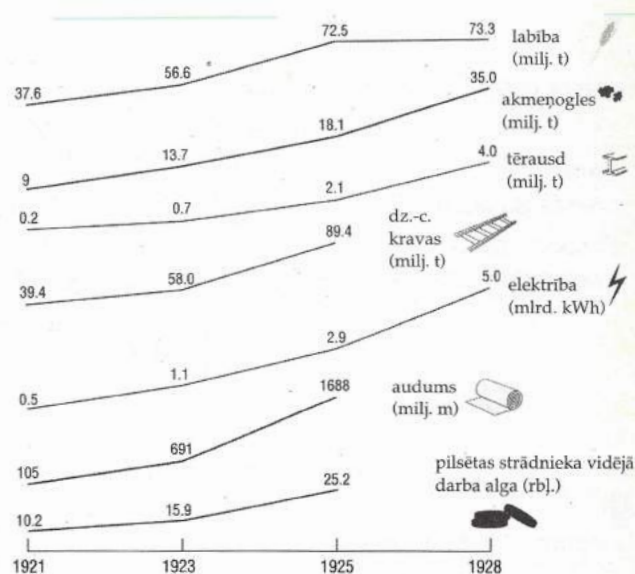
F

Liela daļa no 1937. gadā kolhozu sektorā saražotā kopprodukta nāca no kolhozu saimniecībām: 52,1% kartupeļu un dārzeņu, 56,6% augļu un ogu, 71,4% piena un 70,9% gaļas. Otrās piegādes beigās [1937] personīgās saimniecības ievērojami apsteidza kopsaimniecības lopkopības produkcijas ražošanā un deva vairāk nekā pusi kartupeļu, augļu un dārzeņu, ko izlietoja personīgajam patēriņam, bet veda arī uz tirgu. 1938. gadā salīdzinājumā ar 1933. gadu tirgus cenas bija pazeminājušās par 63,9%.

(Ю. Измestьев. Россия в XX веке. – Нью Йорк, 1990. – С. 239)

G

Lauksaimniecības un rūpniecības produkcija Padomju Savienībā (1921–1928)

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 68)

H

Katordznieki būvē Baltās–Baltijas jūras kanālu (1931)
(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 113)

J

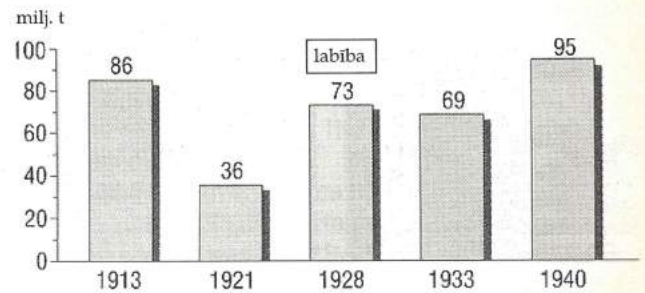
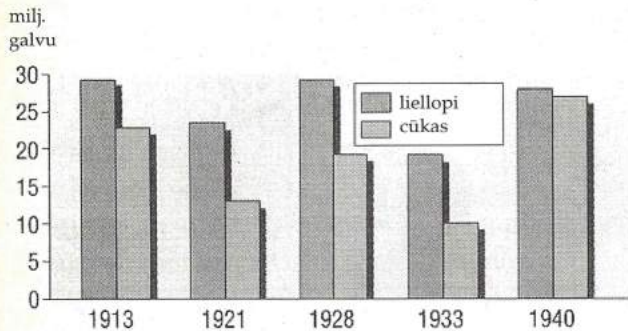
Bada nāvē mirušie Ukrainā 1932. gadā.
(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 103)

I

Saražotā lauksaimniecības produkcija pēc oficiālās padomju statistikas datiem.

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 104)

1. Kādi bija industrializācijas mērķi?
2. Kur tika rasti līdzekļi industrializācijas veikšanai? Ar kādām metodēm Padomju Savienība tika pārvērsta par industriālu lielvalsti?
3. Izmantojot avotus D un F, raksturo industrializācijas rezultātus pirmajā (1928/29–1932) piecgadē un otrajā (1933–1937) piecgadē!
4. Kādi bija kolektīvizācijas rezultāti? Kas varēja izraisīt drausmīgo badu 1932. gadā?

30. GADU EKONOMIKA STATISTIKAS DATU ATSPUGUJUMĀ

A Katras lielvalsts daļa pasaules rūpnieciskajā kopproduktā 1929–1938 (procentos)

	1929	1932	1937	1938
ASV	43,3	31,8	35,1	28,7
PSRS	5,0	11,5	14,1	17,6
Vācija	11,1	10,6	11,4	13,2
Lielbritānija	9,4	10,9	9,4	9,2
Francija	6,6	6,9	4,5	4,5
Japāna	2,5	3,5	3,5	3,8
Itālija	3,3	3,1	2,7	2,9

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 426)

1935.–1939. gadā no Itālijas nacionālā kopprodukta 11,8% tika iztērēti, gatavojoties karam, salīdzinājumam: Vācijā – 12,9%, Francijā – 6,9% un Lielbritānijā – 5,5%. 1939.–1940. gadā Itālija palielināja šos izdevumus līdz 18,4% no nacionālā kopprodukta.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – p. 57)

e

Lielvalstu militārie izdevumi (1930–1938, milj. \$)

	Japāna	Itālija	Vācija	PSRS	Lielbritānija	Francija	ASV
1930	218	266	162	722	512	498	699
1933	183	351	452	707	333	524	570
1934	292	455	709	3479	540	707	803
1935	300	966	1607	5517	646	867	806
1936	313	1149	2332	2933	892	995	932
1937	940	1235	3298	3446	1246	890	1032
1938	1740	746	7415	5429	1863	919	1131

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 382)

D

Padomju militārās rūpniecības attīstība (1933–1937)

	Aviācija	Kravas auto- mašīnas un tanki	Lielgabalu aprikojums	Kušu būve un jūras gaisa spēki	Kopā
1933	347	279	448	275	1 498
1934	440	354	470	544	1 948
1935	427	448	563	591	2 228
1936	1 104	937	1 102	1 000	4 588
1937	1 816	871	1 403	1 114	5 657

(M. Harrison, R. W. Davies. The Soviet Military-economic Effort during the Second Five-year Plan 1933–1937)

1. Izmantojot avotu A, at-
rodi, kuru valstu ieguldī-
jums pasaules ekonomikā
pēc pasaules ekonomiskās krīzes
pieauga un kuru – samazinājās!
Kas bija šo pārmaiņu iemesli?

2. Raksturo degslānekļa eļļas ra-
žošanas dinamiku Igaunijā! No
kā, pēc tavām domām, tā bija at-
karīga?

3. Sastādi diagrammu, izmantojot
avotā B dotos datus!

4. Izmantojot avotu D, no-
sauc militāro izdevumu
jomas! Ar ko šo uzskaiti-
jumu vēl varētu papildināt?

Russia & USSR 1905–
1941. – London, 1996.
J. Treynor. Challenging
History. Europe 1890–1990. –
London, 1998.

e

Degslānekļa jēleļļas ieguve (tūkst. t)

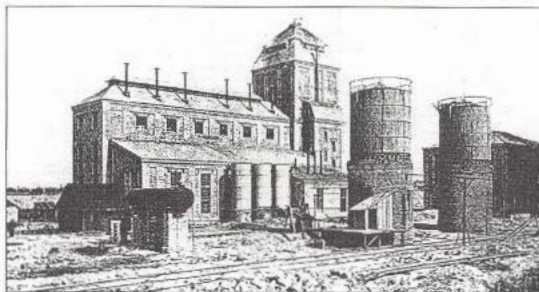
1930	10	1935	47,3
1931	17,6	1936	63,5
1932	36,6	1937	111,3
1933	37,6	1938	140,1
1934	46,9		

(Õ. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask. Eesti maast ja rahvast.
Maailmasõjast maailmasõjani. – Tallinn, 1998. – lk. 413)

F

Degakmens pārstrādes valsts uzņēmums Kohtlā-Jervē.

(Eesti Vabariik 1918–1940. – Lund, 1968. – lk. 90)

KULTŪRA – RADOŠS DARBS VAI VALSTISKS PASŪTĪJUMS?

KULTŪRA ZEM TOTALITĀRISMA SLOGA

A

Tiesības uz brīvu pašizpaušmi – tas ir kas tāds, kas jāzina, to tik vienkārši neieliek rokās. Brīva pašizpaušme nav princips, kuru kāds varētu pasludināt. Ja reiz šī brīvā pašizpaušme pastāv, tad tikai kā spēks, kas ir pret valdošo iekārtu, – tas ir vienīgais princips. Tikai krievi ir pietiekami naivi, lai domātu, ka mākslinieku var piejaucēt sabiedrībai. Jo viņi nezina, kas ir mākslinieks.

Ko valsts var izdarīt ar īstiem māksliniekiem, praviešiem? Rembo Krievijā nav iedomājams, pat Majakovskis izdarīja pašnāvību. Tur pastāv absolūts pretstats starp radītāju un valsti. Tādēļ valstī tur vienīgā iespējamā taktika ir praviešu nogalināšana. Ja sabiedrības ideja dominē pār personības ideju, tad personībai ir jāaiziet bojā.

P. Pikaso domas par mākslas un varas attiecībām.

(C. Lake & F. Gilot. Elu Picassoga – 10 aastat armastust. – Tallinn, 1993. – lk. 173)

B

Roma ir mūsu sākuma un beigu punkts. Tas ir mūsu simbols un, ja vēlaties, mūsu mīts. Mēs sapņojam par Romas Itāliju, par gudru un stipru, disciplinētu un bezpersonisku Itāliju. Liela daļa no Senās Romas gara ir atdzimusi fašismā; liktoru fascijas, mūsu kara mašīna, mūsu lepnums un mūsu varonība ir mantots no Romas. *Civis Romanus sum* (Esmu Romas pilsonis).

B. Musolini runa 1935. gadā.

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 106)

C

Mēs nevaram pieļaut, ka mākslā tiek atainoti nepatīkami akti, ebreju cēpures, noguruši un nenormāli izdēdējuši ģimji, elefantiāzes piemeklēti ķermeņi, piedzērušos cilvēku viepļi vai citādi deformētas izteiksmes, pārspīlēta, nepatiesa oratora māksla, pretenzija uz novitāti par katru cenu un pat pārmērīga tehniska virtuozitāte, kurā nav jūtu, domu un dzīves sapratnes.

Lielās fašisma padomes loceklis R. Farinači 1940. gadā.

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 115)

D

Vladimirs Iljičs [Lēņins], atbildot uz Gorkija raizēm sakarā ar inteliģences arestiem (..), raksta: "Patiesībā viņi nav nācijās smadzenes, bet gan s... ." Citā reizē viņš saka Gorkijam: "Tā ir inteliģences vaina, ka mēs pārāk daudz podu esam izgāzuši."

Šo ņirgāšanos par inteliģenci, šo nicinājumu pret to pēc tam droši pārņēma 20. gadu publicisti un 20. gadu laikraksti, sadzīve un galu galā – paši inteliģenti nolādēja savu mūžīgo īsredzību, mūžīgo nenoteiktību un bezcerīgo atpalcību no laikmeta.

(A. Солженицын. Архипелаг ГУЛАГ. – Москва, 1990. – Т. 1. – С. 236)

20.–30. gados padomju rakstniecībā un glezniecībā par vadošo daiļrades metodi tika izsludināts sociālistiskais reālisms, kura pazīmes ir komunistiskais partijiskums, tipiskums, tautiskums un pareizs vēsturiski konkrēts patiesības atspoguļojums tās revolucionārajā attīstībā.

Radošās inteliģences kontroli nodrošināja radošās savienības, kā arī partijas orgāni, ja darīšana bija ar partijas biedru. Visāda veida novirzes no oficiālās partijas līnijas varēja izsaukt apsūdzības, kas iznīcināja apzūdzēto kā morāli, tā arī fiziski.

1. Kāds bija Pablo Pikaso viedoklis par radošo brīvību? (Avots A)
2. Kāda bija boļševiku attieksme pret inteliģenci? (Avots D)
3. Kā Senās Romas paraugs iespaidoja fašistiskās Itālijas mākslu? (Avots B) Kādēļ Musolini kā priekšzīmi izvēlējās Seno Romu, nevis renesanses laikmeta Itāliju?
4. Ko var secināt, iepazīstoties ar šiem avotiem, par radošo brīvību Itālijā un Padomju Savienībā?

TĒLOTĀJA MĀKSĻA

A

Pēc Pirmā pasaules kara pilnīgi pārsātinātā izturēšanās maniere un bohēmiskais dzīves stils bija tik lielā mērā modē, ka tā it kā vairs pat nebija mode. Šim laikam bija raksturīgs ilūziju trūkums, neslēpts erotisms, nebeidzamās iedzeršanas, kādas Parīzē Monparnasā rīkoja nenogurdināmais meiču zīmētājs un daudzpusīgais grafiķis Žils Paskīns, par kaut ko ikdienišķu kļuva pat pašnāvības *a'la Pascin*. (..)

Bohēmismu dzemdēja bailes no radošās neauglīgās viduvējības, kā arī vēlēšanās būt pretstatā buržuāziskajai sabiedrībai, īstenībai, kura slēpa piesātinātības un no ilūzijām brīvās izturēšanās manieres saknes. Likās, ka pasaules karā visas vērtības zaudējušas jēgu, tas atnesis ne tikai fizisku, bet arī garīgu invaliditāti. Pēckara krīze atsedza sociālos kontrastus, piepildīja ielas ar pērkamām sievietēm. Īpaši drastiski haoss, inflācija, nervozā nestabilitāte un dzīvošana tikai šim brīdim izpaudās karu zaudējušajā Vācijā.

Igaunijas mākslas zinātniece Mai Levina 1983. gadā.

(Eduard Viiralt: Inimene ja nāgemus. Loodus ja fantaasiad: (album)/ Koostanud T. Vint; eessõna kirjutanud M. Levin. – Tallinn, 1983)

B

Par mākslinieku uzdevumu kļuva ielu dekorēšana. Krekliem un palagiem drēbes nepietika, bet tūkstošiem metru auduma tika izšķiesti lozungu un gigantisko panno izgatavošanai, ar ko apklāja veselās fasādes. Kādam ienāca prātā Petrogradā pat kokus nokrāsot sarkanus. Pirmajā revolūcijas ziemā uz ielu krustojumiem tika uzstādīti ekspresīvi sniega un ledus tēli.

(J.-P. Crespelle. Chagall. – Tallinn, 1991. – lk. 97)

e

1924. gada novembrī iznāca Andrē Bretona pirmais "Sirreālisma manifest". Tajā bija arī Bretona sirreālisma definīcija. (..) Tajā pausts absolūts nonkonformisms; sabiedrības visa veida normu un standartu noliegums. (..) Sirreālistu aktivitāte bija vērsta uz civilizācijas principu graušanu: reliģija, ģimene un morāle ir trako krekli, kas neļauj cilvēkam dzīvot saskaņā ar savām tieksmēm. "Ideja, loģika, kārtība, patiesība, veselais saprāts – tas viss jāsūta nebūtībā. (..) Revolūcijas mērķis ir visu vērtību pārvērtēšana." (Arto, 1925). Tika revidētas pat vismazākās vērtības. Mākslinieka darbs un strādāšana vispār tika atzīta par nožēlas vērtu.

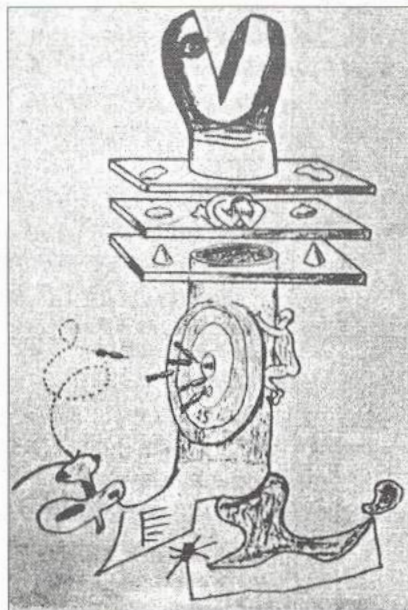
[1927. gadā Andrē Bretons, Luijs Aragons, Pols Eliārs u.c. iestājas Francijas Komunistiskajā partijā...]

(R. Kelomees. Sürrealism. – Tallinn, 1993. – lk. 30–31)

D

Viena no pasākumu formām bija kopīga dzejoļu sacerēšana un spēles. Zīmēšanas spēle "Lieliskais sprāgonis" (*Le Cadavre exquis*). (..) Kopš skolas laikiem visiem labi zināmā spēle sastāv no dažādu zīmētāju zīmēto fragmentu apvienošanas, turklāt iepriekšējā zīmētāja darbu nosedz, salokot papīru.

(R. Kelomees. Sürrealism. – Tallinn, 1993. – lk. 32)

Īvs Tangī, Mens Rejs, Moriss Žoans, Miro. "Lieliskais sprāgonis" (*Le Cadavre exquis*)

e

Sirreālistiskajā periodā visi vēlējās kaut ko radīt automātiski. Tas vismaz daļēji bija viegls joks, jo, ja vēlies strādāt pilnīgi automātiski, tev noteikti nekas nesanāks. (..) Pat sirreālistu automātiskos tekstus dažreiz koriģēja.

P. Pikaso par sirreālismu

(C. Lake & F. Gilot. Elu Picassoga – 10 aastat armastust. – Tallinn, 1993. – lk. 229)

A. Masons. "Automātiskais zīmējums"

F

Berlīnē ir 87 krievu izdevniecības, 20 krievu grāmatnīcas un 3 dienas laikraksti krievu valodā. Ir krievu skolas un studentu kopmītnes, bez tam vēl labdarības organizācijas, bēgļu nometnes, daudzās krievu tējnīcas un pārtikas veikali, kā arī 2 futbola komandas un 6 bankas. (..)

Zināmā mērā var uzskatīt par brīnumu to, ka pilsēta spēja šajos mežonīgajos laikos saglabāt savu mākslas, dramatiskā un muzikālā teātra, kā arī jaunā vācu kino metropoles slavu, savu pievilcību lieliem gleznotājiem, skulptoriem, aktieriem un dzejniekiem. Atceres baznīcas pakājē esošo *Romanischer Café* vai kafējnīcu *Café des Westens* apmeklēja Elza Laskere-Šūlere un Ērihs Mīzams, Oto Dikss un Georgs Grošs, kā arī Hervarts Valdens, kas pirms kara izdeva ekspresionistu žurnālu *Sturm*. Jaunajā galerijā *Lützowufer* mākslas priekšmetu tirgotājs Alfrēds Flehtheims eksponēja Pablo Pikaso, Žorža Braka un Huana Grisa darbus. Tādi slaveni režisori kā Makss Reinhards un Ervīns Piskators, Ernsts Ļubičs un Frics Langs uzņēma šeit savas slavenās mēmās filmas. Ekrāna karalienes bija Henija Portena un Asta Nīlsena.

(C. Stern. Isadora Duncan ja Sergei Jessenin. – Tallinn, 1998. – lk. 95–96)

G

Hitlera režīms pasludināja Veimāras republikas laika un līdz tam pastāvējušos mākslas strāvojumus par dekadentiskiem. Šai nolūkā tika organizētas pat speciālas izstādes, lai parādītu, kāda ir tā saucamā deģenerējusies māksla. Hitleris apgalvoja, ka mākslai ir jākalpo valstij, turpretī Veimāras republikas mākslinieki domāja, ka māksla ir jārada mākslas dēļ. Nacisti uzskatīja šādas gleznas un skulptūras par rases tīrībai kaitīgām, jo tās bija eksperimentālas un neatspoguļoja cilvēku reālistiski.

(St. Lee. Weimar and Nazy Germany. – Oxford, 1996. – p. 57)

H

1937. gadā propagandas ministram [J. Gēbelsam] ienāca prātā doma iekārtot "izvirstošās" mākslas izstādi no impresionistu un moderno mākslinieku audekliem. Pavisam tika izstādīti 736 "mālējumi", tajā skaitā Renuāra, Gogēna, van Goga, Libermaņa darbi. Zem tiem tika novietoti Gēbelsa sadomātie paraksti: "Tādu garīgi slimie cilvēki redz dabu" vai "Muzeju žurkas to sauca par vācu mākslu", vai "Vācu zemnieki ebreja acīm" utt.

(D. Meļņikovs, L. Čornaja. Noziedznieks numur 1. Nacistiskais režīms un tā firers. – Rīga, 1985. – 209. lpp.)

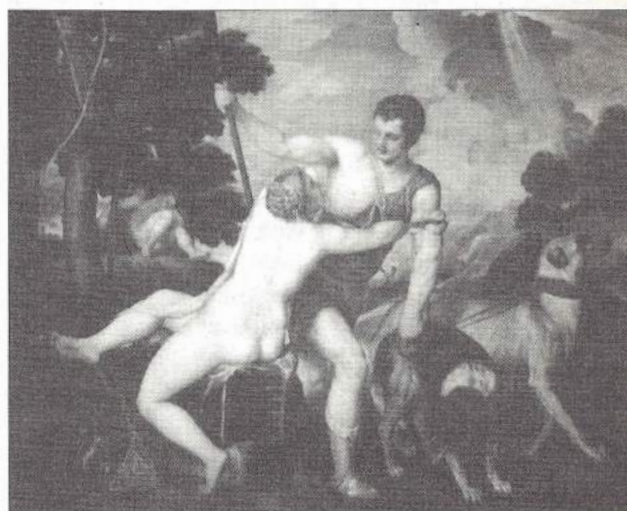
I

Trešā reihe mākslinieku A. fon Kampfa un A. Cīglera darbi rādīja vāciešiem, ko valsts no viņiem gaida. Vismīļākā tēma bija mīti un leģendas. Veneras un Adonīda klasiskais stāsts tika piemērots jaunajam rasistiskajam imidžam. Kampfa darbos daudz elementu, kas uzskatāmi ilustrē nacistisko ideoloģiju.

(St. Lee. Weimar and Nazy Germany. – Oxford, 1996. – p. 58)

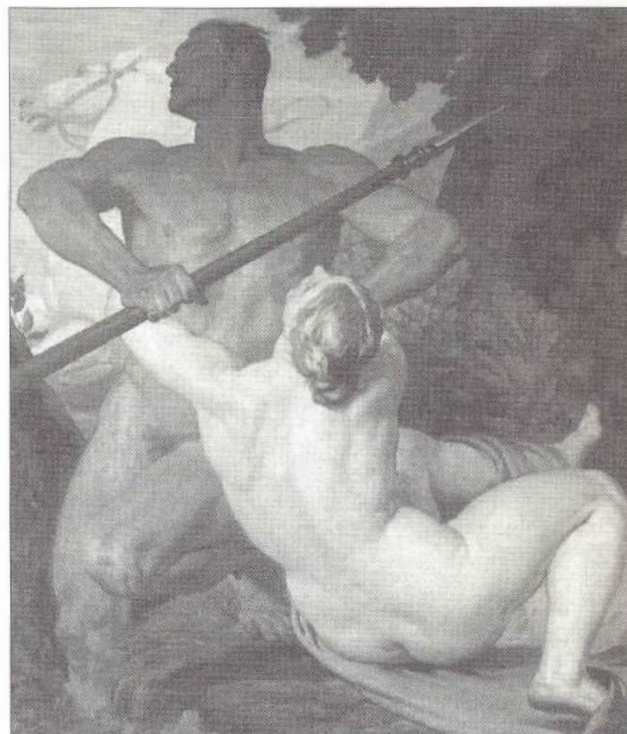
J

Ticiāns (1477–1576). "Venera un Adonīds".

K

A. fon Kampfs (1864–1950). "Venera un Adonīds" (1939).

(St. Lee. Weimar and Nazy Germany. – Oxford, 1996. – p. 58)

L

Monparnasa savukārt veidojās par leģendāru vietu, ko sāka iekarot buržuā, kas defilēja pie *Rotonde* un *Dome* galdiem, kur kādreiz bija sēdējis Leņins, Trockis, Modiljāni. Gigantiskais kara vilnis bija izmetis uz šīm bulvāra terasēm tūkstošiem jaunās bohēmas pārstāvju. Francija cieta no radošā potenciāla trūkuma. (..)

Visapdāvinātākais rakstnieks bija Selīns, bet ļoti nedaudzi kritiķi spēja saskatīt viņa talantu, jo viņa darbi pirmām kārtām bija antisemitiski, antikomunistiski un antiburžuāziski. Rakstnieki un kritiķi bija bezspēcīgi un nedroši. Žids, Prusts, Einšteins, Freids un Stravinskis bija radījuši savus darbus pirms kara un par savu slavu bija pateicību parādā Parīzei. Sirreālisms ar savu glezniecības, teātra un fotogrāfijas apvienojumu pārstāv Parīzes starpkaru perioda raksturīgākās pazīmes.

(D. and M. Johnson. *The Age of Illusion. Art and Politics in France, 1918–1940.* – New York, 1987. – p. 14)

O

“Monparnasa”. Mākslinieka Sema zīmējums. Ar tumšajām brillēm ir Fudžita, japāņu mākslinieks, kas dzēra vairāk nekā gleznoja, jo viņam nepietika naudas krāsām.

(D. and M. Johnson. *The Age of Illusion. Art and Politics in France, 1918–1940.* – New York, 1987. – p. 143)

M

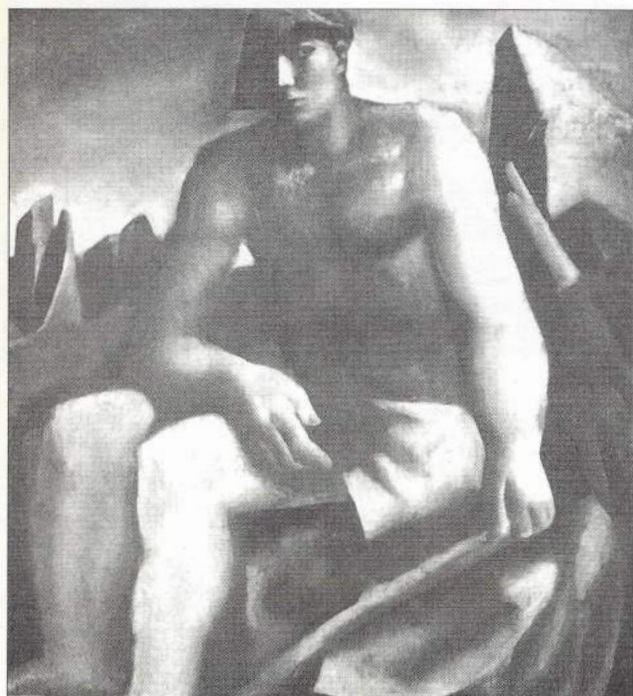
Lielās fašisma padomes loceklis R. Farinači nodibināja Kremonas prēmiju, ko piešķīra darbiem, kas rādīja vienkāršu propagandas mākslu. Tās pašas padomes loceklis Dž. Bottai nodibināja Bergāmo prēmiju, lai iedvesmotu radošo brīvību. (..) Mākslu centās kontrolēt ar dažādu sacensību palīdzību. Uzvarētāji saņēma valsts pabalstus, bet privātais kapitāls turpināja atbalstīt mākslu līdz pat 30. gadu beigām. Māksliniekiem gan bija jāapvienojas valstiskā savienībā un jāzvēr uzticība režīmam, bet viņiem nebija obligāti jāseko oficiālajam mākslas virzienam. Tādēļ Itālijas radošajai inteliģencei nebija tiešas vajadzības emigrēt, kā tas notika ar Vācijas radošo inteliģenci.

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 115)

N

Musolini atbalstītāja, mākslinieka Sironi darbs “Gans”.

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 113)

P

Itālijas mākslinieka Ambrosi 1930. gadā gleznotais Dučes portrets. Futūristisks Musolini aeroportrets uz Romas un *Via dei Fori Imperiali* fona

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 113)

R

Eduarda Viralta gleznas "Elle" (1930–1932) un "Kabarē" (1931).

E. Viralts (1898–1954) ir viens no izcilākajiem igauņu grafiķiem, kura daiļrades pamatdaļa tapa, 20.–30. gados dzīvojot un strādājot Parīzē.

(Eduard Viiralt: Inimene ja nägemus. Loodus ja fantaasiad: (album)/Koostanud T. Vint; eessina kirjutatud M. Levin. – Tallinn, 1983)

S

S. Merkulova veidotā ļoti skaitstā V. I. Ļeņina skulptūra tika novietota PSRS Augstākās padomes sēžu zālē Kremli. Tēlnieka N. Andrejeva Ļeņiniāna līdz pat šim laikam ir viens no augstākajiem mākslas sasniegumiem. Ļeņina tēlu galeriju papildināja ievērojami tēlotājmākslas darbi: I. Grabara glezna "Ļeņins pie tiešā vada", A. Rilova "V. I. Ļeņins Razļivā". Vairākas gleznas, kas attēloja revolūcijas vadoni, radīja I. Brodskis, A. Gerasimovs un citi gleznotāji.

(PSRS vēsture 9. un 10. klasei: Mācību grāmata. – Rīga, 1987. – 310. lpp.)

T

Sergejs Gerasimovs. "Ļeņins tribīnē" (1929–1930).

1. Kā Pirmais pasaules karš un revolūcijas iespaidoja Parīzes un Berlīnes mākslas dzīvi? (Avoti A, F un O)
2. Kas sirreālistu idejās ir tāds, kas būtu tuvs boļševismam, kas – pilnīgi pretējs? Kas pierāda, ka sirreālismam un komunismam bija kas kopējs? (Avots C)
3. Vai var teikt, ka sirreālistu tēze par absolūto brīvību mākslā ir neizpildāma? (Avots E)
4. Kā 20. gadu Berlīne iespaidoja krievu imigrantus un krievu kultūru? (Avots F)
5. Kas dominēja Parīzes mākslas dzīvē starpkaru periodā? No kā tas bija atkarīgs? (Avots L)
6. Vai 20. gadu Berlīnē un 20.–30. gadu Parīzē bija auglīga augsne nacionālismam? Pamato atbildi! (Avoti F, L)

7. Kā pēckara situācija iespaidoja māksliniekus un viņu daiļradi? Sastādi divdaļīgu tabulu, kur vienā pusē no avotiem ieraksti piemērus par to, kā pēckara un pēcrevolūcijas situācija radoši stimulēja māksliniekus, bet otrā pusē – piemērus par pretējo! Izmantojot tabulu un citus materiālus, uzraksti eseju par tēmu "Kara un revolūciju ietekme uz māksliniekiem un mākslas dzīvi Eiropā"!
8. Kā nacistu nākšana pie varas iespaidoja vācu mākslas dzīvi? (Avoti G, H) Kādēļ Hitlers nelika "izvirtušo" mākslu iznīcināt, bet ļāva to pat rādīt tautai? (Avots H)
9. Kas Ticiāna gleznā (avots J) bija tāds, kas atbilda nacistiskajai ideoloģijai? Kādi nacistiskās ideoloģijas pamatnostādnes ilustrējoši elementi saskatāmi A. fon Kampfa gleznā "Venera un Adonīds" (avots K)? Pievērs uzmanību sievietes un vīrieša attēlojumam gleznā, noskaņojumam, atribūtiem!
10. Kādiem temata "Kultūra zem totalitārisma sloga" avotā C atzīmētajiem negatīvajiem kritērijiem atbilst E. Viralta darbi "Elle" un "Kabarē" (avots R)? Atzīmē tabulas kreisajā pusē kritēriju un labajā – attiecīgi "+" vai "-" pēc vajadzības!

Farinači kritērijs	Viralta darbi

11. Vai Viralta darbu radišana būtu iespējama Vācijā pēc 1933. gada un Krievijā trīsdesmitajos gados? (Avoti G, H) (Sk. arī temata "Kultūra zem totalitārisma sloga" avotu E)
12. Aplūko Itālijas 30. gadu mākslas darbus (avoti N, P)! Ko tajos varētu kritizēt, pamatojoties uz temata "Kultūra zem totalitārisma sloga" avotu C? Kas tomēr padarīja iespējamu šādu darbu radišanu?
13. Ar ko atšķirās Itālijas fašistu mākslas politika no viņu ideoloģijas? (Avoti M, N, P un tēmas "Kultūra zem totalitārisma sloga" avots C)?
14. Kā S. Gerasimova glezna (avots T) raksturo padomju mākslu 20.–30. gados?

LITERATŪRA

A

Tajā laikā, kad tika dedzinātas mēbeles, lai kaut nedaudz sasildītos, inteliģence, mākslinieki un dzejnieki veidoja sabiedrības pamatus, kas balstās uz mākslu un kultūru. Tas notika vētraiņos mītiņos, kur tie ar runas mākslu un jaunām idejām centās cits citu pārtrumpot. Šajā brīdī (1917./1918. g. Krievijā) mākslas avangards bija pilnīgi pārņemts ar revolūciju, visi tika aicināti palīdzēt jauno ideju propagandā. Tūkstošiem bezsākņu cilvēkiem viņi dāvāja cerību.

(J.-P. Crespelle. Chagall. – Tallinn, 1991. – lk. 97)

B

Vācu tautas gars var atkal sevi izteikt. Šīs liesmas apgaismo ne tikai pagājušā laikmeta beigas, bet arī jauno laikmetu.

J. Gēbelsa runa grāmatu dedzināšanā Berlīnē 1933. gada maijā. Tika sadedzināts vairāk nekā 20 000 grāmatu, tajā skaitā Brehta, Feihtvangerā, Tomasa un Heinriha Mannu u.c. slavenāko vācu autoru darbi.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 78)

C

Grāmatu aizliegšana jau no paša sākuma kļuva par padomju dzīves normu. (...) Manā jaunībā netika publicēts Sergejs Jeseņins – viņam bija "religiska, patriarhāla psiholoģija savienojumā ar ielas psiholoģiju". Bet Dostojevskis? Nekādā gadījumā! "Kaitīgo, caur un cauri konservatīvo uzskatu nesējs", (...) "ar noslieci radīt pataloģiskus tipus" (...). Aleksandrs Bloks bija "deģenerējušās buržuāzijas dekadentiskās kultūras pārstāvis". Bulgakovs, Platonovs, Ahmatova, Gumiļevs, Vološins, Cvetajeva, bet vēlāk arī Pasternaks – visa gadsimta labākā literatūra tika aizliegta.

Aizliegumus iesāka labsirdīgā un pieticīgā Nadežda Konstantinovna [Krupskaja], kuru savā laikā bija iedvesmojis Ļeva Tolstoja uzsaukums "sākt pārrakstīt un uzlabot populārās grāmatas, lai vienkāršā tauta varētu tās lasīt un izglītoties". (...)

1923. gada novembrī Gorkijs rakstīja Hodakēvičam: "No jaunumiem, kas satricina prātu, varu paziņot to, ka Krievijā Nadežda Krupskaja aizliegusi lasīšanai Platonu, Kantu, Šopenhaueru, VI. Solovjovu, Tēnu, Reskinu, Niči, Ļevu Tolstoju, Ļeskovu." (...) Pat Tolstoju. Nevis daiļliteratūras darbi, bet gan tie, pēc Ļeņina domām, kaitīgie darbi, ar filozofiskiem uzskatiem par nepretošanos jaunumam ar vardarbību.

(Л. Васильева. Кремлевские жены. – Москва, 1993. – С. 116–117, 121)

D

Gublits [apgabala Literatūras pārvalde, resp., cenzūra] solīja A. Ahmatovas dzejoļu krājumu izdot ar nosacījumu, ka no pirmās daļas tiks izņemti 18 dzejoļi, no otrās – 40. Citiem vārdiem sakot, krājums netiks publicēts, ja nosacījumi netiks mainīti, uz ko cerību tikpat kā nav. Rakstnieka P. Lukņicka vēstule Ahmatovas draugam L. Gornungam 1929. g.

(Воспоминания об Анне Ахматовой. – Москва, 1991. – С. 177)

Nacistiskās jaunatnes organizācijas *Hitlerjugend* biedri dedzina grāmatas.

E

Sergejs Jeseņins apdziedāja Ļeņinu un Sarkano oktobri, bet boļševiki tomēr viņu neatzina par "revolucionāro mākslinieku" un savu biedru. Pēc Trocka definīcijas Jeseņins tika klasificēts kā Borisa Pasternaka, Andreja Belija vai Borisa Pijņaka "līdzskrējējs". Šādam "līdzskrējējam" laiku pa laikam nācās izturēt uzbrukumus un lamas, bet tomēr viņiem tika dots uzticības kredīts. Jeseņins rakstīja: "Gribu būt dziesminieks / un pilsonis, / lai katram būtu lepnums un piemērs. / Būt īsts / un nevis pieņemts dēls / lielajos PSRS štatos." (...) Tomēr, jo ilgāk Sergejs atradās dzimtenē, jo skaidrāk viņš saprata, kādi cilvēki nosaka dzīves ritumu Padomju valstī: (...) "literatūras miliči", "revolūcijas feldfēbeļi" literatūras arēnā, kā Jeseņins viņus sauca, mācīja, ka arī sauli, mēnesi un zvaigznes var turēt aizdomās par kontrrevolucionāru darbību, un uz saulaina rīta fona sāka pārbaudīt, vai tik autors nenovirzās no partijas līnijas.

(C. Stern. Isadora Duncan ja Sergei Jessenin. – Tallinn, 1998. – lk. 107; 108–109)

F

Padomju literatūra attīstījās skaudrā cīņā ar buržuāzisko ideoloģiju un daudzām literārām biedrībām, kas pauda naidīgo šķiru ietekmi. Šajos strāvojumos un grupās esošie sauca sevi par "revolucionāriem mākslas jomā", patiesībā daudzi no viņiem aicināja mest pāri bortam visu labāko, ko bija radījuši pagātnes lielākie rakstnieki un dzejnieki, tādi kā Puškins, Gogolis, Tolstojs un Čehovs.

(I. Berlin. NSV Liidu ajalugu X klassile. – Tallinn, 1976. – lk. 217)

G

B. Brehts (1898–1956) bija vācu dramaturgs, režisors un teātra teorētiķis ar kreisiem uzskatiem. Nozīmīgākie darbi: "Trīsgrašu opera", emigrācijā sarakstītās lugas "Trešās impērijas bailes un posts" (1938), "Kuražas māte un viņas bērni" (1939), "Krietnais cilvēks no Sečuanas" (1943), "Galileja dzīve" un "Arturo Ui karjera" (1941), kurā tiek parādīta Hitlera cīņa par varu. Kopš 1933. gada Brehts dzīvoja emigrācijā vairākās Eiropas valstīs un ASV. 1949. gadā VDR dibināja *Berliner Ensemble*. Kādu laiku emigrācijā Brehta ģimene viesojās pie igauņu izcelsmes somu rakstnieces Hellas Vuolijoki. Sadarbībā ar viņu tika uzrakstīta luga "Lielkungs Puntila un viņa kalps Mati".

1. Kādas cerības krievu māksliniekiem saistījās ar revolūciju? Kādā mērā tā attaisnoja šīs cerības? (Avoti A, E)
2. Kāda bija padomju vadītāju attieksme pret krievu inteliģenci? (Avoti C, D, E un F) Ko no avota D var uzzināt par Annas Ahmatovas daiļradi? Kāpēc Sergejs Jeseņins neatrada kopēju valodu ar padomju varu? (Avots E)
3. **Grupas darbs.** Klase jāsadala tā, lai katrā grupā būtu četri skolēni. Izmantojot avotus un mācību grāmatas, jāuzraksta divas runas: viena – revolūciju apsveicoša, otra – pret to skeptiski noskaņota kultūras darbinieka runa. Ieteicams lietot šādus vārdus: buržuāziska māksla, revolucionāra māksla, progresīvas idejas, pirmrindas, atpalicis, nespēcīgs, boļševiki, darba tautas intereses, imperiālisma hidra, cīņa, kapitālistisks, sociālistisks, mietpilsoniska labklājība, jūgs, iznīcināšana, tradīcijas, terors, mākslas fronte, ienaidnieks, inteliģence, kultūras vērtības, līdzskrējējs, aizslaucīt.
4. Kā Padomju Savienībā tika kontrolēti rakstnieku un mākslinieku darbi? (Avots D un temata "Kultūra zem totalitārisma sloga" avots D)
5. Kāds bija to mākslinieku un rakstnieku liktenis, kuri nebija pietiekami padevīgi režīmam? Kādēļ Brehts un citas demokrātiski vai kreisi noskaņotās radošās personības nebūtu varējušas rakstīt savus darbus Vācijā? (Avoti B, G)
6. Kas organizēja grāmatu publisku dedzināšanu Vācijā? Kāds bija šīs akcijas mērķis? Kādēļ Padomju Savienībā grāmatas gan aizliedza un iznīcināja, bet tas nenotika atklāti? (Avoti B, C)
7. Sastādi tabulu par represijām pret rakstniekiem!

Represijas veids	Piemērs

Pamatojoties uz tabulu, novērtē rakstnieku stāvokli diktatūras apstākļos!

8. Uzskaiti kritērijus, pēc kuriem totalitārā sabiedrībā mākslas darbu vērtēja pozitīvi vai negatīvi!

Mākslai jābūt	Māksla nedrīkst būt

Kādiem mērķiem mākslai bija jākalpo totalitārā sabiedrībā?

Cik brīvs radošais darbs ir totalitārisma apstākļos?

9. Uzraksti represēta rakstnieka vēstuli savam paziņam! Pārdomā, kad un kur bija iespējams rakstīt šādu vēstuli, kad un kur tas nebija iespējams! Pamato savu viedokli!
10. Atzīmē, kas ir līdzīgs un kas atšķirīgs Itālijas fašistu, Vācijas nacistu un Krievijas boļševiku kultūrpolitikā! Aizpildi tabulu! Pievērs uzmanību tam, kādi bija oficiāli akceptētie paraugi, cik liela bija valsts iejaukšanās radošajā darbībā, vadoņa slavināšana, kāds bija radošās brīvības un tolerances līmenis, daiļrades metožu daudzpusība, radošo personību liktenis!

Līdzības	Atšķirības

Izmanto tabulu un avotus un uzraksti eseju par tēmu "Kultūra – radošs darbs vai valstisks pasūtījums?"!

📖 Ideju vārdnīca. – R., 1999.

📖 В. Северский, А. Семенов, М. Макеева. Русская литература XX века. I – Рига, 1992.

IZGLĪTĪBA – DAUDZŠĶAUTŅAINA VAI VIENVEIDĪGA?

EIROPEISKĀS IZGLĪTĪBAS PAMATNOSTĀDNES

A

Eiropēiskās izglītības pamattēzes pirmie formulējuši čehu pedagogs Jans Amoss Komenskis (1592–1670), franču apgaismotājs Žans Žaks Ruso (1712–1778) un šveiciešu pedagogs Johans Heinrihs Pestalocijs (1746–1827).

J. A. Komenskis:

Izglītībai jābūt

- vispārpieejamai (nabadzīgajiem un bagātajiem, zēniem un meitenēm utt.);
- sistemātiskai un pēctecīgai;
- saistītai ar ikdienas dzīvi.

Ž. Ž. Ruso:

Audzināšanai jābūt cilvēkam draudzīgai, tās mērķis ir padarīt viņu laimīgu, labu, brīvu un saprātīgu. Brīvība ir lielākais labums, bet nebrīve, verdzība – lielākais ļaunums.

J. H. Pestalocijs:

Tā kā apstākļi veido cilvēku un sociālo izturēšanos mācās no pieredzes, nevis no pedagogu labi domātajām pamācībām, tad audzināšanai jāpalīdz cilvēkam

- attīstīt savas spējas darbībā, kā arī ar grāmatu palīdzību;
- izveidoties par tādu sabiedrības locekli, kas spēj sevi nodrošināt ar savu darbu.

IZGLĪTĪBA VĀCIJĀ UN ITĀLIJĀ FAŠISTISKĀS DIKTATŪRAS LAIKĀ

A

Pēc Hitlera nākšanas pie varas izglītības sistēma tika pakļauta Izglītības un propagandas ministrijai, ko vadīja Jozefs Gēbelss. Mainīja mācību priekšmetu saturu un to nosaukumus. Bioloģija pārtapa par rases mācību, arī veselības mācības un fiziskās kultūras stundās galvenā uzmanība tika pievērsta rases mācībai, ģeogrāfija sadalījās ģeopolitikā un tēvzemes mācībā.

(Encyclopaedia Britannica. – London, 1994. – Vol. 18. – p. 59)

B

Izglītības vienīgais mērķis ir bērnu audzināšana nacistiskā garā.

Vācijas zinātnes, izglītības un kultūras lietu ministrs (1933–1945)
Berhards Rusts.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 67)

C

Dzimtās valodas, vēstures, ģeogrāfijas, ķīmijas un matemātikas stundās jākoncentrējas uz karalietām, lai godā tiktu celts dienests armijā un vācu varoņgars.

Nacistu nostāja jautājumā par zēnu izglītību.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 67)

D

9.40.–10.25. No pirmdienas līdz sestdienai: rases mācība vai ideoloģija.
(Izvilks no Vācijas skolas stundu plāna Hitlera režīma laikā.)

(N. Kelly, M. Whittock. The Twentieth Century World. – Oxford, 1995. – p. 66)

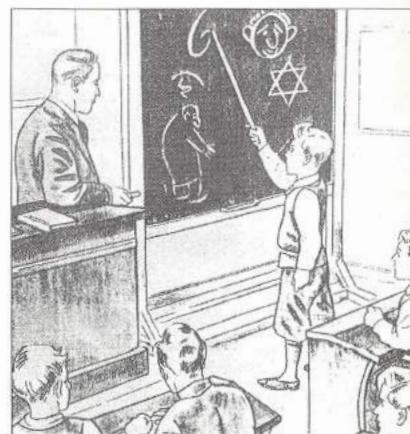
1. Izlasot avotā A izklāstītos viedokļus, mēģini atbildēt uz jautājumiem:

- ✓ kādēļ es eju skolā;
 - ✓ kādēļ valstij jāveido sava izglītības politika?
2. Sastādi sarakstu, kurā nozīmības secībā uzskaitīti mācību priekšmeti, kas noteikti būtu jā māca skolā! Atzīmē atšķirības starp šo sarakstu un esošo mācību plānu! Kāpēc šādas atšķirības rodas?

Ādolfs Hitlers un bērni.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 67)

Fašistiskās jaunatnes organizācijas
Opera Nazionale Balilla biedri sveic
Benito Musolini

(J. Traynor. Challenging History. Europe
1890–1990. – London, 1998. – p. 161)

E

Nav nekādas vajadzības bērņus pārslogot ar pagātnes un tagadnes mācībām. (...) Patiesībā mums vajag, lai skolas attīstītu itāliešu raksturu. Visai skolu sistēmai jānāca jauniešiem saprast fašismu, lai viņi paši atjaunotos fašismā un dzīvotu tajā vēsturiskajā atmosfērā, ko radījusi fašistiskā revolūcija.

Benito Musolini

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 152)

F

Ir pagājis gads kopš 1935. gada oktobra [Itālijas iebrukuma Etiopijā]. Mēs esam parādījuši pasaulei, ka esam stipri, labākie. (...) Viņi gribēja mūs pazemot, bet mūsu uzvara un upuri ir pacēlušī mūs par viņiem augstāk.

(Diktāts astoņgadīgiem skolēniem)

Slavenais karš Āfrikā ilga 7 mēnešus. Cik dienu tas ilga?

(3.–5. klases matemātikas uzdevums)

Baltā rase ir viscivilizētākā, un tas nozīmē, ka tā ir potenciālākā lielo ideju radīšanā. Šajā rasē ietilpst arī itālieši.

(5. klases ģeogrāfija)

Loki darbības vārdus *ticēt, paklausīt, cīnīties!*

(Gramatika)

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 153)

G

✓ Analfabētisms Itālijā

1921. gadā – 27%

1922. gadā – 21%

1923. gadā – 17%

✓ Līdzekļi izglītībai (% no valdības izdevumiem)

1921. gadā – 4%

1926.–1935. gadā – (vidēji) 8%

✓ Obligātās izglītības vecumu paaugstināja no 12 uz 14 gadiem.

✓ Vidējo izglītību ieguvušo skaits 20. gados pazeminājās, bet pēc tam strauji pieauga.

✓ Studentu skaits

1921. gadā – 54 000

līdz 1934. gadam pazeminājās

1942. gadā – 165 000

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 161)

H

Fašistiskais spiediens uz jaunatni

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 161)

1. Kādi bija izglītības galvenie mērķi nacistiskajā Vācijā un fašistiskajā Itālijā? (Avoti B un E) Ar ko tie atšķiras no izglītības tradicionālajiem mērķiem?

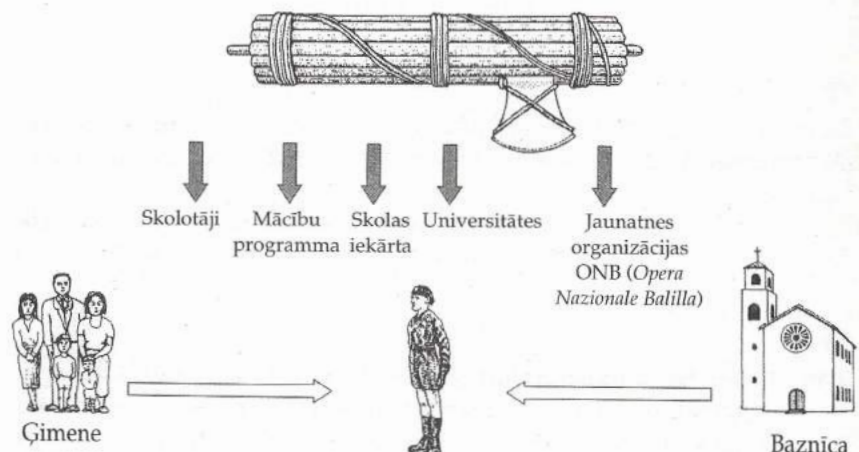
2. Kādas īpašības vēlējas ieaudzināt jauniešos? (Avoti C un F)

3. Kā skolas mācību programmas tika izmantotas fašisma un nacistisma propagandēšanai? (Avoti A, D un F)

4. Vai fašistiskā režīma izglītības politikai bija arī pozitīvas sekas? Pamato savu atbildi!

5. Kādi faktori iespaidoja jaunatni fašistiskajā Itālijā? (Avots H)

6. Kas bija līdzīgs nacistiskās Vācijas un fašistiskās Itālijas izglītības sistēmā?

IZGLĪTĪBA PADOMJU SAVIENĪBĀ

A

Uzsvars tagad jāliek uz cilvēkiem, uz kadriem, uz darbiniekiem, kas apguvuši tehniku. (..) Beidzot jāsaprot, ka no visiem vērtīgajiem kapitāliem, kādi ir pasaulē, pats vērtīgākais un izšķirīgākais kapitāls ir cilvēki, kadri. Jāsaprot, ka mūsu pašreizējos apstākļos "kadri izšķir visu". Ja mums rūpniecībā, lauksaimniecībā, transportā, armijā būs labi kadri un lielā skaitā, – mūsu zeme būs neuzvarama.

(J. Staļins. Runa Kremļa pili Sarkanās armijas akadēmiķu izlaidumā 1935. g. 4. maijā // Ļeņinisma jautājumi. – Rīga, 1945. – 580., 582. lpp.)

B

Jo kulturālāka bija buržuāziskā valsts, jo izsmalcinātāk tā meloja, apgalvodama, ka skola varot stāvēt ārpus politikas un kalpot visai sabiedrībai. Īstenībā skola bija pilnīgi pārvērsta par buržuāzijas šķiriskās kundzības ieroci (..), tās mērķis bija dot kapitālistiem iztapīgus kalpus un saprātīgus strādniekus (..).

(V. Ļeņins. Runa Viskrievijas I Izglītības darbinieku kongresā 1918. g. 28. augustā // Raksti. – Rīga, 1951. – 28. sēj. – 67. lpp.)

e

Tautas izglītības laukā KKP par savu uzdevumu sprauž novest līdz galam (..) skolas pārvēršanu no buržuāzijas šķiras kundzības ieroča par ieroci, ar kuru pilnīgi iznīcinātu sabiedrības dalīšanos šķirās, par sabiedrības komunistiskās pārveidošanas ieroci.

(Krievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas programma. 1919 // PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos. – Rīga, 1954. – I daļa. – 370. lpp.)

D

Jūs zināt, ka valstī, kurā ir analfabētisms, komunistisko sabiedrību uzcelt nevar. (..) Jūs zināt, ka Krieviju, kas ir tumša analfabētisma valsts, isā laikā nav iespējams padarīt par rakstpratēju valsti (..).

(V. Ļeņins. Jaunatnes savienību uzdevumi. Runa KKJS III kongresā 1920. g. 2. oktobrī // Rakstu izlase. – Rīga, 1988. – 9. sēj. – 374. lpp.)

e

1914./15. mācību gadā bija 7 896 000 skolēnu un 125 000 studentu

1920./21. mācību gadā bija 9 212 000 skolēnu un 207 000 studentu

1940. gadā bija 35 552 000 skolēnu, šajā gadā augstskolas beidza 126 100 speciālistu, bet vidējās speciālās mācību iestādes sagatavoja 236 800 speciālistu.

(PSRS vēsture. III. Sociālisma laikmets. – Rīga, 1978. – 157., 158., 331., 333. lpp.)

Josifs Staļins un bērni.

(J. V. Staļins. Īsa biogrāfija. – Rīga, 1947. – 137. lpp.)

F

V. I. Ļeņins uzskatīja, ka viens no svarīgākajiem kultūras revolūcijas uzdevumiem ir audzināt aktīvus sociālisma cēlājus, izveidot viņiem dialektiski materiālistisku pasaules uzskatu un komunistisku morāli.

(N. Konstantinovs, J. Medinskis, M. Šabajeva. Pedagoģijas vēsture. – Rīga, 1968. – 292. lpp.)

G

1897. gadā Krievijā bija 28,4% lasītpratēju, bet 1926. gadā Padomju Savienībā – 56,6% lasītpratēju.

(A. Elango. Pedagoģika ajalugu. – Tallinn, 1984. – lk. 206)

H

Padomju varas pirmajos gados Krievijā uz 1000 iedzīvotājiem bija vidēji 319 lasītpratēju. (..) 1919. gadā tika izdots dekrēts "Par analfabētisma likvidēšanu KSFPR iedzīvotāju vidū". Dekrēts noteica, ka "visiem republikas iedzīvotājiem vecumā no 8 līdz 50 gadiem, kuri neprot rakstīt vai lasīt, obligāti jāiemācās lasīt un rakstīt dzimtajā vai krievu valodā (pēc izvēles)". 1920. gadā nodibināja Viskrievijas Ārkārtējo komisiju analfabētisma likvidēšanai.

(PSRS vēsture. III. Sociālisma laikmets. – Rīga, 1978. – 156., 158. lpp.)

I

20. gadu beigās radās jauna forma sabiedrības aktīvai iesaistīšanai cīņā pret analfabētismu – kultūras gājieni. (...) Valstī bija 1 200 000 “kultūrmiešu”, viņi iemācīja miljoniem cilvēku rakstīt un lasīt. Laikposmā no 1928. gada līdz 1932. gadam analfabētisma likvidēšanas skolās mācījās vairāk nekā 45 miljoni analfabētu un lasīt un rakstīt mazpratēju. (...) 1930. gadā tika ieviesta obligātā bezmaksas pamatizglītība, kas laukos bija 4 klases un pilsētā – 7 klases.

(PSRS vēsture. III. Sociālisma laikmets. – Rīga, 1978. – 275., 277. lpp.)

J

Analfabētisma likvidāciju traucēja šķiras ienaidnieki. Kulaki izmantoja savās interesēs masu tumsonību un neizglītību, sadzīves un nacionālos aizspriedumus, nereti pat mēģināja fiziski izrēķināties ar “kultūrmiešiem” un viņu skolēniem. Tikai 1929. gada otrajā pusē reģistrēti 213 lauku “kultūrmiešu” vajāšanas gadījumi.

(История СССР. – Москва, 1967. – Т. 8. – С. 634)

K

Kādā Maskavas skolā ieradās ārsts D. ar sūdzību, ka viņa dēls Boriss ir kļuvis nevižīgs un neklausā māti, runā viņai pretī, kā arī lieto nepieklājīgus izteicienus. Tuvāk iepazīstoties ar Borisa mājas apstākļiem, noskaidrojās, ka nevižību dēls aizguvis no tēva. Tēvs nekad mēteļi nepakar uz pakaramā, bet gan nomet, kur pagadās, rupji izturas pret sievu un kliez uz viņu. Pats par sevi saprotams, ka Boriss dara tāpat kā tēvs.

(..)

Stahanovieša K. ģimenē bērni nekad nav dzirdējuši ģimenes strīdus vecāku starpā. Tēvs nekad neatsauc mātes dotos uzdevumus, bet māte vienmēr atbalsta tēva izvirzītās prasības. Tramvajā tētis un mamma vienmēr dod vietu vecākiem cilvēkiem. Tā rezultātā viņu bērni Volodja un Katja godā vecākus cilvēkus un dod viņiem vietu tramvajā.

(No padomju sieviešu žurnāla “Работница” 1940. gada 11. numura)

L

Rentgenam 16. gadsimtā izgudroja krievu dzimtcilvēks Ivans, kad viņš savai sievai Marfai teica: “Es redzu tev cauri, vecen!”

(Padomju laika anekdote)

M

Urālu garnizona zaldāta dēlam Polzunovam ienāca prātā doma būvēt tvaika mašīnu. Tā tika uzbūvēta pirmā tvaika mašīna. Vats 21 gadu vēlāk izgudroja tādu pašu mašīnu, kādu Polzunovs jau bija izgudrojis.

(..)

Krievu fiziķis Petrovs neatkarīgi no ārzemju zinātniekiem 1802.–1803. gadā izgudroja elektrolīzi. (...) Viņš izgudroja Voltas loku vairākus gadus pirms Eiropas zinātniekiem. (...)

Īpaši intensīvi krievu kultūra sāka iespaidot citas tautas (...), kad visu Krievijas tautu atbrīvošanās cīņās priekšgalā nostājās proletariāts, no kura rindām nākuši tādi pasaules kultūras ģēniji kā Ļeņins un Staļins.

(No 40. gadu padomju vēstures grāmatas. – A. Pankratova. Meie kodumaa kangelaslik minevik. – Tallinn, 1948. – lk. 83–84, 121, 133)

N

Ieteicamās literatūras saraksts padomju jaunatnei

1. J. V. Staļins. Īsa biogrāfija.
2. V. I. Ļeņins. Biogrāfija.
3. I. A. Andrejevs. Par jaunatnes komunistisko audzināšanu.
4. M. I. Kaļiņins. Par komunistisko audzināšanu.
5. J. Staļins. Raksti.

Tikai 19. vietā ir pirmais daiļliteratūras darbs – igauņu rakstnieka Rūdolda Sirges bērnu grāmata. Sarakstā nav neviena Rietumeiropas un Amerikas autora darba. Tikai tekstā ir ieteikts lasīt Dikensa, Verna un Marka Tvena darbus.

No 1951. gadā iznākušās Pionieru vadītāja rokasgrāmatas.

(Pioneerijuhi käsiraamat. – Tallinn, 1949. – lk. 424–441)

O

Kamēr PSRS ir kapitālistu kundzībā esošo valstu ielenkumā, spiegi un kaitnieki nemitīgi mēģinās ielavīties mūsu zemē un darīt mums ļaunu. Strādniekam un zemniekam ir jākāpina modrība. Robežas modri jāargā visiem Padomju zemes iedzīvotājiem – maziem un lieliem. Spiegi var iekļūt fabrikās un rūpnīcās, lielās pilsētās un ciematos. Ir rūpīgi jānovēro visi aizdomīgie cilvēki, lai varētu izķert fašistiskos aģentus.

1938. gada 3.–4. klases vēstures mācību grāmata.

(A. Шестаков. История СССР: краткий курс (для III–IV класса) – Москва, 1938. – С. 208)

Rūpīgi izlasi avotus A–O un atbildi uz jautājumiem!

1. Kādi, pēc Ļeņina domām, bija vecās, t. s. buržuāziskās skolas mērķi? (Avots B) Cik pamatots (nepamatots) ir šāds viedoklis? Pamato savu atbildi!
2. Kādus uzdevumus Komunistiskā partija izvirzīja izglītības jomā 20.–30. gados? (Avoti A, C, D un F)
3. Kādi apstākļi sarežģīja izglītības darbu Padomju Savienībā? (Avoti H, I)
4. Kādēļ komunisti izvirzīja tādus lozungus kā “analfabētisma likvidēšana”, “cīņa pret analfabētismu”, “nost ar analfabētismu”?
5. Kādas boļševistiskajai ideoloģijai raksturīgas iezīmes atrodamas avotos J, K un M?

6. Kādas pozitīvas iezīmes bija padomju izglītības sistēmai? (Avoti E, G, H un I)

7. Vai avotā M paustie apgalvojumi ir vēsturiski patiesi? Kādēļ bija nepieciešams apgalvot, ka daudzi nozīmīgākie izgudrojumi izdarīti Krievijā, nevis Rietumos? Kā avotā L atspoguļota vienkāršo cilvēku nostāja pret šiem apgalvojumiem?

8. Raksturo ieteicamās literatūras sarakstu padomju jaunatnei! Kādu sacerējumu apgūšana tika atzīta par svarīgāko? Kādēļ? Kādēļ ārzemju autoru darbi bija tikai pieminēti? (Avots N)

9. Kāda morālā atmosfēra un attieksme pret aizrobežu valstīm tika kultivēta Padomju Savienībā 30. gados? (Avots O)

10. **Grupās darbs.** Sadalieties grupās pa 3–4 skolēniem! Viena daļa grupu iejūtas sajūsminātā ārzemju izglītības darbinieku lomā un slavē padomju izglītības sistēmu, otra daļa – uz ārzemēm aizbēgušu skolotāju un skolēnu lomā, kuri raksturo izglītības sistēmas slikto pusi.

11. Kādas līdzības/atšķirības var saskatīt fašistiskās Itālijas, nacistiskās Vācijas un Padomju Savienības izglītības sistēmā? Pievērs uzmanību rakstpratības līmenim, izglītības mērķiem, mācību plānam, attieksmei pret kultūras mantojumu, šovinisma izpausmēm! Aizpildi tabulu!

	Vācija	Itālija	PSRS
Līdzības			
Atšķirības			

12. Izmantojot dotos avotus un tabulu, uzraksti pārspriedumu par šādām tēmām!

✓ *Kādēļ padomju cilvēkam bija nepieciešama lasīt un rakstīt prasme?*

✓ *Padomju izglītības sistēmas spožums un posts.*

IZGLĪTĪBA IGAUNIJĀ UN LATVIJĀ 20.–30. GADOS

A

1920. gada pamatskolas likums paredzēja Igaunijā bezmaksas 6 klašu izglītību dzimtajā valodā, mācības bija obligātas no 8 līdz 16 gadiem. 1934. gadā vecuma robežu pazemināja līdz 14 gadiem.

(*Ō. Elango, A. Ruusmann, K. Siilivask. Eesti maast ja rahvast. Maailmasjast maailmasjani. – Tallinn, 1998. – lk. 423*)

B

Visiem bērniem no 7 līdz 14 gadu vecumam [Latvijā] bija obligāti jāapmeklē skola. Mācības tur notika par brīvu (skolās izsniedza arī otrās brokastis bez atlīdzības). (*U. Ģermanis. Latviešu tautas piedzīvojumi. – Rīga, 1990. – 320. lpp.*)

Kārlis Ulmanis un skolu jaunatne.

(*Tēvzemei un Brīvībai. Izglītības ministrijas dāvinājums pamatskolu beigušajiem. – Rīga, 1937. – 269. lpp.*)

e

1926. gadā Igaunijā bija 4651 students, t. i., viens students uz katriem 280 iedzīvotājiem. Zviedrijā un Somijā tolaik – 1/645, Vācijā – 1/610.

(*G. v. Rauch. Geschichte der Baltischen Staaten. – Stuttgart, 1970. – S. 114.*)

Lielbritānijā 30. gadu vidū bija 1 students uz 885 iedzīvotājiem, Norvēģijā – 1/552 un Dānijā – 1/657.

(*A. Küng. A Dream of Freedom. – Cardiff, 1980. – p. 44*)

D

Studentu skaita ziņā Latvija ieņēma pirmo vietu Eiropā – 30 studentu uz katriem 10 000 iedzīvotājiem. (*U. Ģermanis. Latviešu tautas piedzīvojumi. – Rīga, 1990. – 321. lpp.*)

Konstantīns Petss un bērni.

(*K. Pāts kaasaegsete mālestustes. – Tallinn, 1934. – lk. 353*)

Rūpīgi izlasi avotus A–L un atbildi uz jautājumiem!

1. Kādas iespējas bija iegūt pamatizglītību Latvijā un Igaunijā?
2. Vai igauņiem bija kādas priekšrocības, iegūstot pamatizglītību Igaunijā? Pamato atbildi!
3. Salīdzini Igaunijas iedzīvotāju rakstpratību ar attiecīgajiem rādītājiem Itālijā (temata "Vācijas un Itālijas izglītība" avots G), PSRS (temata "Izglītība PSRS" avots H) un Latvijā (avots K)!
4. Kādas bija Igaunijas un Latvijas mazākumtautību iespējas iegūt vidējo un augstāko izglītību? (Avoti F, G, H un J)
5. Raksturo valodas situācijas izmaiņas Tartu Universitātē! Kādēļ tās notika, un kam tās bija izdevīgas, bet kam – ne? Kāpēc valodas situācijas izmaiņas neietekmēja zinātniskās publikācijas? (Avots G)
6. Salīdzini universitātes studentu un absolventu skaitu Tartu Universitātē un Latvijas Universitātē! Kādus secinājumus var izdarīt? (Avoti E, F)
7. Kādas īpašības Igaunijā tika uzskatītas par svarīgākajām, lai labi kalpotu tēvzemei (avots L)? Salīdzini tās ar īpašībām, ko režims gaidīja no vācu, itāliešu un padomju jauniešiem!
8. Aplūko valsts vadītāju fotogrāfijas katrā tēmā! Kādēļ diktatoriem patika pozēt kopā ar bērniem?

E

Igaunijā 1930./31. mācību gadā bija 3913 studentu. No viņiem 3474 mācījās Tartu Universitātē. 1939. gadā Tartu Universitātē studentu skaits samazinājās līdz 2689. 1919.–1939. gadā Tartu Universitāti beidza 5689 studenti.

(G. v. Rauch. Geschichte der Baltischen Staaten. – Stuttgart, 1970. – S. 114)

F

1919. gada 28. septembrī uz Rīgas Politehniskā institūta bāzes atklāja Latvijas Universitāti. 1921. gadā uzņēma 4000 studentu, bet 1933. gadā LU bija 8509 studenti, 1939. gadā – 7247 studējošie.

1919.–1939. gadā Latvijas Universitāti beidza 6841 students.

Rīgā bija iespējams iegūt augstāko izglītību arī vācu un krievu valodā. Augstskola, kur izglītību varēja iegūt vācu valodā, bija Herdera Institūts.

(G. v. Rauch. Geschichte der Baltischen Staaten. – Stuttgart, 1970. – S. 115–116)

G

1919. gadā Tartu Universitātē 53,2% lekciju notika krievu valodā, 41,4% – igauņu un 5,4% – vācu valodā, bet 1925. gadā 61,5% igauņu, 28,4% – vācu, 8,2% – krievu un 5,4% – citās valodās (valodu studijas), 1931. gadā – 90% igauņu valodā, 9% – vācu un 1% – krievu valodā. 1919.–1929. gadā 86% zinātnisko darbu bija publicēti svešvalodās.

(Tartu Ülikooli Ajalugu 1918–1982. III kd. – Tallinn, 1982. – lk. 54)

H

Ebreju tautības studentu skaits Tartu Universitātē sasniedza 200. Tā kā ebreju kopienā bija 5000 cilvēku, tad salīdzinoši studentu skaits bija lielāks nekā cariskajā Krievijā (uz 7–8 miljoniem – 2000 studentu).

(K. Jokton. Juutide ajalugu Eestis. – Tartu, 1992. – lk. 48)

I

Līdz 1940. gadam ebrejiem bija sava vidusskola Tallinā un Tartu (..), studentu organizācijas "Limuvia" un "Hasmoneja", akadēmiskā biedrība un Jūdaikas katedra Tartu Universitātē, ko vadīja prof. L. Gulkovičs.

(Movšes Mihelsona pēcvārds (1988) K. Jokton. Juutide ajalugu Eestis. – Tartu, 1992. – lk. 55)

J

Tartu Universitātes studentu nacionālais sastāvs 1920. gadā (procentos) Tautības īpatsvars Igaunijas iedzīvotāju vidū

Igauņi	81,1	87,7
Vācieši	8,1	1,7
Krievi	4,0	8,2
Ebreji	5,1	0,4

Pārējo tautību studentu īpatsvars universitātē bija mazāks par vienu procentu. Latviešu skaits tomēr palielinājās, 1929. gadā sasniedzot 1% līmeni. 30% no studentiem bija sievietes.

(Tartu Ülikooli Ajalugu 1918–1982. III kd. – Tallinn, 1982. – lk. 57)

K

Analfabētisma līmenis Igaunijā un Latvijā

Gads	Igaunija	Latvija
1897	3,8%	
1918		21,5%
1926	5%	14,3%
1934	3,9%	
1939/40	7,6%	

(Pēc G. v. Rauch. Geschichte der Baltischen Staaten. – Stuttgart, 1970. – S. 113, 117)

L

Kā es varu kalpot savai tēvzemei.

Es centīšos kļūt par labu un godīgu pilsoni, noderīgu sabiedrības locekli. Taču es esmu tik mazs, kāds labums ir valstij no šādas nenozīmīgas personas (...). Un tomēr! Bezgalīgs tuksnesis veidojas no maziem smilšu graudiņiem (...). Katrs var tēvzemei labumu dot, cik mazs arī viņš būtu. Ja vien viņš šo velti sniedz no visas sirds.

Skolēna domraksts

(M. Kūla-Nurmik. *Kilblusīpetuse raamat algkoolile.* – Tallinn, 1929. – lk. 89)

IZGLĪTĪBA LIELBRITĀNIJĀ**A**

1918. gadā t. s. Fišera likums paaugstināja obligātās izglītības vecumu no 12 uz 14 gadiem. Visa pamatizglītība bija bezmaksas. Bērniem, kas nemācījās tālāk vidusskolā – un tādu bija vairākums –, tika radītas iespējas turpināt izglītību.

Vietējām varas iestādēm tika atļauts atvērt pirmsskolas iestādes bērniem, kas jaunāki par 5 gadiem. Tas diemžēl neizdevās, jo valdības līdzekļi tika izlietoti tam, lai nodrošinātu pamatizglītības turpināšanu. (...) Mazāk nekā 10% bērnu mācījās vidusskolā, kur 16 gadu vecumā varēja nolikt vidusskolas noslēguma eksāmenu. Vidusskolā mācījās ne pārāk apdāvinātas bagāto ģimeņu atvases, kuru vecāki bija spējīgi samaksāt mācību maksu. Nabadzīgākie bērni, kas veiksmīgi nolika tā saucamo 10+ eksāmenu, saņēma pabalstu mācību naudas apmaksāšanai, bet, tā kā mācīšanās vidusskolā bija saistīta ar vairākiem citiem izdevumiem, tad ļoti maz strādnieku bērnu turpināja mācības vidusskolā un vēl mazāk – augstskolā. (...)

1934. gadā t. s. Milka likums noteica, ka skolēni jānodrošina ar 1/3 pinti piena dienā par puspeniju, bet nabadzīgākie – pilnīgi par brīvu. (...)

Universitātes saņēma palīdzību no valsts ar Universitāšu palīdzības komitejas starpniecību. Valsts stipendijas tika ieviestas 1920. gadā, lai apdāvinātu, bet nabadzīgie jaunieši varētu saņemt augstāko izglītību. Gadā tika piešķirtas 200 šādas stipendijas. 1922. gadā stipendijas vairs nepiešķīra, bet Makdonalda valdība 1924. gadā tās ieviesa atkal.

(J. Watson. *Success in British History since 1914.* – London, 1983. – p. 129)

B

Lielbritānijā 30. gadu vidū bija 1 students uz 885 iedzīvotājiem, Norvēģijā – 1/552 un Dānijā – 1/657.

(A. Küng. *A Dream of Freedom.* – Cardiff, 1980. – p. 44)

1. Kas raksturīgs britu izglītības sistēmai salīdzinājumā ar citu zemju izglītības sistēmām?

2. Salīdzini studējošo un iedzīvotāju skaita attiecības Lielbritānijā, Itālijā (temata "Vācijas un Itālijas izglītība" avots G), Lielbritānijā, Igaunijā un Latvijā (temata "Izglītība Igaunijā un Latvijā" avots C)! Kādēļ Latvijā, Itālijā un Igaunijā studentu skaits salīdzinājumā ar iedzīvotāju skaitu bija augsts? Ievēro pārmaiņas, kas bija notikušas Igaunijas un Itālijas sabiedrībā!

3. Apspriediet klasē, kādēļ britu valdība nepievērsa tik lielu uzmanību skolām un izglītībai, kā to darīja totalitārie režīmi!

📖 A. Rubenis. *Latvijas skola laikmetu griežos.* – R., 1992.

📖 St. Lee. *Weimar and Nazi Germany.* – Oxford, 1996.

📖 G. v. Rauch. *Geschichte der Baltischen Staaten.* – Stuttgart, 1970.

📖 J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998.

IKDIENAS DZĪVE

ĢIMENE

A

Likums par bezdarba samazināšanu ar 1933. gada 1. jūniju ievieša jaunām ģimenēm bezprocenta aizņēmumu līdz 1000 RM apjomā. Naudu šim nolūkam ieguva no neprecētiem vīriešiem uzliktā 2,5% nodokļa. Sievietēm, kas bija aizgājušas no darba, aizņēmumu deva tā saucamajos vaučeros, ko varēja apmainīt pret mājsaimniecības precēm vai mēbelēm. Tas savukārt stimulēja ražošanu šajos sektoros. Aizdevumi bija jāatmaksā ar 1% likmi mēnesī. Pēc katra bērna piedzimšanas tika dzēsti 25% no kredīta un uz gadu tika atlikta procentu maksāšana. Tautas valodā aizņēmumu sauca par "atmaksāšanu ar bērniem".

(M. Burleigh, W. Wippermann. *The Racial State Germany 1933–1945*. – New York, 1991. – p. 250)

B

Kontrasts likumdošanā noteiktajiem šķēršļiem, kas kavēja laulības partnera brīvu izvēli, bija jaunais likums par šķiršanos, kurš uzlika par pienākumu šķirt laulību, ja kāda no pusēm to vēlas. (..) Likumā tika ieviesti trīs jauni laulību šķiršanas cēloņi. Pirmkārt, atsacīšanās no ģimenes pieauguma, jo par laulības galveno mērķi tika uzskatīta rases saglabāšana un iedzīvotāju skaita vairošana. Otrkārt, pāragra neauglība, jo tad vairs nebija iespējams izpildīt laulības vissvarīgāko uzdevumu. Treškārt, pārtrauktas laulības principa ieviešana, kas kļuva par laulību šķiršanas iemeslu pēc trijiem šķirti nodzīvotiem gadiem.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – pp. 104–105)

C**D**

1935. g. septembrī un oktobrī Vācijā pieņēma asins aizsardzības likumu, pavalstniecības likumu un likumu par veselīgu laulību. No tā brīža Vācijā tika atcelta laulību slēgšanas brīvība. Pirmajā likumā bija uzcelta rasistiskā barjera ne tikai starp ebrejiem un neebrejiem, bet starp vāciešiem un "svešu asiņu" cilvēkiem, piemēram, nēģeriem un čigāņiem. Likums par veselīgu laulību radīja šķēršļus laulībai – tie bija saistīti ar veselības stāvokli un iedzimtību. Partneriem bija jāiesniedz izziņa par iedzimtību un jānokārto tests par piemērotību laulībai. (..) Visbiežākais šķērslis laulības slēgšanai bija garīgas slimības, kuras saskaņā ar likumu "padarīja laulību par nevēlamu". Citi likumā paredzētie šķēršļi bija infekcijas slimības (sevišķi veneriskās slimības un tuberkuloze), rīcībnespējība vai aizbildniecība vai iedzimtas slimības, kas varēja novest pie piespiedu sterilizēšanas, pamatojoties uz likumu par izvairīšanos no iedzimtām slimībām.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – p. 101)

E

Laulības un šķiršanās jomā komunisti saredzēja iespēju ar likumdošanas palīdzību pārvarēt cariskās Krievijas atpalicību. Sākot cīņu ar baznīcas iespaidīgo varu, jaunā boļševiku valdība 1918. gada beigās paziņoja, ka no šī laika tā atzīst tikai tās laulības, kas reģistrētas valsts iestādēs.

(Women in Russia. – Stanford, 1977. – p. 140)

F

1926. gadā (..) Kolontaja mainīja savu radikālo entuziasmu. Agrāk viņa bija iesniegusi valdībai priekšlikumus atbalstīt mātes, piešķirot valsts pabalstus, bet tagad viņa atmeta ideju par valsts palīdzību no valdības līdzekļiem un ierosināja atceltniecīgo iztikas pabalstu un ieviest vispārējo apdrošināšanas fondu. Šim nolūkam visiem strādājošajiem bija fonds jāatbalsta (..), pats mazākais atbalsts būtu 2 rubļi gadā. (..) Tas dotu iespēju dibināt bērnudārzus, bērnu silītes un bērnunamus. Vēl vairāk, tas dotu iespēju atbalstīt vientuļās mātes, kas nevarēja strādāt, un viņu bērnus līdz gada vecumam.

(Women in Russia. – Stanford, 1977. – p. 151)

Nacistu plakāts: "Tautieši! Ja jums nepieciešams padoms un palīdzība, tad griežieties pie vietējās NSDAP organizācijas!"

(M. Burleigh, W. Wippermann. *The Racial State Germany 1933–1945*. – New York, 1991. – p. 265)

G

Feministu idejas, ka sievietei ir tiesības uz savu ķermeni, Kolontaja uzskatīja par buržuāziskā egoisma izpausmi. Daļa sieviešu, pēc viņas domām, nesaprata savu atbildību par sabiedrības nodrošināšanu ar jaunām darba rokām. Šis uzskats kulminēja 1936. gadā, kad staļinisti padarīja šķiršanos par gandrīz neiespējamu, bet abortu pārvērtā par noziegumu.

(Women in Russia. – Standford, 1977. – p. 161)

1. Kā valsts iespaidoja cilvēku personisko dzīvi?
2. Atrodi avotos piemērus, ka pieņemtie likumi bija pretrunā ar cilvēktiesībām! Pamato savu viedokli! Kāpēc šādi likumi tomēr tika pieņemti?
3. Kādi pasākumi ģimenes nostiprināšanai atrodami likumos?
4. Kas tika darīts, lai palielinātu dzimstību?
5. Vai padomju likumi par laulību nodrošināja sievietes un vīrieša līdztiesību? Pamato savu atbildi!
6. Mēģini atrast kopīgas iezīmes PSRS un Vācijas valdību politikā laulības un ģimenes jomā!

DZĪVES KVALITĀTE

A

Šāds ir bez darba palikuša kalnrača un viņa sievas, kā arī viņu divu mazo bērnu budžets. Kalnračis iespējami precīzi ir pierakstījis parastos nedēļas izdevumus.

Piens, gaļa, milti, raugs, kartupeļi, tauki, margarīns, bekons, cukurs, tēja, ievārījums, dārzeņi, auzu pārslas – viss kopā 15 šiliņi 5,5 penci.

Īre – 9 šiliņi 0,5 penci

Drēbes – 3 šiliņi

Ogles – 2 šiliņi

Gāze – 1 šiliņš 3 penci

Ziepes utt. – 10 penci

Arodbiedrības biedra nauda – 3 penci

Apdrošināšana – 2 penci

Kopā: 32 šiliņi jeb 1,6 sterliņu mārciņas

(Pēc J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – p. 2)

B

Iztikas minimums Anglijā – 1936. g. ģimenei ar 3 nepilngadīgiem bērniem.

Pārtika 20 šiliņi, 6 penci

Īre 9 šiliņi, 6 penci

Drēbes 8 šiliņi

Apkure 4 šiliņi, 4 penci

Saimniecības preces 1 šiliņš, 8 penci

Personīgie izdevumi 9 šiliņi

Kopā: 53 šiliņi jeb 2,65 sterliņu mārciņas

Vidējā nedēļas alga 1936. g. Anglijā bija nedaudz vairāk par 4 sterliņu mārciņām un vairāk nekā 70% iedzīvotāju iztika ar mazāk nekā 5 sterliņu mārciņām nedēļā.

Līdz 1971 £1 = 20 šiliņi = 240 penci; 1 šiliņš = 12 penci; pašlaik £1 = 100 penci

(Watson. Success in British History since 1914. – London, 1983. – p. 89)

e

[1932. gadā pieņemtie PSRS valdības un VK(b)P CK lēmumi par uzņēmumu vadības lomas pieaugumu apgādes jomā] prasīja, lai rūpniecības direktori saistītu apgādi ar pārtikas precēm ar ražošanas efektivitāti. Piemēram, "Azņeftj" uzņēmumos, pārpildot plānu par 10%, strādnieks varēja papildus saņemt 1–1,5 kg cukura, 2–3 kg miltu, 1 kg siera, 4 kg konditorejas izstrādājumu, 1 gabalu saimniecības ziepju un 1 pāri veļas. Pusdienas triecienniekiem bija lētākas un ar lielāku kaloriju saturu, viņus apkalpoja ārpus rindas, viņiem bija atsevišķi galdi vai telpa ēdnīcā.

(История России XX века. – Москва, 1996. – С. 338)

D

1933. gada janvārī [PSRS centrālā laikraksta] "Izvestija" redakcija saņēma vēstuli: "Mēs, vecie strādnieki, kapitālistiskajā iekārtā nedzīvojam tā, kā dzīvojam tagad. Tekstilnieki saņem 100 rubļus mēnesī, par cietu cenu ir tikai maize, pārējais jāpērk tirgū. Mūsu bērni nīkst no nepietiekamas barības, viņi neredz ne pienu, ne cukuru. Kartupeļus tirgū pārdod gabalā, ēdnīcās ir tikai apsalis kartupelis un ūdens. Tā dzīvot nevar, masās ir neapmierinātība un kurnēšana, runā par nemierniem (...)"

(История России XX века. – Москва, 1996. – С. 338)

e

Rūpniecība ļoti atviegloja mājsaimnieču dzīvi – katrā iespējamā veikalā varēja nopirkt pārtikas pusfabrikātus vai koncentrātus. Saldās olu-putukrējuma mērces, dažādo pudiņu, želeju un saldo ēdienu sarežģīto izgatavošanas procedūru vietā tagad tikai izmantoja gatavos maisījumus. Putras kādreiz bija vidusšķiras ikdienas brokastis, to pagatavošanai vajadzēja 20 minūtes, turpretī, izmantojot ātri sagatavojamās pārslas, varēja ietaupīt pusī no šī laika. Amerikāņu stila pārslas, ko ēda ar pienu, sāka ieņemt tādu pašu vietu kā putra un bekons ar olu turīgākās ģimenēs vai maize ar margarīnu nabadzīgāko vidū.

(R. Graves, A. Hodge. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 175)

1. Uzmanīgi izlasi avotus A un B un atbildi uz šādiem jautājumiem!

a) Cik daudz naudas angļu kalnračis nedēļā varēja tērēt par pārtiku, drēbēm, apkuri, mājsaimniecību? Salīdzini šos izdevumus ar iztikas minimumu Anglijā!

b) Uz kā rēķina visvairāk ekonomēja?

2. Raksturo strādnieku situāciju Padomju Krievijā! (Avoti C un D) Kas bija pirmās nepieciešamības preču un pārtikas produktu trūkuma cēlonis 30. gadu sākumā? Kā valsts izmantoja pārtikas preču trūkumu ražošanas darba efektivitātes celšanai?

3. Salīdzini Igaunijas zemnieka ēdienu ar Eiropas zemnieka ēdienu! (Avoti E, F un G) Kādas atšķirības var saskatīt? Kā atšķirās pilsētnieka un laucinieka ēdienkarte? Salīdzini to ar mūsdienu ēšanas tradīcijām!

F

[Igaunū] zemnieku ģimenēs gatavotais ēdiens bija vienkāršs, dienu no dienas un mēnesi no mēneša vienvēdīgs. Maizi cepa paši. Vārīja miltu viru, zupas, putas, krāsni cepa kartupeļus un kāļus. Kafiju parasti deva ciemiņiem vai dzēra tikai pa svētdienām. Ēdienu gatavoja saimniece. Kambara, klēts, pagraba un pieliekamā durvis parasti bija aizslēgtas. Bez saimnieces ziņas nekad no kambariem nevarēja neko iznest. Ēšanas laikā katram bija sava vieta pie galda. Galda galā sēdēja saimnieks, kas grieza pēc vajadzības katram maizi. Ganiņš ēda, stāvot kājās. Lielās saimniecībās saimnieks un saimniece ar saviem bērniem ēda atsevišķi no kalpiem. (...) Nekāda dauzīšanās pie galda netika pieļauta, pretējā gadījumā bērnu ielika kaktā un pie galda vairs nesauca.

(E. Vunk. Mōnda talurahva endisaegsest elust-olust. – Tallinn, 1993. – lk. 7)

G

Zemu apmaksāta strādnieka un laukstrādnieka ēdienkartē bija maz atšķirību: abos gadījumos pamata ēdienreize bija vakariņas, kas sastāvēja no stipras tējas, maizes un margarīna, konservēta laša vai sardīnēm, ja varēja to atļauties, vai arī zivs vai gaļas pastētes. (...) Laukos siltu ēdienu parasti gatavoja tikai reizi nedēļā – svētdienā, citā laikā ēda rupjmaizi ar sieru un marinētiem dārzeņiem. Iemesls daļēji bija ogļu augstā cena un kokmateriāla trūkums daudzos lauku rajonos.

(R. Graves, A. Hodge. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 187.)

VAĻASPRIEKI

A

Lidošana tagad bija ļoti populāra kā vīriešu, tā arī sieviešu vidū, jo lidmašīnu konstrukcija un arī apkope bija augstā līmenī, un negadījumi bija drīzāk izņēmums, nevis likums. (...) Sakarā ar vieglo aeroplānu attīstību un lidotāju-amatieru klubu dibināšanu strauji auga lidojumu skaits personīgajās lidmašīnās.

(R. Graves, A. Hodge. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 228)

B

Avīžu lasītājus iepriecināja fakts, ka kino kļuvis par ikdienas izklaidi ne tikai tautas vidū, bet arī godpilno teātra apmeklētāju vidū. Vestendā kinoteātri apmeklēja daudzi slaveni cilvēki un parlamenta locekļi. (...) 1919. gada 12. augustā kustīgās bildes demonstrēja pārstāvju palātā gandrīz 200 parlamenta locekļiem. Tā bija filma par boļševisma sātanu, un to pirmo reizi Anglijā rādīja ar pārnēsājamās kinoaparātūras palīdzību.

(R. Graves, A. Hodge. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 134)

C

Rīkojums par divu nedēļu apmaksātu atvaļinājumu gadā, tāpat kā darba nedēļas saīsināšana līdz 40 stundām, bija Tautas frontes stratēģijas, kas bija vērsta uz bezdarba samazināšanu, svarīga daļa Francijā. Iezīmējās darbaļaužu dzīves līmeņa paaugstināšanās tendence.

(J. Colin. The Cambridge Illustrated History of France. – New York, 1994. – p. 263)

1936. gada gars Francijā. Heinrija Kartjē-Bresona fotogrāfija.

D

Karstajā 1928. gada vasarā populāra kļuva sauļošanās. Peldkostīmi kļuva arvien īsāki, mugura bija atsegta. Lielākā daļa no tiem bija ar svārkjiem, divdaļīgus peldkostīmus tad vēl nenēsāja. Parasti virs peldkostīmiem nēsāja gaišas krāsas vaskota auduma peldmēteli ar divieļa auduma oderi; pirmo reizi sabiedrība atzina sieviešu krepdešīna pludmales pidžamas, kas līdzinājās sporta biksēm. 1929. gadā modē nāca meksikāņu salmu platmales un sauļošanās eļļas pret apdegumiem. Modē bija nosauļoties, cik vien iespējams. (...) Lai paplašinātu iedegumu, neoficiālos pasākumos nenēsāja zeķes. Vimblonas tenisa turnīrā mazu sensāciju izraisīja pieņēmums, ka sāncensēs nenēsā zeķes.

(R. Graves, A. Hodge. *The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939.* – New York, 1963. – p. 230)

e

Organizācija "Spēks caur prieku" (*Kraft durch Freude*) cerēja sasniegt panākumus strādnieku brīvā laika plānošanas principu izstrādē. Valsts sāka kontrolēt brīvo laiku. Valdošais režīms ieviesa apmaksātu atvaļinājumu: 1933. gadā vidēji 3 līdz 12 dienas gadā atkarībā no darbavietas. KdF organizēja tā saucamo masu tūrismu: grupu ekskursijas uz mazāk prestižo Ziemeļu jūras piekrasti un laimīgākajiem – braucienus ar tvaikoni uz Norvēģiju vai Madeiru. (...) Līdz 1939. gadam KdF organizētos atpūtas pakalpojumus izmantoja gandrīz 7 miljoni vāciešu.

(M. Burleigh, W. Wippermann. *The Racial State Germany 1933–1945.* – New York, 1991. – p. 291)

F

Neskatoties uz nejausībām programmā, no sākta gala Igaunijas radiofona loma kultūras izplatīšanā nav apstrīdama. To apstiprina arī statistika par pirmajiem četriem darbības gadiem. 6800 raidstundās izskanēja vairāk nekā 60 operu un operešu, vairāk nekā 400 "bērnu stundu", 110 koncertu translāciju, aptuveni 2700 lekciju, vairāk nekā 200 reportāžu (galvenokārt no dziesmu svētkiem, svinīgajiem aktiem, parādēm), vismaz 1600 studijas koncertu, 250 literatūras un lasīšanas stundu, atklātie radiovakari.

(Eesti raadio. *Esimesed 70./Koostaja V. Lään.* – Tallinn, 1996. – lk. 23, 46)

H

Nav zināms, kad Igaunijas taksometros ievietoja radiouztvērējus, bet pasaulē tas pirmo reizi tika darīts 1934. gadā Francijā. Klausīties varēja tikai tad, kad taksometrs strādāja, pasažierim bija pašam jāieslēdz aparatūra. Ja skaitītājs netikšķēja, taksometra šoferis pats nevarēja klausīties radio. Parīzē šāds luksuss bija tikai pirmajiem 200 taksometriem, bet pēc gada šādi radiouztvērēji jau bija 5000 mašīnās.

(Eesti raadio. *Esimesed 70./Koostaja V. Lään.* – Tallinn, 1996. – lk. 48)

I

1920. gadā amerikāņu koncerns *Westinghouse Company* atklāja pirmo nepārtraukti strādājošo radiostaciju, un cilvēki sāka pirkt radiouztvērējus. (...) 15 gadu laikā visas tautas pasaulē tika pie radiatoraidītājiem, un visur bija pietiekami daudz radiouztvērēju, lai lielākā daļa cilvēces uzzinātu par to, kas noticis Romā vai Mančestrā, Berlīnē vai Maskavā, Tokijā vai Mehiko utt.

No dzirdēšanas lielā attālumā bija tikai viens solis līdz tam, lai varētu redzēt pāri lielam attālumam. Šis solis tika sperts 20. gados, kad tika izdarīti eksperimenti televīzijas jomā, kurus patstāvīgi un neatkarīgi cits no cita veica vairāki Eiropas un Amerikas fiziķi. 1928. gadā sākās krāsaino attēlu pārraide pāri Atlantijas okeānam.

(C. J. H. Hayes. *A Political and Cultural History of Modern Europe.* – New York, 1946. – p. 816)

G

Vācu ģimene klausās radio.

(*Deutsche Chronik 1933–1945.* – Berlin, 1981. – S. 244.)

1. Kādas jaunas brīvā laika izmantošanas iespējas kļuva populāras laikposmā starp abiem pasaules kariem? Atrodi piemērus no avotiem un salīdzini tos ar situāciju mūsdienās!

2. Kāda bija radio nozīme? Kā radio tika izmantots oficiālās ideoloģijas propagandā?

U. Niedre. Iršu dārzs: vēstījums par vidzemnieka Augusta Pakalna mūža laiku un darbiem. – R., 1993.

Dz. Sodums. Savai valstij audzināts. – R., 1993.

(M. Burleigh, W. Wippermann. The Racial State Germany 1933–1945. – New York, 1991. – p. 247.)

SIEVIETE VĪRIEŠA ĒNĀ?

SIEVIETES LIELBRITĀNIJĀ UN FRANCIJĀ

A

Sieviešu tiesības Lielbritānijā

- 1918 Vēlēšanu tiesības iegūst sievietes, kas vecākas par 30 gadiem, ja viņas maksā nodokļus vai ir nodokļu maksātāju atraitnes.
- 1919 Nensija Astora – pirmā sieviete, kas ievēlēta par pārstāvju palātas locekli.
- Sievietes iegūst tiesības strādāt lielākajā daļā profesiju, arī valsts ierēdņa amatā.
- 1922 Sieviete un bērniem tiek nodrošināti iztikas līdzekļi, šķirot laulību.
- 1923 Sieviete vienlīdzīgas tiesības ar vīrieti ierosināt laulības šķiršanu.
- 1926 Sieviete vienlīdzīgas tiesības ar vīrieti uz īpašumu.
- 1928 Vēlēšanu tiesības iegūst visas sievietes no 21 gada vecuma.
- 1929 Mārgareta Bonfilda Anglijā kļūst par pirmo sievieti valdības locekli.
- 1931 Precētas sievietes iegūst tādas pašas tiesības uz bezdarbnieku pabalstu vai citāda veida pabalstu kā neprecētas.
- 1935 Precētas sievietes iegūst visas tiesības rīkoties ar savu īpašumu.

B

Sieviešu jautājums Lielbritānijā 1934. gadā

Lielākā daļa profesiju, izņemot biržā un baznīcā, tagad ir sievietēm pieejamas. Bet gan biznesā, gan arī dažādās profesijās sievietes saņem mazāku atalgojumu nekā vīrieši un reti tiek ieceltas vadošos amatos. Strādnieces turpina darbu rūpnīcās, īpaši tekstilrūpniecībā, un, pateicoties saviem veikļiem pirkstiem, atrod darbu daudzās citās jaunajās nozarēs. Pieredzējusi sekretāre bieži pelna vairāk nekā kalnracis un pilnīgi noteikti vairāk nekā laukstrādnieks. Tomēr līdz 1939. gadam labais tonis nepieļāva precētai sievietei strādāt ārpus mājas. Vidusšķiras sievietes uzdevums joprojām bija – būt mājsaimniecei. Iet uz darbu varēja tikai strādnieku sievas.

(J. Watson. Success in British History since 1914. – London, 1983. – p. 117)

e

20. gados, nogriežot īsus matus, sievietes publiski demonstrēja savu neatkarību.

(J. Colin. The Cambridge Illustrated History of France. – New York, 1994. – p. 255)

1893

Jaunzēlandes sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1902

Austrālijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1903

Pirmo reizi Nobela prēmiju saņem sieviete – Marija Sklodovska-Kiri (par radioaktivitātes pētījumiem).

1917

Padomju Krievijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1918

Kanādas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

Ungārijas feministe un pacifiste Rozika Švimmera kļūst par pasaulē pirmo sievieti diplomāti.

Igaunijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1919

Vācijas un Latvijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1920

ASV sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1928

Sievietes pirmo reizi piedalās olimpiskajās spēlēs. Lielbritānijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

D

Londonas Universitātes studentes
1936. gadā

(J. Traynor. Challenging History. Europe
1890–1990. – London, 1998. – p. 42.)

E

Radikāli un sociālisti baidījās, ka sievietes atdos savas balsis par partijām, kuras bija saistītas ar baznīcu. Parlamentam iesniegtie likumprojekti (..) par vēlēšanu tiesību piešķiršanu sievietēm izgāzās. 1936. gadā ministru prezidents sociālists Leons Blūms uzņēma Tautas frontes valdībā trīs sievietes ministres, bet kabineta sēdēs viņām nebija balsstiesību. Sieviešu jautājumu Francijā joprojām regulēja Napoleona kodekss. Līdz pat 1938. gadam sievietei, lai saņemtu pasi, bija jādabū vīra piekrišana.

(J. Colin. The Cambridge Illustrated
History of France. – New York,
1994. – p. 252)

1932

Amerikāniete Amēlija Ērharta-
Putnama – pirmā sieviete pilote, kas
viena pārlidojusi Atlantijas okeānam.

1944

Francijas sievietes iegūst vēlēšanu
tiesības.

Sieviešu īpatsvars strādājošo vidū

Francija	1921	42%
PSRS	1940	39%
Vācija	1939	36%
Igaunija	1934	51%

1. Raksturo sievietes tiesību izmaiņas Anglijā!
(Avots A)

2. Kāds bija sievietes stāvoklis Francijā?
(Avoti C un E) Salīdzini to ar sievietes stāvokli Anglijā!

3. Kurās jomās sabiedrība ilgi nevēlējās atzīt sievietes līdztiesību?

SIEVIETES IGAUNIJĀ UN LATVIJĀ

A

Igaunijas II sieviešu kongresa (1920) lēmumi

1. Panākt sievietes personisko un ekonomisko atbrīvošanu no vīrieša aizbildniecības.
2. Dot sievietei un vīrietim vienādas tiesības attiecībā uz bērniem.
3. Uzskatīt sievieti un vīrieti par līdztiesīgiem ģimenes jautājumu izlemšanā.

(H. Mäelo. Eesti naine läbi aegade. – Tallinn, 1999. – lk. 201)

B

Igaunijas Republikas 1920. gada konstitūcijas 6. pants: "Visi Igaunijas pilsoņi likuma priekšā ir vienlīdzīgi. Nevar būt publiski tiesiskas privilēģijas un tiesību ierobežojumi, kas saistīti ar izcelsmi, ticības piederību, dzimumu, kārtu vai tautību (..)".

(Tautas tiesības. – 1927. – Nr. 4)

C

Sieviešu kustība Igaunijā

Notika pieci sieviešu kongresi (I – 1917, II – 1920, III – 1925, IV – 1930, V – 1935).

Sieviešu biedrības, kursi u.tml. apvienojās šādās lielākās organizācijās:

- ✓ Pretalkohola biedrība;
- ✓ Kristīgā jauno sieviešu savienība;
- ✓ Igaunijas lauku sieviešu centrālbiedrība;
- ✓ Igaunijas Akadēmisko sieviešu savienība;
- ✓ Aizsardžu organizācija;
- ✓ Jauniešu organizācija *Kodut, tred*;
- ✓ Igaunijas Žēlsirdīgo māsu biedrība;
- ✓ Ārstu sieviešu apvienība;
- ✓ Vienotā darba sieviešu pulciņi

(S. Lauring. Eesti Vabariigi naisorganisatsioonid // Eesti Naine. – 1989. – Nr. 4, 5, 9, 10)

D

Adaveres lauku sieviešu biedrības
1934. gadā.

(No Heli Aiaotsas personīgā arhīva)

1. Par kādām tiesībām sievietes cīnījās? (Avoti A, B, H)

2. Kā tu vērtē igauņu sievietes lomu a) likumdošanā un valsts varas augstākajos orgānos (avoti E, F); b) sabiedriskajā dzīvē (avoti C, D, E, F, G)?

Sava vērtējuma pamatošanai mini piemērus!

3. Kādēļ Igaunijas un Latvijas parlamentā bija tik maz sieviešu, kaut gan puse no vēlētājiem bija sievietes?

4. Vai eksistēja sievietes un vīrieša patiesa līdztiesība? Pamato savu viedokli ar piemēriem no avotiem!

E

Sievietes Igaunijas likumdošanas iestādēs

Satversmes sapulce – 7 sievietes no 120 deputātiem

I sasaukuma parlaments – 4 sievietes no 100 deputātiem

II sasaukuma parlaments – 4 sievietes no 100 deputātiem

III sasaukuma parlaments – 1 sieviete no 100 deputātiem

IV sasaukuma parlaments – 1 sieviete no 100 deputātiem

V sasaukuma parlaments – 3 sievietes no 120 deputātiem

Sievietes Latvijas likumdošanas iestādēs

Satversmes sapulce – 6 sievietes no 150 deputātiem

I – III Saeima – nevienas sievietes

IV Saeima – 1 sieviete no 100 deputātiem

F

Igaunijā visu starpkaru periodu nebija nevienas sievietes ministres, bija tikai dažas parlamenta deputātes. 1925. gadā 75% no vidējās mājsaimniecības ienākumiem deva vīrieši. (..) Katrā ziņā ir jābūt fanātiķim, lai sameklētu šādus tādus faktiņus par sieviešu līdztiesības jautājumu 20. gadu Igaunijā. Kaut arī abas manas vecmāmiņas nezināja, ko šis vārds nozīmē, viņām abām bija ģimnāzijas izglītība un abām piederēja mazi uzņēmumi Tallinā.

(Kaks algust: Eesti Vabariik – 1920. ja 1990. aastad // Eesti Riigiarhiv. – 1998. – lk. 11)

G

Kā republikas pirmajos gados saprata sievietes līdztiesību, parāda Kara ministrijas 1921. gadā sasauktā apspriede Ģenerālštābā par sieviešu mobilizācijas plāna izstrādāšanu. Tālaika kara ministrs izdarīja tiešu secinājumu: ja jau sievietēm ir tādas pašas tiesības kā vīriešiem, tad viņām ir jābūt arī tādiem pašiem pienākumiem un kara gadījumā jāpakļaujas piespiedu mobilizācijai. Sievietes uzskatīja, ka kara gadījumā var tikt piespiedu kārtā mobilizētas tikai īpaši sagatavotas sievietes, kā, piemēram, ārstes, medmāsas. Mātēm un mājsaimniecēm ir jāpaliek pilnīgi brīvām.

(H. Mäelo. Eesti naine läbi aegade. – Tallinn, 1999. – lk. 200)

H

Visu starpkara periodu precējusies sievietes pēc Igaunijas Republikā pastāvošā Civillikuma bija sava vīra aizbildniecībā. Viņa nevarēja brīvi rīkoties ar savu īpašumu un zaudēja rīcības tiesības, kuras tai bija bijušas pirms apprecēšanās. Viņa nevarēja būt aizgādne.

(H. Mäelo. Eesti naine läbi aegade. – Tallinn, 1999. – lk. 200)

A

Gerda Bormane ar bērniem.

(В центре паутины – Москва, – 1997 – С. 118.)

SIEVIETES VĀCIJĀ UN ITĀLIJĀ

B

Ciņa par vēlēšanu tiesībām un feministu kustība Vācijā nebija īpaši plaša. Kad Satversmes Sapulce sievietēm 1919. gadā piešķīra vēlēšanu tiesības, viņas tās arī plaši izmantoja. Tomēr lielākā daļa balsu, daudz vairāk nekā vīriešu balsu, tika atdotas Centra partijai un konservatīvo pēctečiem (DNVP), kuri visvairāk nomelnoja sievietes.

(Women in the World. – 1976. – p. 130)

e

Pat plašā nacistu Sieviešu organizācija atbalstīja sieviešu iespējas apgūt profesiju. Šīs organizācijas funkcionāru un pat augstākās sabiedrības dāmu vidū varēja sastapt feministes.

(Women in the World. – 1976. – p. 132)

D

Šāda negaidīti liela vērība, kāda tika veltīta sievietes un valsts savstarpējo attiecību sakārtošanai, nozīmēja, ka sievietēm pirmo reizi bija pievērsta valstiska uzmanība. Sieviešu loma kļuva redzamāka, un viņām radās jaunas iespējas piedalīties sabiedrības dzīvē. Šāda veida uzmanības pievēršanā fašisms būtu jāuzskata par novatoru un starpkaru periods – par robežšķirtni Itālijas sieviešu vēsturē.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – p. 81)

e

Arvien vairāk sieviešu 30. gadu beigās un kara laikā strādāja rūpnīcās. Sieviešu darbs vērsās plašumā, jo pietrūka darbaroku un darba devējam tā bija laba iespēja ietaupīt. Sievietēm parasti maksāja mazāk. (...) 1939. gadā Vācijā strādāja 36,2% sieviešu.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 72)

F

Ļaujiet mums izteikties skaidri: kas ir 40 miljoni itāliešu salīdzinājumā ar 90 miljoniem vāciešu un 200 miljoniem slāvu? Kas ir 40 miljoni itāliešu salīdzinājumā ar 40 miljoniem franču plus 90 miljoniem iedzīvotāju viņu kolonijās vai 40 miljoniem angļu kopā ar 450 miljoniem cilvēku, kas dzīvo angļu kolonijās?

Kungji!

Lai pasaulē kaut ko panāktu, Itālijas iedzīvotāju skaitam šī gadsimta vidū būtu jābūt ne mazākam par 60 miljoniem.

No Musolini runas 1927. gadā.

(J. Pollard. The Fascist Experience in Italy. – London, 1998. – p. 78)

G

Centieni būt neatkarīgām bija viens no retākajiem iemesliem, kādēļ sievietes vēlējās strādāt fašistiskajām kampaņām. Darbs neradīja īpaši brīvas nodarbes izjūtu, jo tajā laikā darba apstākļus raksturoja zema alga, tieša pakļautība vīriešiem, plaši izplatīts darbs mājās utt.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – p. 91)

1. Kādas līdzības saskatāmas abu valstu attieksmē pret sievieti? Kas izraisīja šādu attieksmi?

2. Kādēļ, pēc tavām domām, Vācijas un Itālijas vadītāji dažādi propagandēja ideju par daudziem bērniem ģimenē? (Avoti A, F)

3. Kādēļ plaši tika izmantots sieviešu darbs, kaut arī oficiālā propaganda sludināja, ka sievietei visupirms ir jāaudzina bērni? (Avoti B, C, D, E, G) Pamato savu viedokli!

KRIEVIJAS SIEVIETES

A

Jauns sievietes tips tiek kaldināts mūsu sociālistiskajās fabrikās un rūpnīcās. Tur var novērot lēnu, bet daudzsoļu nākotnes sievietes veidošanos. Viņas skaistumam nav nekā kopēja ar mūžīgi sievišķo skaistumu, ko apdzejoja veco laiku dzejnieki. Pa maziem gabaliņiem šis jaunais sievietes tips jau tiek attēlots jauno dzejnieku un rakstnieku darbos, bet kopumā tas joprojām ir tapšanas dinamikā un to nav iespējams mākslinieciski iemiesot.

(A. Васильева. Кремлевские жены. – Москва, 1993. – С. 131)

B

Drīz Kristiānijas [Oslo] un pēc tam arī visas pārējās Eiropas avīzes sacēla pārsteiguma pilnu jezgu par pasaulē nedzirdētu sensāciju: Kolontajas kundze (sieviete un boļševiks!) ir iecelta par Padomju Savienības sūtni Norvēģijā! Sieviete – un diplomāte! Kolontajas vārds negribēja pazust no saules laikrakstu slejām. Viņas portretus drukāja avīžu pirmajās lappusēs. Izrādīja izbrīnu. Ironizēja. Viņa tika izsmieta un apvainota. Par viņu rakstīja neticamus izdomājumus. Sieviete diplomāte kļuva par patiesu sensāciju.

(E. Mindlin. Koduks maailm. – Tallinn, 1987. – lk. 229)

e

Atbrīvotā sieviete ceļ sociālismu!
(Padomju politiskais plakāts)

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 70)

D

Padomju plakāts: “Plašs bērnu silišu un dārziņu, ēdnīcu un veļas mazgātavu tīkls nodrošinās sievietes līdzdalību sociālisma celtniecībā.”

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 120)

e

Kremļa sievas bija saviem vīriem kā radītas. Viņas negrasījās stāvēt pie plīts vai mainīt bērnu autiņus. Viņām priekšā stāvēja nopietnas lietas otrpus Kremļa mūrim, tautas vidū. Kopā ar vīriem bija jā rūpējās par badā un aukstumā cietušo tautu. Viņas metās darbā, spēkus nežēlojot: glāba bezpajumtniekus, likvidēja analfabētismu, dibināja bērnudārzus un silītes, lai sievietes varētu strādāt. (..) Varas augstākā ešalona sievietes pašas gan labprātāk audzināja bērnus mājās. Šī iemesla dēļ radās nepieciešamība pēc mājkalpotājām un auklītēm.

(A. Васильева. Кремлевские жены. – Москва, 1993. – С. 115)

F

Jaunajai, komunistiskajai sievietei jā kļūst personīgi brīvai. Viņa ir nodrošināta, seksuāli aktīva un dzīvo draudzīgas laulības savienībā, kur materiālajiem apsvērumiem nav nozīmes. Privātai ģimenei bija jā dod ceļš kolektīvajai ģimenei; greisirdība, piesavināšanās vēlme, šaura un savtīga interese par savu bērnu jā nomaina ar kolektīvās mīlestības augstākajām vērtībām. Tad laulība zaudē savu buržuāzisko stabilitāti, un pāris, tagad vienlīdzīgi darba ļaudis, paliek kopā tikai tik ilgi, kamēr ilgst viņu savstarpējā mīlestība.

(Women in Russia. – Standford, 1977. – p. 150)

1. Kāds bija padomju ideāls par sievieti? Atrodi piemērus avotos!
2. Kas atšķirīgs un kas līdzīgs ir padomju sievietes stāvokli un sievietes stāvokli citur Eiropā? (Avoti A, D, E, F)
3. Kuru dzīves jomu bija visgrūtāk izmainīt? Kādēļ?
4. Vai pārkārtojumi sieviešu jautājumā padomju Krievijā vērtējami negatīvi vai pozitīvi? Argumentē savu viedokli ar piemēriem no avotiem!

Uzraksti domrakstu par vienu no šīm tēmām!

- ✓ Sieviešu dažādās iespējas dažādās valstīs.
- ✓ Cīņa par līdztiesību – uzvara vai zaudējums?
- ✓ Sieviete vīrieša ēnā?

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA UN KONFLIKTI

VERSAĻAS SISTĒMA – ZAUDĒTĀJU SODĪŠANA VAI JAUNA KĀRTĪBA?

A

Vilsona "14 punkti"

1. Atklātu miera līgumu noslēgšana un atteikšanās no slepenās diplomātijas.
2. Kuģošanas brīvība.
3. Brīva starpvalstu tirdzniecība.
4. Bruņojuma samazināšana līdz minimumam.
5. Koloniālo strīdu atrisināšana, rēķinoties ar koloniju iedzīvotāju interesēm.
6. Citu valstu karaspēka izvešana no Krievijas teritorijas, dodot tai iespēju netraucēti un brīvi pieņemt lēmumus par savu politisko attīstību.
7. Beļģijas suverenitātes atjaunošana.
8. Vācijai jāatbrīvo visas okupētās franču teritorijas un jāatdod Francijai Elzasa un Lotringa.
9. Itālijas robežu izlabošana, vadoties pēc etniskā principa.
10. Austroungārijas tautām jārada iespēja brīvi un autonomi attīstīties.
11. Balkānu tautām jānodrošina pašnoteikšanās tiesības un politiskās un ekonomiskās neatkarības starptautiskas garantijas.
12. Osmaņu impērijā dzīvojošajām neturku tautām jāgarantē dzīves drošība un netraucēta atdalīšanās iespēja. Turku apdzīvotajai teritorijai jānodrošina suverenitāte. Dardaneļu jūras šaurumam jābūt brīvi kuģojamam.
13. Neatkarīgas Polijas valsts izveidošana. Polijai jāsaņem starptautiskas garantijas un droša izeja uz jūru.
14. Jāizveido starptautiska organizācija, kas savstarpēji garantētu valstu politisko un teritoriālo neatkarību.

B

Miera līguma parakstītāji un nākotnes "lielgabalgaļa".

(Karikatūra angļu laikrakstā 1919. g. maijā)

1918, 8. janv.

V. Vilsons iesniedz ASV Kongresam savu miera programmu – t. s. "14 punktus".

1919, 18. janv.

Atklāta Parīzes miera konference.

1919, maijs

Vācijai draud militāras sankcijas, ja tā neakceptēs līgumu.

1919, 28. jūnijs

Versaļā tiek parakstīts miera līgums ar Vāciju.

1919, 10. sept.

Senžermēnanlē (netālu no Parīzes) tiek parakstīts miera līgums ar Austriju (Senžermēnas līgums).

1919, 27. nov.

Neiji tiek parakstīts miera līgums ar Bulgāriju.

1920, 10. janv.

Stājas spēkā Versaļas miera līgums.

1920, marts

ASV Senāts galīgi noraida Versaļas miera līguma ratifikāciju.

1920, 4. jūnijs

Trianonā tiek parakstīts miera līgums ar Ungāriju.

1920, 10. aug.

Sevrā tiek parakstīts miera līgums ar Turciju.

1921, aprīlis

Reparāciju komisija fiksē Vācijas saistības – 6,6 milj. sterliņu mārciņas.

1923, janvāris

Beļģijas un Francijas karaspēks okupē Rūru, tas izraisa Vācijas naudas sistēmas sabrukumu.

1924, augusts

Dauesa plāns.

1929, jūnijs

Junga plāns.

1930, jūnijs

Pēdējie okupācijas spēki atstāj Reinzemi (5 gadus pirms termiņa).

1932

Lozannas konferencē tiek pieņemts lēmums noteikt galīgo Vācijas reparāciju summu un pārtraukt to iekasēšanu.

1. Kāda varēja būt lielvalstu attieksme pret ASV prezidenta Vilsona ideju par atteikšanos no slepenās diplomātijas? Vai šis priekšlikums tika īstenots? Pamato savu viedokli ar piemēriem!

2. Kādēļ tika pieprasīta pašnoteikšanās Austroungārijas tautām, bet netika pieminētas Krievijas teritorijā dzīvojošās tautas?

3. Kurai valstij bija vislielākās prasības pret Vāciju, kurai – mazākās? Pamato, kādēļ! (Avots C)

4. Izmantojot arī citus materiālus, izanalizē, cik lielā mērā Vilsona "14 punkti" ievēroti Versaļas sistēmas miera līgumos!

5. Kuru Vilsona programmas punktu konsekventa izpildīšana būtu sekmējusi miera nodrošināšanu Eiropā 20.–30. gados? Pamato savu viedokli!

e

UZVARĒTĀJVALSTU ATŠĶIRĪGIE VIEDOKĻI PAR MIERA LĪGUMU SATURU

FRANCIJA

- ♦ Vācijai par visu jāmaksā! (Maksimāli novājināt Vāciju.)
- ♦ Elzasa un Lotringa jāatdod Francijai.
- ♦ Reinzemei jāklūst par bufervalsti.
- ♦ Zāras akmeņogļu raktuves jāatdod Francijai.

LIELBRITĀNIJA

- ♦ Prasībām pret Vāciju jābūt mērenām.
- ♦ Vācijas kolonijas jāpievieno Britu impērijai.
- ♦ Francija nedrīkst kļūt stiprāka uz Vācijas rēķina un iegūt hegemoniju Eiropā. (Tas izraisīja Lielbritānijas un Francijas attiecību pasliktināšanos.)

AMERIKAS SAVIENOTĀS VALSTIS

- ♦ Miera līgumiem jābalstās uz prezidenta Vilsona "14 punktiem".
- ♦ Polijai un Čehoslovākijai jāklūst neatkarīgām.
- ♦ Tā kā Polija nevar pastāvēt bez izejas uz jūru, jāizveido "koridors" caur Vācijas teritoriju, kaut arī tas var apdraudēt stabilitāti Eiropā.
- ♦ Reinzeme nevar būt bufervalsts.

ITĀLIJA

Ļoti augstu vērtējot savu ieguldījumu uzvarā, pieprasa sev Dienvidtiroli, visu Adrijas jūras austrumu krastu, Albāniju, Rijekas ostu un Vācijas kolonijas Āfrikā.

VERSAĻAS MIERA LĪGUMS

A

Lielais četrinieks Parīzes miera konferencē

Žoržs Klemenso (1841–1929) – Francijas premjerministrs, 78 gadus vecs, ciniķis, iesauka – "Tiģeris".

Tomass Vudro Vilsons (1856–1924) – Amerikas Savienoto Valstu prezidents, 63 gadus vecs. Uzskatīja sevi par Eiropas glābēju.

Deivids Loids Džordžs (1863–1945) – Lielbritānijas premjerministrs, 56 gadus vecs. Spēlēja starpnieka lomu. Bija liels kompromisu meistars.

Viktors Emanuels Orlando (1860–1952) – Itālijas premjerministrs, 59 gadus vecs. Miera konferencē viņam bija otršķirīga loma. Viņš neprata angliiski un tādēļ reti piedalījās diskusijās.

B

Vācijas delegāciju vadīja grāfs Brokdorfs-Rentcaus. Kad neilgi pirms konferences beigām nolēma uzklaut vācu delegāciju, grāfs neuzskatīja par vajadzīgu pat piecelties no klubkrēsla un teica izaicinošu un augstprātīgu runu. Tajā viņš atteicās atzīt to, ka Vācija ir vienīgā valsts, kam jāatbild par karu. Vilsons vēlāk komentēja, ka tā bija visnetaktiskākā runa, kādu viņš jebkad ir dzirdējis.

(The World at Arms. The Reader's Digest Illustrated History of the World War II. – London; New York, 1989. – p. 10)

D

“Tev tas ir jānorij....”

(Karikatūra angļu laikrakstā 1919. g.)

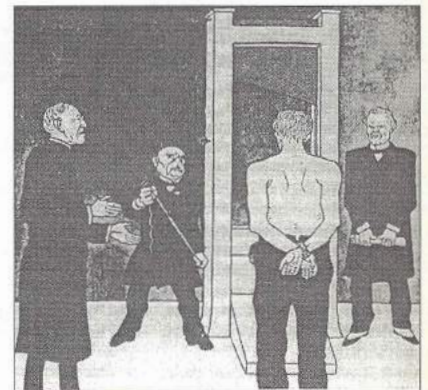

e

Karikatūra vācu žurnālā “*Simplissimus*” 1919. g. 3. jūnijā.

Attēlots ir lielais trijnieks. Vilsons saka upurim (Vācijai): “Tev ir izvēles tiesības. Vai tu vēlies, lai tavas kabatas tiktu izgrieztas uz āru pirms vai pēc nāves?”

(R. Wolfson, J. Laver. *Years of Change. Europe 1890–1945.* – London, 1978. – p. 241)

1. Kā Vācijas delegācija demonstrēja savu attieksmi pret Versaļas miera līgumu? (Avots B)
2. Vai karikatūrās ietvertā informācija ir līdzīga vai atšķirīga? Pamato ar piemēriem! (Avoti B (77. lpp.), D un E)
3. Izmantojot konkrētas detaļas no karikatūrām (avoti B (77. lpp.), D un E), atbildi uz jautājumiem!
 - ✓ Kā ir atainota Vācija? Vai tā joprojām ir bīstama?
 - ✓ Kurš no politiķiem attēlots kā visatbiedīgākais?
 - ✓ Kādēļ ir norāde uz 1940. gadu?
 - ✓ Atšifrē autora pievienotos tekstus!
 - ✓ Kāda ir autoru attieksme pret miera līgumu?
4. Vai 1919. gadā bija iespējams paredzēt, pie kā novedīs Versaļas miera līgums? Vai karikatūras atbild uz šo jautājumu?
5. Ar ko, pēc karikatūristu domām, galvenokārt rēķinājās lielvalstu vadītāji Parīzes miera konferencē?

6. Izmantojot priekšzināšanas un arī šeit ievietotos avotus, aizpildi tabulu!

Problēma	Lēmums	Sekas
Kas bija vainīgs pasaules kara izraisīšanā?		
Vācijas militārās varenības samazināšana		
Vācijas kolonijas		
Vācijas teritoriālie zaudējumi		
Kara zaudējumu atlīdzināšana		
Kā nākotnē izvairīties no kariem?		

7. Analizē tabulu un novērtē, vai lēmumi tika pieņemti ar mērķi
 - ✓ sodīt Vāciju un revanšēties;
 - ✓ vājināt Vāciju, lai nākotnē tā neapdraudētu citas Eiropas valstis;
 - ✓ vai tiem bija cits iemesls!
 Pamato savu atbildi!

A

Vācijas teritoriālie zaudējumi.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 10)

B

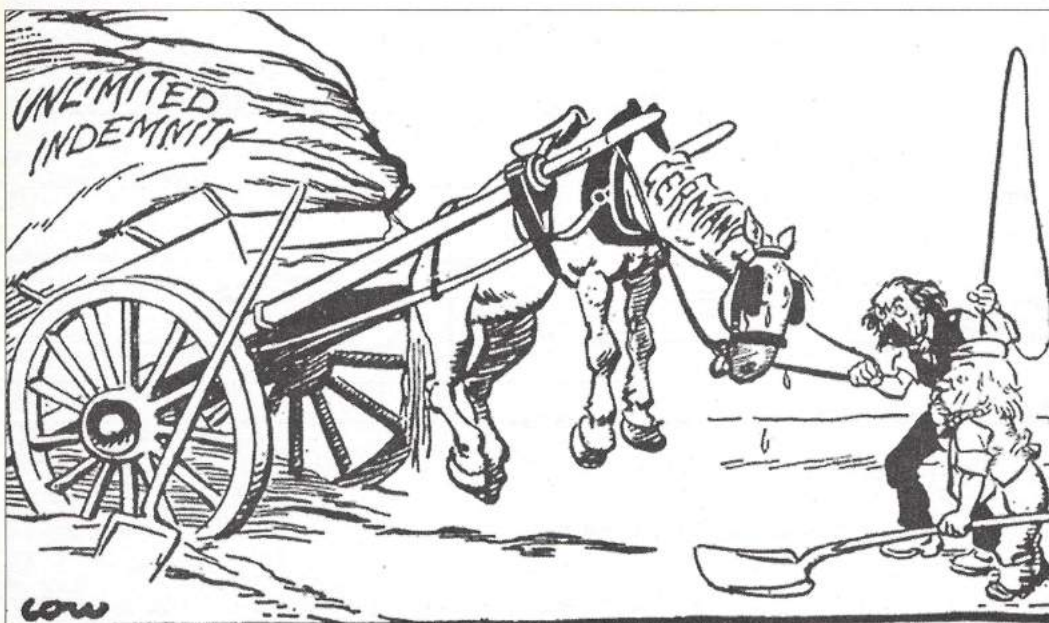
Vācija zaudēja aptuveni 13% no savas pirmskara teritorijas, 10% iedzīvotāju, 75% dzelzsrūdas krājumu, 25% akmeņogļu.

(The World at Arms. The Readers' Digest Illustrated History of World War II. – London; New York, 1989. – p. 10)

C

Angļu karikatūra "Nefiksētās reparācijas (vai bezgalīgi pieprasījumi atlīdzināt zaudējumus)". *Varbūt viņš reaģēs uz skubināšanu labāk, ja mēs ļausim viņam atsperties ar kājām pret zemi?*

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change. Europe 1890–1945. – London, 1978. – p. 241)

D

Versaļas miera līguma 231. pants (tā saucamā kara vaininieka klauzula).

Antantes un tās sabiedroto valstu valdības noteikti paziņo un Vācija to akceptē, ka Vācija un tās sabiedrotie ir atbildīgi par visiem tiem zaudējumiem, kādus Antantes un tās sabiedroto valstu valdības un iedzīvotāji ir cietuši karā, kuru tām uzspieda Vācijas un tās sabiedroto uzbrukums.

(<http://ac.acusd.edu/History/text/versaillestreaty/vercontents.html> – The Treaty of Versailles. Part VIII. Reparation. Section 1, Article 231)

E

Lielvalstu plāni attiecībā uz reparācijām

Francija kara vajadzībām bija ņēmusi lielus aizdevumus un cerēja tos atmaksāt ar līdzekļiem, ko saņems no Vācijas reparācijām. Francija vēlējās, lai reparāciju maksāšanas periods būtu ilgstošs, jo tas ilgu laiku neļautu attīstīties Vācijas ekonomikai un finanšu sistēmai.

Lielbritānijai nebija izdevīga ekonomiski vāja Vācija. Sabiedrība gan uzskatīja, ka Vācijai ir jāatmaksā viss līdz "pēdējam feniņam", tomēr ekonomikas speciālisti ar Džonu Meinardu Keinsu priekšgalā mēģināja Loīdam Džordžam ieskaidrot, ka Lielbritānijas ekonomikas pēckara atdzīvināšana ir būtiski saistīta ar vispārējo ekonomisko pacēlumu. Tas būtu iespējams tad, ja rūpniecisko valstu iedzīvotāji spētu pirkt Lielbritānijas manufaktūru ražojumus. Pirms 1914. gada Lielbritānijas lielākais tirdzniecības partneris bija Vācija. ASV, nosakot Vācijas parāda saistības, vispirms rēķinājās ar valsts maksātspēju.

Lielvalstu nesaskaņu dēļ Versaļas miera līgumā nemaz nebija fiksēts reparāciju lielums. Tas bija jānosaka vēlāk. Vācieši gaudās par to, ka no viņiem tika pieprasīta blanko vekseļa parakstīšana.

(R. Henig. Versailles and After 1919–1933. – London, 1997. – pp. 20–22)

F**Versaļas miera līguma 227. pants**

Antante un tās sabiedrotie atklāti apsūdz Vilhelmu II Hoencollernu, bijušo Vācijas ķeizaru, ārkārtējos noziegumos pret starptautisko morāli un līgumu svētumu. Antante un tās sabiedrotie griežas pie Holandes valdības ar prasību izdot bijušo ķeizaru tiesāšanai.

(<http://ac.acusd.edu/History/text/versaillestreaty/vercontents.html> – The Treaty of Versailles. Part VII. Penalties. Article 237)

G

Holandes valdība atteicās izdot [Vācijas] ķeizaru, kaut arī tā tika brīdināta, ka šī iemesla dēļ Holandi varētu neuzņemt Tautu Savienībā. Tiesa par Vācijas karavadoņiem un zemūdeņu komandieriem tika spriesta Leipcigā – nevis Antantes, bet gan Vācijas kara tiesā. Sodi bija viegli – naudas sods vai īslaicīgs cietumsods. Tā bija pirmā reize, kad “nozieguma pret cilvēci” koncepcija saņēma likumīgu atbalstu.

(R. Henig. Versailles and After 1919–1933. – London, 1997. – p. 22)

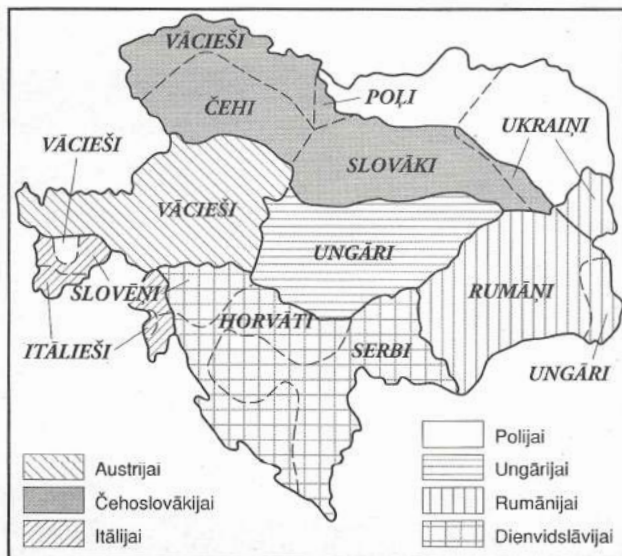

1. Kuru teritoriju zaudēšana visvairāk ietekmēja Vāciju? (Avoti A un B)
2. Atceries no iepriekš mācītā par Pirmā pasaules kara cēloņiem un salīdzini tos ar Versaļas līguma t. s. kara vaininieka klauzulu! (Avots D) Iedomājies, ka ir 1919. gads un tevi uzaicina piedalīties šīs klauzulas apspriešanā un dod vārdu. Tu esi... (izvēlies pats no dotā saraksta)
 - ✓ četrdesmitgadīga mājsaimniece, kuras māja iznīcināta kara laikā;
 - ✓ Lielbritānijas politiķis, kas nupat iesācis savu vēlēšanu kampaņu, lai iekļūtu parlamentā;
 - ✓ vācietis, kas dzīvo Lotringas apvidū;
 - ✓ amerikāņu students, pacifists.
3. Uzraksti pats kara vaininieka klauzulu šādām valstīm:
 - ✓ Francija;
 - ✓ Austroungārija;
 - ✓ Lielbritānija;
 - ✓ Serbija!
4. Vai Holandes valdība darīja pareizi, atsakoties izdot Vilhelmu II? Pamato savu viedokli! Mini piemērus no 20. gadsimta vēstures, kad izdarīts noziegums pret cilvēci!
5. Kādi bija uzvarētājvalstu apsvērumi, uzliekot Vācijai reparācijas? Kā šie reparāciju maksājumi iespaidoja Vācijas attīstību? (Avoti C, E) Atbildei izmanto arī nodaļu par ekonomiku!

MIERA LĪGUMS AR UNGĀRIJU**A**

Austroungārijas impērijas sadalīšana. Jaunās valstis un lielāko bijušās Austroungārijas impērijas nāciju izvietojums.

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 245)

B

Ungārija tika sadalīta ar Trianonas līgumu. Pirms kara Ungārijas teritorija bija 125 600 kvadrātjūdzes. Pēc līguma tā zaudēja 89 700 kvadrātjūdzes vai 71,4% savas sākotnējās teritorijas. No iedzīvotājiem tā zaudēja 21 miljonu vai 63,6%, arī vairāk nekā 3,5 miljonus ungārus.

Vienīgais, kas neizdevās, bija Beneša un Masarika plāns izveidot cauri Ungārijai Slāvu koridoru, kas savienotu Čehoslovākiju ar Dienvidslāviju. Ar šādu koridoru Ungārija nonāktu pilnīgā Čehoslovākijas aplenkumā. Šo plānu izgāza Itālija, kas atzina, ka Slāvu koridors atrastos tai pārāk tuvu.

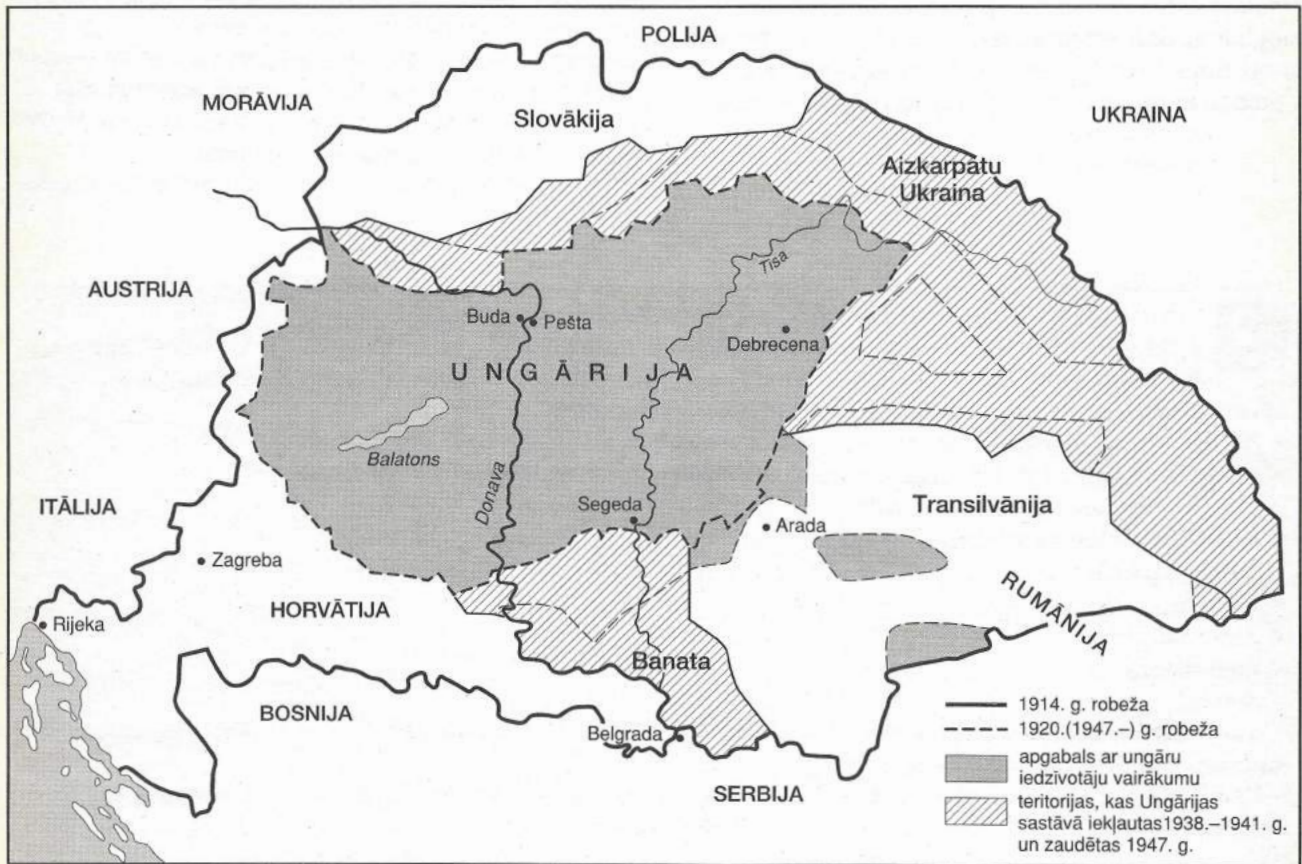
(Hungary. Network tarja fenn. – Trianon Hungary Dismembered, pp. 1, 2)

e

Ungārija (1918–1945)

(N. Davies. Europe. History. – London, 1996. – p. 1318.)

D

Rumānijai paliek ungāru kopiena, kas atrodas pie pašas Ungārijas robežas. Tā ir kā savdabīga ungāru Olstera. Iedomājieties, kas notiktu, ja Olsteru atdotu Īrijai!

Tāds varētu būt priekšstats par situāciju, kur aptuveni tikpat daudz cilvēku ir pakļauti svešai ticībai un kultūrai. (...)

Kara sākumā bija teiciens, ka karš notiek tādēļ, lai to izbeigtu. Es domāju, ka attiecībā uz Centrāleiropu šo teicienu var parodēt un teikt: tas ir miers, kas izbeidz mieru. (...)

Kādēļ runāt par serbu, rumāņu un citu tautu pašnoteikšanās tiesībām Ungārijā?

Viņi ieradās Ungārijā, lai paglābtos no turku uzbrukuma. (...) Serbi ieradās tur pēc zaudējuma kaujā Kosovos laukā 1389. gadā. Viņi nāca, lūgdami: "Ielaidiet mūs, citādi mūs nogalinās!" Viņus ielaida, viņiem atļāva saglabāt ticību, viņiem atļāva šajā valstī dzīvot, un tagad mēs sakām, ka viņiem ir tiesības aizņemt savu labdaru zemi. Vai ir iespējama vēl lielāka pārestība? (...)

Liela kļūda tika izdarīta, kad robežu noteikšana nenotika ar plebiscīta palīdzību. Ja tika atzīta nepieciešamība rīkot tautas aptauju Šlēsvīgas-Holšteinas vai Augšsilēzijas robežu jautājumā, būtu bijis pareizi to darīt arī, nosakot Ungārijas robežu. (...) Šis miera

līgums, kuru mums šodien lūdz ratificēt, ietver pusduci Elzasu-Lotringu.

Izvilumi no debatēm Ungārijas jautājumā parlamentā 1920.–1921. gadā

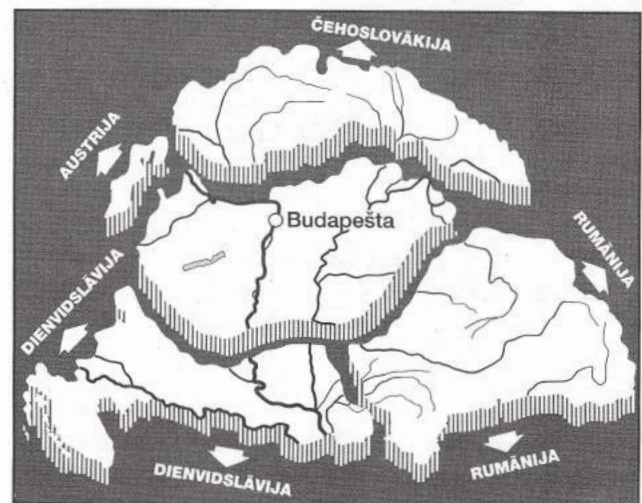
(Hungary. Network tarja fenn. – Hungarian Question in the British Parliament, pp. 9–11)

e

Ungārijas sadalīšana pēc Trianonas līguma (1921).

(HipCat@Hungary. Org)

F

Kad 1919. gadā sanāca Parīzes miera konference, tika pasludināts, ka Eiropas kartes pārveidošana notiks, ievērojot tautu pašnoteikšanās tiesības. Darba gaitā šis princips izkūpēja. Rezultātā šodienas Centrāleiropā sakrāties daudz ātri uzliesmojoša materiāla. (...) Noslēdzot miera līgumu ar Vāciju, pašnoteikšanās tiesību princips tika ievērots tik lielā mērā, ka pat Šlēsvīgā bija jāriko plebiscīts.

Miera līgumu projektu sastādīšana ar Vācijas sabiedrotajiem Antantes valstsvīriem likās tik mazsvarīga, ka viņi to atstāja savu delegāciju otršķirīgo locekļu aprūpē. (...) Šo līgumu projekti tika sastādīti aiz slēgtām durvīm un parakstīti vispārīgā vienaldzībā vairākus mēnešus pēc tam Parīzes priekšpilsētās. Šāda (...) procedūra labi noderēja mazo tautu intrigām. (...) Šo tautu pārstāvji uzreiz sāka pulcēties Parīzē (...) viņi darbojās, lai padarītu tos līguma punktus, kas attiecās uz viņu valstīm, pēc iespējas sev izdevīgākus. Tieši šādā veidā Centrāleiropas valstu miera līgumos nonāca bīstamie punkti, nākamā kara sēklas.

(Daily Mail. – 1927. – August 30)

1. Kādas valstis izveidojās bijušās Austroungārijas impērijas vietā pēc Pirmā pasaules kara? Kuras no viņām bija daudznacionālas? Vai būtu labāk, ja katra nācija būtu izveidojusi savu valsti? Pamato savu viedokli! (Avots A)

2. Kurām valstīm tika pievienotas zemes, kas bija ietilpušas Ungārijas karalistes sastāvā? Kā tas iespaidoja Ungārijas attiecības ar kaimiņu valstīm? Vai Trianonas līgumā paredzētais teritorijas sadalījums bija taisnīgs? Pamato savu viedokli! (Avoti B, C, D, E)

3. Izmantojot avotus A, B, D, F, atrodi dažādus argumentus šādiem savstarpēji pretrunīgiem apgalvojumiem!

✓ Tautu pašnoteikšanās tiesību īstenošana būtu nodrošinājusi taisnīgas robežas Centrāleiropā.

✓ Pašnoteikšanās tiesību īstenošana jebkurā gadījumā tiktu uzverta kā netaisnīga.

✓ Teritorijas piederību var izlemt tikai šajā teritorijā dzīvojošo iedzīvotāju plebiscītā.

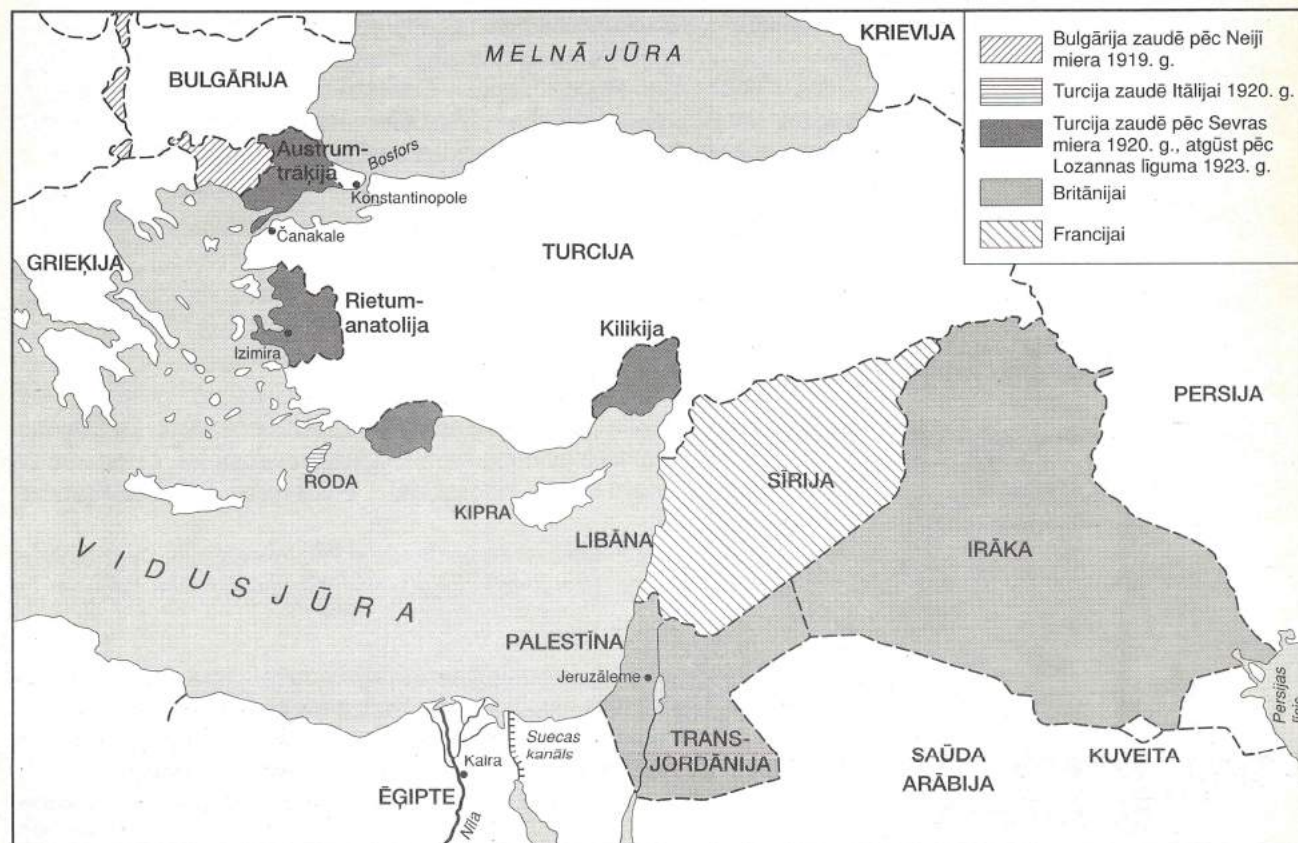
4. Salīdzini Versaļas un Trianonas līgumus! Kā vērtējams apgalvojums, ka Ungārija Trianonas līguma rezultātā cieta vairāk par citām valstīm, kas piedalījās Pirmajā pasaules karā? Pamato savu viedokli ar piemēriem!

5. Daudzi baidījās, ka pēc Pirmā pasaules kara Centrāleiropa izveidosies par konfliktu reģionu. Vai šīs bailes bija pamatotas? Argumentē savu viedokli ar piemēriem!

A**MIERA LĪGUMI AR TURCIJU**

Miera līgums ar Turciju un Bulgāriju.

(N. Lowe. Mastering Modern World History. 3rd Edition. – London, 1997. – p. 16)

1. Kurš no teritoriālajiem zaudējumiem Bulgārijai bija vissmagākais? Kādej? Pamato savu atbildi!

2. Salīdzini pēc kartes Osmaņu impērijas lielumu pirms un pēc kara! Kā starpā tika sadalīta Osmaņu impērija? Kurš līgums Turcijai bija izdevīgāks – Sevras vai Lozannas? Pamato savu viedokli!

B

1920. gada 10. augustā tika parakstīts Sevras miera līgums, kuru Turcija neratificēja. Vislielāko pretestību izpelnījās Turcijas zemju atdošana Grieķijai. Lai aizstātu Sevras līgumu, 1923. gada 24. jūnijā starp Antantes valstīm un Turciju tika noslēgts Lozannas miera līgums. Ar to tika likts pamats turku nācijas valstij. Tika izbeigta iepriekš esošā starptautiskā kontrole pār Turcijas finansēm, anulētas ārzemnieku privilēģijas.

Bosfora un Dardaneļu jūras šaurumu demilitarizēja, tur varēja iebraukt un izbraukt visu valstu kravas un pasažieru kuģi. Turcijai bija jāatdod zemes, kur nedzīvoja turki. Grieķija ieguva Egejas jūras salas (izņemot divas lielās: Imrozās un Tenedosas). Itālija dabūja Dodekanesas salas, Lielbritānija – Kipru. Turcija dabūja Austrumtrāķiju. Tur dzīvojošie grieķi repatriējās uz Grieķiju, bet Grieķijā dzīvojošie turki – uz Turciju. Lozannas miers izbeidza arī 1919.–1922. gada Grieķijas-Turcijas karu.

(A. Palmer. Dictionary of Modern History 1789–1945. – London, 1983. – Šķirkļi *Sèvres, Lausanne.*)

e

SENŽERMĒNAS MIERA LĪGUMS

Austrija bija spiesta atdot

- ✓ Čehoslovākijai – Bohēmiju un Morāviju,
- ✓ Serbijai – Dalmāciju, Bosniju un Hercogovinu,
- ✓ Rumānijai – Bukovīnu,
- ✓ Itālijai – Dienvidtiroli, Trentīno, Istru un Triesti.

Austrijas iedzīvotāju skaits samazinājās no 22 miljoniem līdz 6,5 miljoniem. Ekonomiski visattīstītākie rajoni tika atdoti Čehoslovākijai un Polijai. Austrijai draudēja nopietna ekonomiskā krīze, no kuras tai palīdzēja izķepuroties Tautu Savienības aizdevums.

(N. Lowe. Mastering Modern World History. 3rd Edition. – London, 1997. – pp. 39–40)

D

NEIJĪ MIERA LĪGUMS AR BULGĀRIJU

Miera līguma noteikumi bija daudz maigāki nekā ar citiem Vācijas sabiedrotajiem. Bulgārija atdeva Ziemeļmaķedoniju Dienvidslāvijai, Dobrudžu – Rumānijai, Rietumtrāķiju – Grieķijai (rezultātā Bulgārija tika nogriezta no Egejas jūras). Bulgārijai bija jāmaksā reparācijas gandrīz 0,5 miljonu dolāru apmērā, tās armijā varēja būt tikai 20 000 vīru.

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 236)

A

Mūžīgais miers. Skats no aizmugures.

Karikatūra amerikāņu laikrakstā *Chicago Tribune* 20. gadu sākumā.

([wwwhttp://ac.acusd.edu/History/text/versaillestreaty/vercontents.html](http://www.ac.acusd.edu/History/text/versaillestreaty/vercontents.html))

MIERA LĪGUMI UN EIROPAS DROŠĪBA

B

Versaļas līgums bija slikts sākums “sabiedroto saliedēšanas” politikai. Francija bija apvainojusies. Tās valstsvīri sūkstījās, ka Francija ir “zaudējusi mieru” pēc uzvaras karā. Pēckara alianse vairs nedarbojās tā, lai kara gadījumā varētu nodrošināt Lielbritānijas atbalstu Francijai Reinas apgabalā.

(A. Wolfers. Britain and France Between Two Wars: Conflicting Strategies of Peace from Versailles to World War II. – New York. – p. 78)

e

Lielas tautu grupas bija nonākušas otrpus robežai. Tātad Vācija nebija vienīgā, kas bija ieinteresēta pārskatīt Parīzē noslēgtos līgumus. Pat tad, ja Francija bija ieinteresēta *status quo* saglabāšanā, bija zināms, ka Lielbritānija un ASV nejutās saistītas ar noslēgtajiem līgumiem.

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – London, 1989. – p. 373)

D

Teritoriālās izmaiņas pasaulē pēc Pirmā pasaules kara

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 233.)

e

Izrādījās pamatotas Francijas vadītāju lielākās bažas. Tās pirmskara sabiedrotajai Krievijai vairs nebija kopīgas robežas ar Vāciju. (..) Lielbritānija arī nevēlējās garantēt militāru palīdzību. ASV arvien vairāk attālinājās no Eiropas politiskajām afērām. Francija ar mazāk nekā 40 miljoniem iedzīvotāju bija atstāta viena aci pret aci ar kaimiņu Vāciju, kuras iedzīvotāju skaits tuvojās 70 miljoniem un kurai joprojām bija nozīmīgs ekonomisks un rūpniecisks potenciāls, kas nākotnē varēja kļūt par bāzi bruņotai agresijai.

(R. Henig. Versailles and After 1919–1933. – London; New York, 1997. – pp. 31–32)

1. Kādi miera līgumu punkti bija bīstamākie Eiropas drošībai? Kāpēc?

Pamato!

2. Cik pamatoti ir šādi viedokļi?

✓ Miera līgumi bija katrā ziņā taisnīgi, jo Vācija un tās sabiedrotie bija jāsoda.

✓ Pateicoties miera līgumiem, Eiropa 20 gadus spēja saglabāt mieru.

✓ Miera līgumi bija sastādīti, nepārdomājot visas iespējas, izraisīja Eiropā asas nesaskaņas un beigu beigās noveda pie jauna kara.

✓ Miera līgumi bija īpaši netaisnīgi. Par to vaina gulstas uz uzvarējušo valstu tautas masām, kuras vadījās vienīgi pēc zemeskas atriebības kāres un nespēja paredzēt, pie kā šāda politika var novest nākotnē.

3. Kādas pretrunas ir avotā A?

4. Izmantojot mūsdienu Eiropas politisko karti un rokasgrāmatas, salīdzini robežas Eiropā pēc Pirmā pasaules kara ar tagadējām robežām! Atrodi trīs reģionus, kur robežas ir palikušas tādas pašas, un trīs reģionus, kur robežas ir mainījušās! Kad un kādēļ šīs izmaiņas notika?

E. Kolbs. Veimāras republika. – R., 1997.

Dž. Rotčailds. Valstis Vidus-eiropas Austrumos starp diviem pasaules kariem. – R., 1999.

H. Kissinger. Diplomacy. – New York, 1994.

TAUTU SAVIENĪBAS RADĪŠANA – PANĀKUMS VAI NEVEIKSME?

Dzimis 1856. gadā Virdžīnijas štatā Stotonā. Audzināšanā dominēja tēvs – prezibiteris. Mājās tika idealizēta fermeru, amatnieku un sīkbodnieku sabiedrība. No 1875. līdz 1879. gadam studēja Prinstonā vēsturi un sabiedrības zinātnes, vēlāk Virdžīnijas Universitātē un Džona Hopkina Universitātē Baltimorā jurisprudenci, vēsturi un sociālās zinātnes. No 1902. gada bija Prinstonas Universitātes rektors. Iekšējo pretrunu rezultātā 1910. gadā aizgāja no akadēmiskā darba un sāka nodarboties ar politiku. 1911. gadā kļuva par Ņūdžersijas gubernatoru, 1912. gadā tika ievēlēts par prezidentu. Tika pārvēlēts 1916. gadā, jo solīja aturēt ASV no kara.

(<http://www.ipl.org/ref/Potus/wwilson.html>;
<http://www2.whitehouse.gov/WH/glimpse/presidents/html/ww28.html>)

TAUTU SAVIENĪBAS DIBINĀŠANA – VAI DEMOKRĀTIJAS UZVARA?

A

Noslēdzot speciālu paktu, jāizveido visaptveroša nāciju asociācija, kuras statūtos tiek dotas savstarpējas garantijas kā lielu, tā arī mazu valstu politiskajai neatkarībai un teritoriālajai integritātei.

*No Vilsona uzrunas ASV Kongresam
1918. gada 8. janvārī (14. punkts).*

(<http://ac.acusd.edu/History/text/ww1/fourteenpoints.html>)

B

Tautu Savienības Statūtiem bija jāklūst par pašu svarīgāko starptautisko vienošanos, kas jebkad pasaulē parakstīta. Tai bija jāklūst par *Maxima Charta*, kas nodrošinātu tautām viņu tiesības un brīvības, turklāt vienojot tās vispārēja miera nodrošināšanai. (..) Attiecīgajai komisijai bija vajadzīga stipra personība, lai pēc iespējas ātrāk izveidotu detalizētu Tautību Savienības dibināšanas projektu. Prezidents Vilsons bija tāda personība. (..) Vilsona kungs guva lielisku personisko panākumu, bet to viņš panāca, atsakoties no tautu vienlīdzības fundamentālajiem principiem. Savā centīgajā mēģinājumā *padarīt pasauli par drošu demokrātijai* viņš atteicās no starptautiskās demokrātijas un atbalstīja starptautisko autokrātiju. (..) Tautu Savienībai tika izvirzīti tādi uzdevumi, kuri pārveidoja Savienības sākotnējo būtību. Iecerēta kā institūcija globālu karu novēršanai, tā pārtapa par miera līgumu nosacījumu ieviešanas institūciju. Tās idejiskais pirmsākums tika pakļauts materiālistiskam mērķim – nodrošināt reparāciju izmaksu uzvarētājiem.

Roberts Lansings – Vilsona sekretārs Parīzes miera konferencē.

(The Peace Negotiations. A Personal narrative. – Boston; New York, 1921. – pp. 138, 139, 146)

C

[Tautu] Savienības locekļi respektē un aizstāv pret uzbrukumiem no ārienes visu Savienības locekļu teritoriālo neaizskaramību un pastāvošo politisko neatkarību. Uzbrukuma gadījumā, uzbrukumam tieši draudot, vai uzbrukuma iespējas gadījumā [Savienības] padome apspriež līdzekļus šīs saistības uzturēšanai.

Tautu Savienības statūti – § 10.

(J. Seskis. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē. – R., 1991. – 322. lpp.)

D

Saderināšanās Versaļā. 1919. gada karikatūra.

(E. Medijainen. Maalm provintsionu paeglis. – Tartu, 1998. – lk. 11)

PAR UN PRET TAUTU SAVIENĪBU

A

(..) Šeit ir darīšana ar savienību, kas grib sekmēt tautu sadarbību vairākās jomās un veicināt miera un drošības aizsardzību. Ja igauņu nācija grib pastāvēt starptautiskajā apritē kā neatkarīga un patstāvīga valsts, kā tā to ir deklarējusi, tad tai jātiecas kļūt par šīs asociācijas dalībnieci. Tāpēc Igaunijas Republikas valdība ir uzskatījusi par vajadzīgu iesniegt priekšlikumu Satversmes sapulcei, lai tā pilnvarotu valdību spert nepieciešamos soļus, lai Igaunijas Republika tiktu uzņemta Tautu Savienībā (..).

No Igaunijas ārlietu ministra Ādo Birka runas Igaunijas Satversmes sapulces IV sesijā 1920. gada 15. aprīlī par valdības priekšlikumu iestāties Tautu Savienībā (Protokols nr. 121(2))

Gan dibinot pašreizējo Tautu Savienību, kā arī tur iestājoties, kā galvenais pamatojums tiek minēts šīs savienības pirmais un svarīgākais uzdevums – noturīga miera radīšana starp tautām. (..) Šis līgums savā būtībā ir visnekaunīgākais miera līgums jaunāko laiku vēsturē. (..) Ar Versaļas miera līgumu revolucionāri gribēja Vāciju sakropļot, samazināt tās teritoriju, lai atstātu to bez maizes un ogļēm, laupot tās tirdzniecības floti utt. Tautu Savienība ir dzimusi kopā ar Versaļas miera līgumu, tas ir miers, kurš slēpj sevī nākamā kara dīglus. Šāds miers un šāda Tautu Savienība nevarēs pastāvēt. Tas ir pasaules ugunsgrēka jauns posms. Un šis ugunsgrēks nodzisis, kad šis līgums un tā savienība plīsīs kā ziepju burbulis. Tā tam jābūt, un tas notiks. To izdarīs revolucionārā darba tauta. Tā nav vienīgā iespēja, ka to [Savienības likvidēšanu] īstenos darbaļaudis. Tautu Savienība slēpj sevī pretrunas to kapitālistisko valstu starpā, kas tur ir iestājušās. (..) Tādējādi Tautu Savienība nav miera savienība, nav arī Tautu Savienība šo vārdu tiešajā nozīmē, bet tā ir mūsdienu pasaules uzvarētāju un valdītāju kapitāla savienība, kas nenes pasaulei mieru. Tādu mieru var atnest tikai darba tautas savienība, kura aizmēzis buržuāzisko iekārtu un dos jaunus pamatus visai sabiedrības attīstībai. Proletariāta sociālistiskā revolūcija ir tā, kas radīs šos pamatus, uz kuriem būs iespējams celt tautu un miera īsto savienību.

No sociālista-revolucionāra Hansa Krūsa runas Igaunijas Satversmes sapulces IV sesijā 1920. gada 15. aprīlī (Protokols nr. 121(2))

No savas puses mēs piekrītam tam, ko šeit pirms manis Krūss teica par Tautu Savienības dibinātājiem un tās līdzšinējo fiziognomiju. Izņemot, protams, dažus pārgalvīgus minējumus, ka Tautu Savienība varētu būt nākamo karu cēlonis un tā noteikti izjukšot. Tam mēs nevaram piekrist. (..) Bet mēs zinām, ka Versaļas līgums, kas radīja Tautu Savienību, var tuvākajā laikā tikt revidēts. (..) Katrā ziņā tiks mainīti tie neiespējamie miera noteikumi, kas neveicina tirdznieciskās apmaiņas un rūpniecības attīstību. Gribētos cerēt, ka šādas revidēšanas rezultātā arī zaudētāji tiks aicināti ņemt daļību Tautu Savienības darbā.

(No sociāldemokrāta Karla Asta runas Igaunijas Satversmes sapulces IV sesijā 1920. gada 15. aprīlī (Protokols nr. 121(2))

Es uzskatu, ka šeit ir darīšana ar diviem spēkiem, ar divām valsts pārvaldīšanas sistēmām, un mums būs izvēle, vai pievienoties Maskavas Internacionālei vai iestāties Tautu Savienībā. Es uzskatu, ka mums ir izdevīgāk un lietderīgāk turēties pie Tautu Savienības, nevis roku rokā ar Maskavas Internacionāli. (..) Tās valstis, kas ir iestājušās Tautu Savienībā, ir varējušas savas tautas pabarot, ir spējušas rūpēties par to garīgām vajadzībām. Trešās Internacionāles vadošais spēks – krievu boļševiki to nespēja veikt. Kad mēs runājam par Tautu Savienību kā centru, kur daudz kas ir slikts, tad varam vēl lielākā mērā to attiecināt uz Maskavas Internacionāli, jo tā ir bada savienība, iznīcības savienība, asiņaina savienība un viss, ko vien jūs vēlaties.

No Igaunijas Zemnieku savienības deputāta Jāna Uluotsa runas Igaunijas Satversmes sapulces IV sesijā 1920. gada 15. aprīlī (Protokols nr. 121(2))

1. Grupu darbs (par Tautu Savienības dibināšanu). Raksturojiet karikatūru (avots D)! Vai attēlā pausts tālaika sabiedrības viedoklis vai arī te ir darīšana ar pareģojumu?

2. Sastādi divdaļīgu tabulu par labvēlīgiem priekšnoteikumiem un šķēršļiem iespējamā pasaules pārkārtošanā atbilstoši prezidenta Vilsona idejām!

3. Izmantojot avotu tekstus un iepriekšējās zināšanas, noskaidro, vai Tautu Savienības ideja bija līdzīga Eiropas Savienoto Valstu, Panamerikas vai pangermānisma idejām, kas izplatījās 19. gadsimtā? Vai Tautu Savienība bija tautību vai valstu savienība?

B

Tagad mūsu lieta ir gandrīz skaidra. Kā es Jums rakstīju jau no paša sākuma, nebija un nav arī pašlaik cerību, ka Igauniju varētu šogad uzņemt Tautu Savienībā. Jau pagājušajā nedēļā noskaidrojās, ka nav nekādu cerību uz pilnīgu uzņemšanu. (...) Kā Jums jau iepriekšējā vēstulē ziņoju, mūsu uzņemšanas jautājums visvairāk ir atkarīgs no angļiem. Tādēļ mēs uzskatījām, ka nepieciešams noskaidrot, kāda ir britu attieksme pret to, un lūdzām Fišera kungam pilnīgi atklātu atbildi, ko viņš arī deva. Viņš teica mums, ka mūsu uzņemšanas jautājums ir jāatliek – tas esot viņa un vispār britu delegācijas uzskats. (...) Kā viena jauna un samērā nespējīga [valsts] varot uzņemties otras tādas pašas atbalstīšanas pienākumus, un pārgāja uz 10. paragrāfu, kas, pēc viņa domām, tuvākajā nākotnē būtu jāmaina, un tad mūsu un citu valstu (Vācijas, ASV un arī citu jauno valstu) uzņemšana būtu atvieglināta. Šis ir, tā teikt, angļu lēmuma juridiskais pamatojums. Protams, aiz visa tā stāv krievu jautājums. (...) Francija, saprotams, ir vairāk pretī, bet, ja Anglija būtu

bijusi par, mūsu lieta būtu gājusi cauri. (...) Kā jau vienreiz teicu – ļoti slikti priekš mums ir tas, ka tuvākie kaimiņi, tas ir, Zviedrija, Dānija un Holande, ir pret mums, jo komisijās kaimiņvalstu teiktajam attiecībā uz jaunajām valstīm ir daudz lielāka nozīme nekā tam, ko saka kāda no Latīņamerikas valstīm (...). Tādējādi es uzskatu, ka mūsu lieta šoreiz ir galīgi izgāzusies. Mūsu līdzgaitnieces Latvija, Gruzija un Armēnija ir līdzīgā situācijā. (...) Katrā ziņā, viens liels solis ir izdarīts, jau tas ir nozīmīgi, ka mūsu jautājums šīnī Asamblejā ir varbūt vissvarīgākais un sarežģītākais. Gandrīz visas pasaules diplomāti lauza galvas par šo jautājumu. Uzņemt nevar, un atteikt arī negribas. Cik daudz par mums šeit runā, lai arī pirms trim nedēļām lielākā daļa no delegāciju locekļiem vispār vēl nezināja, ka uz zemeslodes ir Igaunija vai Latvija! Viens gan jāsaka, ka spert pirmo soli šeit ir ļoti grūti un īpaši prefgi.

J. Laidonera vēstule Igaunijas ārlietu ministram Oto Strandmanam no Ženēvas 1920. gada 10. decembrī.
(Eesti Riigiarhiv, 957-11-654. lk. 78–81)

D

Problēmas, ar kurām Tautu Savienība nodarbojās 20. gados.

(Ben Walsh. Modern History in Focus. GCSE. – London, 1996. – p. 192.)

e

Būt Tautu Savienības Padomes dalībvalstij – tam ir ne tikai savas pozitīvās, bet arī negatīvās puses.

Pirmkārt, tas jau pats par sevi dod valstij zināmu propagandu. Otrkārt, tas dod iespēju pavisam tuvu iepazīties ar Sekretariāta darba mehānismu un Sekretariāta vadošajiem spēkiem. Treškārt, tas manāmi atvieglo personisko kontaktu veidošanu ar lielvalstu pārstāvjiem. Kā negatīvi aspekti jāatzīmē:

1) darbs Padomē prasa lielus pūliņus. Somijai bija jāpalielina pastāvīgās pārstāvniecības sastāvs Ženēvā. Bez tam uz Padomes sesijām vienmēr brauca pats ārlietu ministrs un bieži vēl eksperti no Helsinkiem. Tas viss ir saistīts ar lieliem tēriņiem. Turklāt vēl reprezentācijas pienākumi. Zviedri apstiprina, ka viņiem atrašanās Padomē izmaksā aptuveni 50 000 kronu gadā. Varētu, protams, iztikt lētāk, bet ar zināmiem izdevumiem tomēr jāērķinās. Dažu Latīņamerikas valstu pārstāvji uztver atrašanos Padomē daudz vieglāk. Viņi vispār nestrādā, tikai nolasa no papīra to, kas viņiem tur rakstīts. Bet attiecīgi tāda ir arī viņu slava;

2) atrašanās Padomē mazu valsti nereti nostāda ļoti grūtā situācijā. Daudz biežāk nekā Tautu Savienības Asamblejai tieši Padomei nākas risināt politiski strīdīgus jautājumus. Un, tā kā Padomes kompetencē esošos jautājumos lēmumi jāpieņem vienbalsīgi, katram Padomes loceklim jāieņem sava pozīcija. Mazām valstīm lēmuma pieņemšana strīdīgos politiskos jautājumos, kuri tās tieši neskar, bieži saistīta ar nopietnām grūtībām, sevišķi, ja ir darīšana ar lielvalstu interesēm. Tas ir svarīgākais moments, ar kuru iepriekš jāērķinās, ejot uz Padomi.

Mana doma ir tāda, ka mums jau nevajag atteikties no dalības Padomē uz visiem laikiem, bet pašlaik nav īpaša iemesla uz turieni sevišķi steigties, jo politiskais stāvoklis ir vēl ļoti sarežģīts. Vēl vairāk, ka labumus, ko piedāvā dalībnieka statuss Padomē, var – protams, ne tik lielā apjomā – panākt arī ar mazāku spēku un risku: ar stipru un labi sagatavotu delegāciju.

No Augusta Šmita, Igaunijas pārstāvja Tautu Padomē 30. gados, ziņojuma Ārlietu ministrijai 1935. gada 7. martā
(Eesti Riigiarhiv. 957-14-105. lk. 26–27)

e

Kādēļ Tautu Savienība 30. gados cieta neveiksmi? Vēsturnieku domas.

(Ben Walsh. Modern History in Focus. GCSE. – London, 1996. – p. 209)

Vadošo valstu intereses.

Tautu Savienība bija atkarīga no Lielbritānijas un Francijas noteiktā atbalsta krīžu laikā. Kad krīzes izraisījās, ne briti, ne franči nespēja atteikties no savām interesēm un palīdzēt Tautu Savienībai.

ASV un vairākas citas nozīmīgas valstis nepiedalījās.

Daža nozīmīga valsts palika tomēr nomajus. Vācija nebija TS locekle līdz 1926. gadam un izstājās 1933. gadā, PSRS nebija TS sastāvā līdz 1934. gadam, bet Japāna un Itālija izstājās 1937. gadā. Kas pats svarīgākais – ASV nekad nav bijusi TS dalībvalsts. Bez šīm lielajām valstīm Tautu Savienības autoritāte bija zema un darbība – nerezultatīva.

Ekonomiskās sankcijas bija neefektīvas.

Ekonomiskās sankcijas tika uzskatītas par Tautu Savienības galveno ieroci, bet dalībvalstis to lietoja nelabprāt, jo baidījās, ka bez ASV līdzdalības sankcijām nav lielas nozīmes. Ja sankcijas tomēr tika pielietotas, tad tās bija viegli atsaukt. Tātad Tautu Savienībai nebija spēka savus lēmumus īstenot.

Nebija savas armijas.

Ekonomisko sankciju neizdošanās gadījumā nākamā izvēle bija spēka sankcijas. Tā kā Savienībai nebija sava karaspēka, tad tā cerēja uz sadarbību ar dalībvalstīm. Lielbritānija un Francija nebija ar mieru dot savu armiju. Neviens negribēja karot par Tautu Savienību.

Līgumi, kas bija TS pamatā, tika uzskatīti par netaisnīgiem.

Savienības dibināšana bija saistīta ar Parīzes konferences miera līgumiem. Laika gaitā noskaidrojās, ka daži līgumu nosacījumi bija pārāk strikti un netaisnīgi, un tos nācās pārskatīt. Tas grāva Savienību.

Lēmumi tika pieņemti vilcinoties.

Kad izraisījās krīze, visi cerēja uz ātru un noteiktu Tautu Savienības reakciju. Daudzos gadījumos pagāja ļoti ilgs laiks, līdz Tautu Savienība sapulcējās un pieņēma lēmumu. Un, tā kā aktīvai rīcībai bija nepieciešama visu dalībvalstu piekrišana, tad Savienības darbība bija paralizēta.

1. Sastādi divdaļīgu tabulu, iekļaujot tajā 20.–30. gadu Eiropas valstis, kuras

- a) bija apmierinātas ar miera līgumiem,
- b) gribēja revidēt miera līgumus!

2. Sadalieties trijās grupās, salīdziniet un raksturojiet 1920. gada pavasarī Igaunijā paustos atšķirīgos viedokļus par Tautu Savienību! (Avots A) Kāds būtu bijis jūsu viedoklis šajā jautājumā? Kāpēc lielvalstis ignorēja Baltijas valstu vēlmi drīzāk pievienoties Tautu Savienībai?

3. Vai avotā B dominē ģenerāļa Laidonera vilšanās vai ticība nākotnei? Kāpēc citas Austrumeiropas un Viduseiropas valstis bija labākā situācijā? Pamato savu viedokli!

4. Grupu darbs.

Rikojiet disputu, izmantojot šādus pretrunīgus argumentus!

- ✓ Tautu pašnoteikšanās princips bija demokrātisks.
- ☒ Šis princips vājināja demokrātijas pozīcijas pasaulē.
- ✓ Tautu Savienības pastāvēšana un darbība atbilda miera interesēm un vajadzībām.
- ☒ Tautu Savienība apgrūtināja reālu un sekmīgu cīņu par mieru.
- ✓ Mazo valstu izveidošanās Austrumeiropā un Viduseiropā vislabāk atbilda tautu pašnoteikšanās nosacījumiem.
- ☒ Mazo valstu izveide veicināja jaunu karu izraisīšanu.
- ✓ Palikšana nomaļus no svarīgu jautājumu lemšanas mazajām valstīm bija vienīgā iespēja stiprināt savu drošību.
- ☒ Mazo valstu mēģinājumi izvairīties no konfliktiem tikai uzkurināja agresorus.
- ✓ Tautu Savienība bija organizācija, kas palīdzēja slēpt valstu egoistiskās intereses.
- ☒ Tautu Savienībai nebija citas alternatīvas, tā bija vienīgā iespēja saglabāt un nostiprināt demokrātiju un mieru.
- ✓ Tautu Savienība bija interesants, bet apgrūtināošs eksperiments.
- ☒ Tautu Savienība bija viens no nozīmīgākajiem posmiem līdzšinējā cilvēces attīstībā.

☒ L. Zemīte. Tautu Savienība un Latvija: 1930–1939. – R., 1992.

☒ <http://www.ipl.org/ref/Potus/wwilson.html>.

☒ <http://www2.whitehouse.gov/WH/glimpse/presidents/html/ww28.html>.

☒ <http://ac.acusd.edu/History/text/ww1/fourteenpoints.html>.

VAI HITLERA ĀRPOLITIKA BIJA VEIKSMĪGA?

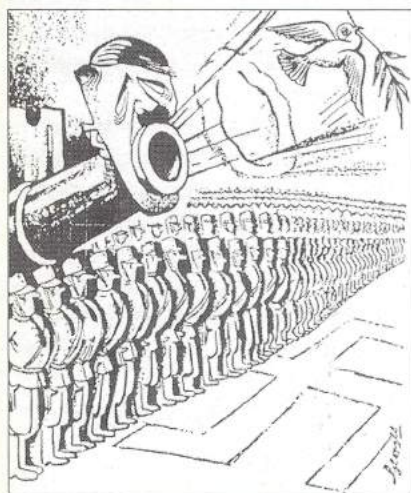
REINAS DEMILITARIZĒTĀS ZONAS OKUPĀCIJA

A

“Miera vēstnesis” Hitlers. Amerikāņu karikatūra par Hitlera runu 1933. gada 17. maijā.

Hitlera ārpolitikas saukļi – “Nost ar Versaļas važām!”, “Dodiet mums dzīves telpu!”, “Nost ar komunismu!”.

(Entdecken und Verstehen 4.–Frankfurt am Main, 1991. – S. 98)

B

Angļu 1936. gada karikatūra Lielais solis

(Punch. – 1936. – March)

e

Tās 48 stundas pēc iesoļošanas Reinzemē bija pašas sasprindzinātākās manā dzīvē. Ja Francija būtu ievedusi savu karaspēku Reinzemē, tad mums būtu bijis jāatkāpjas, iežmiegušiem asti kājstarpē.

Hitlera komentārs

(J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – p. 292)

D

Ko tad Vācija ir izdarījusi? Vai tā iemaršēja svešā zemē, nogalinot bezpalīdzīgus iedzīvotājus, kā to darīja fašistiskā Itālija? Tā vienkārši neņēma vērā divus novecojušus un to ierobežojošus netaisnā Versaļas līguma paragrāfus. (...) Tā ir ievedusi zināmu skaitu kareivju un nedaudz ekipējuma nevis svešā teritorijā, bet gan savas tēvzemes vienā reģionā. Ir pienācis laiks atzīt, ka lielajai vācu tautai ir vienlīdzīgas tiesības ar citām lielvalstīm un uzspiestā miera līguma kauns nevar būt mūžīgs.

No vēstules angļu laikraksta redaktoram

(Glasgow Herald. – 1936. – March 28)

e

Lielbritānija, Francija un Beļģija izteica asu protestu par Reinzemes okupēšanu, bet vairāk arī neko nedarīja. Viņu protestam pievienojās arī Itālija. Tā bija pēdējā reize, kad Itālija izrādīja pretestību Vācijai. Ar agresiju pret Etiopiju bija sākusies Itālijas izolācija no pārējās Eiropas. Piedalīšanās Spānijas pilsoņu karā vēl jo vairāk to attālināja no Lielbritānijas un Francijas un pietuvināja Vācijai. Berlīnes-Romas ass izveidošanās 1936. gada oktobrī darīja galu visām cerībām par vienotu Rietumeiropas fronti pret Vāciju un skaidri sadalīja Eiropu divās nometnēs.

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 473)

1933, okt.

Vācija izstājas no Tautu Savienības.

1934, jūlijs

Nacistiska apvērsuma mēģinājums Austrijā.

1935, janv.

Zāras apgabala pievienošana Vācijai.

1935, jūnijs

Anglijas un Vācijas vienošanās par jūras spēku lielumu.

1936, marts

Vācijas karaspēks ieiet Reinas demilitarizētajā zonā.

1936, aug.

Divgadīgā obligātā karadienesta ieviešana Vācijā.

1936, nov.

Berlīnes-Romas ass; Vācija un Japāna paraksta antikominternes paktu.

1936–1939

Hitlers atbalsta ģenerāli Franko Spānijā.

1937, nov.

Itālija pievienojas antikominternes paktam.

1938, marts

Austrijas apvienošana ar Vāciju (anšluss).

1938, sept.

Minhenes vienošanās. Sudetu apgabala pievienošana Vācijai.

1939, marts

Pārējās Čehijas okupācija; Vācijas protektorāts Slovēnijā; Mēmeles (Klaipēdas) pievienošana Vācijai.

1939, maijs

Hitlers un Musolīni paraksta līgumu par politisku un militāru savienību (Tērauda pakts).

1939, aug.

PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līgums (Molotova–Ribentropa pakts).

1939, sept.

Vācijas uzbrukums Polijai. Otrā pasaules kara sākums.

Grupu darbs (par Reinas demilitarizētās zonas okupāciju).

1. Sadalieties divās grupās un mēģiniet aizstāvēt vienu no viedokļiem:

✓ 1936. gadā vēl bija iespējams Vācijas agresiju apturēt;
 ✓ Hitleru 1936. gadā vairs nebija iespējams apstādināt.

2. Kāda attieksme sakarā ar Reinzemes okupāciju bija

- ♦ vienkāršajam angļu pilsonim
 - ♦ Anglijas valdības loceklim;
 - ♦ vienkāršajam franču pilsonim;
 - ♦ Francijas valdības loceklim;
 - ♦ Francijas militārpersonai?
- Pamatojiet savu viedokli!

AUSTRIJAS PIEVIENOŠANA VĀCIJAI (ANŠLUSS)

A

Anšluss – Vācijas un Austrijas politiskā apvienošana – saskaņā ar Versaļas miera līguma 80. paragrāfu bija aizliegts. Austrijā bija aktīva nacistu kustība. Tā bija izvirzījusi sev mērķi īstenot anšlusu un gāzt demokrātisko valdību. Tomēr Dolfūss – Austrijas kanclers no 1932. gada maija – bija nolēmis darīt galu nacistu kustībai savā zemē. Tika aizliegti politiskie saieti un parādes, bet 1933. gada 19. jūnijā nacistu partija Austrijā tika pasludināta par nelikumīgu.

Kā atreibības solis bija Hitlera paziņojums maijā, ka vācu tūristiem, kuri apmeklē Austriju, ir jāmaksā nodoklis – 1000 marku. Tas bija smags trieciens Austrijas tūrisma industrijai – valdības lielākajam ienākumu avotam.

Austrijas nacistu partija vairākus mēnešus plānoja Austrijas valdības varmācīgu gāšanu. Ir pamats ticēt, ka Hitlera zināja viņu plāna detaļas un deva sazvērniekiem savu svētību. 1934. gada 25. jūlijā nacisti ieņēma Austrijas kanclera rezidenci un nogalināja Dolfūsu.

Austrijas varas iestādes šo puču ātri vien apspieda, un prezidents Vilhelms Miklass lika Kurtam fon Šušnigam izveidot jaunu valdību. Kaut gan Vācijas nacisti noliedza, ka viņi būtu bijuši informēti par slepkavības plānošanu, Dolfūsa nogalināšana bija iznīcinājis trieciens Hitlera reputācijai ārzemēs. Tas savukārt ierosināja Musolīni mobilizēt savus spēkus, lai tie būtu gatavi palīdzēt Austrijai gadījumā, ja atentātam būtu sekojis invāzijas mēģinājums. Hitleram bija jārevidē sava taktika. Bija skaidrs, ka, pirms Vācija var sākt jebkādas akcijas, nepieciešams panākt izmaiņas Itālijas nostājā šajā jautājumā.

(J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – pp. 295–296)

B

Hitlers: “Man tikai jādod pavēle, un vienā naktī visi šie smieklīgie putnubiedēkļi uz robežas pazudīs. Jūs taču nopietni nedomājat, ka spēsiet mani aizkavēt kaut vai uz pusstundu? Kas zina – varbūt kādā jaukā rītā es pēkšņi parādīšos Vīnē kā pavasara negaiss, un tad jūs patiešām kaut ko sajūtīsiet. Es labāk gribētu austriešus no tā pasargāt, jo šāda akcija prasīs daudz upuru! (..) Vai jūs vēlaties, lai Austrija kļūst par jaunu Spāniju? Es labāk gribētu izvairīties no tā.”

Šušnigs: “Es ievāķšu nepieciešamo informāciju un likšu apturēt visāda veida aizsardzības darbus uz Vācijas robežas. Es, protams, saprotu, ka jūs varat iesojot Austrijā, bet, kanclera kungs, tas novedīs pie neizbēgamas asinsizliešanas, vienalga, vai mēs to vēlamies vai ne. Mēs nesam pasaulē vienīgie, un šāds solis droši vien nozīmēs karu.”

Hitlers: “(..) Nedomājiet, ka šajā pasaulē kāds spēj atturēt mani no manu lēmumu īstenošanas! Itālija? Man ar Musolīni ir pilnīgi vienādi uzskati: es esmu ar Itāliju tik tuvās attiecībās, cik vien iespējams. Anglija? Anglija Austrijas dēļ nepakustinās ne pirkstiņu (..). Francija? Pirms diviem gadiem, kad mēs ar dažiem bataljoniem iemaršējām Reinzemē, – tad mēs izgājām uz lielu risku. Ja franču armija tad būtu izkustējusies, mums nāktos atkāpties. (..) Bet tagad Francija ir jau nokavējusi!”

(У. Черилль. Вторая мировая война. В 6-ти томах. Надвигающаяся буря. – Москва, 1997. – Т. 1. – С. 122–123)

e

Klausieties uzmanīgi: Zeisam-Inkvartam ir jāizsūta šurp telegramma: “Austrijas pagaidu valdība, kas pēc Šušniga demisijas uzskata par savu pienākumu nodrošināt mieru un kārtību Austrijā, lūdz Vācijas valdību viņu šajā lietā atbalstīt un palīdzēt novērst asinsizliešanu. Ar šādu mērķi tā lūdz Vācijas valdību pēc iespējas ātrāk ievest vācu karaspēku.

H. Gēringa norādījumi Austrijas nacistiem 1938. g. 11. marta vakarā
 (D. Wagner, G. Tomkowitz. Anschluss: The Week Hitler Seized Vienna. – New York, 1971. – p. 141)

D

Man ir prieks jums, kungī, paziņot to, ka dažu pēdējo dienu laikā ir panākta liela savstarpējā sapratne ar zemi, kas mums daudzu iemeslu ziņā ir īpaši tuva. Reihs un vācu Austrija saistīti ne tikai tādēļ, ka to teritorijā dzīvo viena un tā pati tauta, bet arī tādēļ, ka šīm zemēm ir gara kopīga vēsture un viena kultūra. (...) Man ir prieks jums apliecināt, ka šāda veida apsvērumi atbilda Austrijas kanclera uzskatiem – viņu es biju uzaicinājis pie sevis ciemos. Tas tika darīts ar nolūku panākt spriedzes samazināšanos mūsu attiecībās, dodot vācu Austrijas pilsoņiem ar nacionālsociālistisku pasaules uzskatu līdzīgas tiesības ar pārējiem vācu Austrijas pilsoņiem. (...) Šajā sakarībā es visas vācu tautas priekšā izsaku savu lielāko pateicību Austrijas kancleram par viņa dziļo izpratni un patieso gatavību, ar kādu viņš pieņēma manu ielūgumu un strādāja kopā ar mani. Mēs spējam rast ceļu, kas atbilst abu zemju augstākajām interesēm, jo galu galā tās ir visas vācu tautas intereses, tautas, kuras bērni mēs visi esam, lai arī kur mēs būtu nākuši pasaulē.

Hitlera runa Reihstāgā 1938. gada 20. februārī.

(У. Черчилль. Вторая мировая война. В 6-ти томах. Надвигающаяся буря. – Москва, 1997. – Т. 1. – С. 123–124)

E

Neilgi pirms pusnakts prezidents Miklass kapitulēja. Cerībā novērst asinsizliešanu un paturēt jēlkādas Austrijas suverenitātes paliekas par Austrijas kancleru tika nozīmēts Zeiss-Inkvarts. Pulksten divos naktī ģenerālis Mufs piezvanīja uz Berlīni un Zeisa-Inkvarta vārdā lūdza, lai Vācijas spēki nešķērso Austrijas robežu. Bet bija jau par vēlu. (...) okupācija turpinājās.

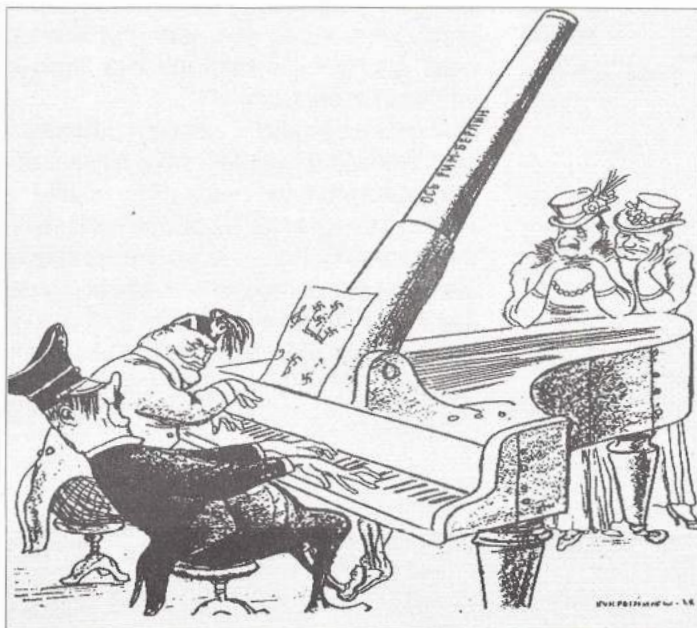
(A. Bullock. Hitler: A Study in Tyranny. – London, 1962. – p. 431)

F

Hitlers bija ārkārtīgi pateicīgs Musolīni, kad pēdējais deva viņam brīvas rokas Austrijas jautājumā:

“Tiklīdz Austrijas problēma būs atrisināta, būšu gatavs ar viņu kopā iet caur uguni un ūdeni; mani nekas neatturēs. (...) Es to nekad neaizmirsīšu, lai nāktu kas nākdams. Kad vien viņam būs nepieciešama palīdzība vai viņš būs nonācis briesmās, viņš var būt drošs, ka stāvēšu viņam līdzās, lai kas arī būtu noticis, pat tad, ja visa pasaule būs pret viņu.

(D. Wagner, G. Tomkowitz. Anschluss: The Week Hitler Seized Vienna. – New York, 1971. – p. 155)

1. Kādēļ Hitlers nerealizēja anšlusu 1934. gadā, bet gan 1938. gadā?

2. Kādas pretrunas ir avotos B un C?

3. Kādus līdzekļus Vācija izmantoja, lai pievienotu Austriju?

4. Ko Hitlers vēlējās panākt, pabiedējot Šušnīgu?

Vai Hitleram bija pamats apgalvot, ka Austrijai neviens nenāks palīgā? Vai citas valstis 1938. gadā varēja apturēt Hitlera agresiju?

5. Kā Hitlers pasaulei pamatoja Austrijas pievienošanu?

6. Kādu virsrakstu tu liktu savam rakstam par anšlusu, ja tu būtu

✓ austriešu nacists;

✓ austriešu demokrāts;

✓ “Pravdas” korespondents PSRS;

✓ amerikāņu laikraksta korespondents Eiropā?

7. **Grupu darbs.** Anšluss nule ir noticis. Notiek strīdi Lielbritānijas parlamentā. 1. grupa ir parlamenta deputāti, kas uzskata anšlusu par Vācijas un Austrijas iekšēju lietu. 2. grupa saredz Hitlera darbībā lielus draudus Eiropas drošībai.

8. Analizē Itālijas un Vācijas attiecību dinamiku 1934.–1938. gadā! Kas sekmeja abu valstu savienības izveidošanos?

9. Vai Itālija un Vācija bija līdzvērtīgi partneri? (Avots G) Analizējot karikatūru, pievērs uzmanību detaļām:

☆ kas ir notis, un kas kalpo par pulti;

☆ kas ir “koncertmeistars”;

☆ kurā pusē atrodas spēlētāji, un kas ir klausītāji;

☆ kas spiež instrumenta pedāļus?

10. Izsaki savu viedokli par apgalvojumu “Ja Hitlers nebūtu dabūjis Musolīni par sabiedroto, Otrais pasaules karš nebūtu sācies”!

G

Itāliešu – vācu variācijas.

Padomju karikatūra 1938. gadā (Kukriniksi)

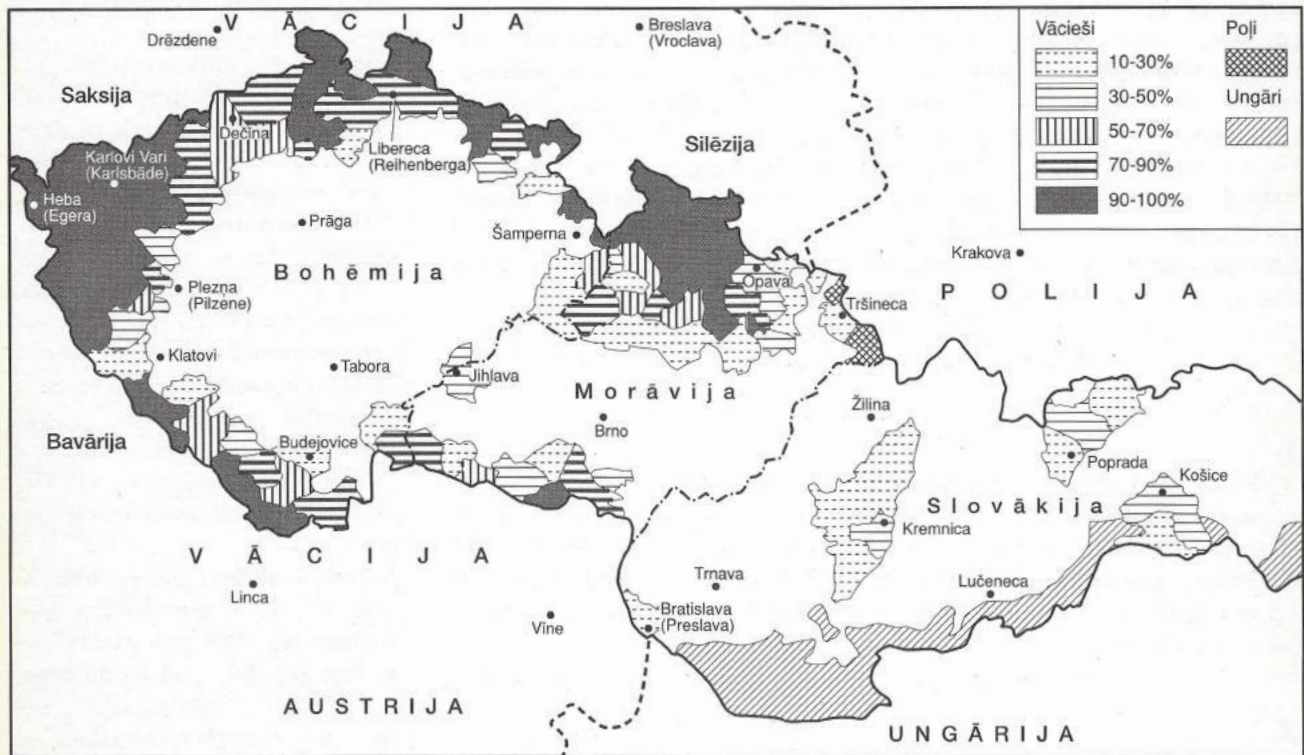
(Кукрыниксы. политическая сатира 1929–1946. – Москва, 1973)

ČEHOSLOVĀKIJAS KRĪZE

A

Čehoslovākijas minoritātes 30. gados.

(E. Wiskemann. *Czechs and Germans. A Study of the Struggle in the Historic Provinces of Bohemian and Moravia.* – Toronto, 1938)

B

Čehoslovākijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs 1930. gadā

Čehi	6 500 000
Slovāki	3 000 000
Vāciski runājošie iedzīvotāji	3 250 000
Ungāri	700 000
Rutēņi (ukraiņi, baltkrievi)	400 000
Poļi	70 000
Kopā	14 700 000

c

Nebija šaubu, kur Hitleris ies tālāk. Čehoslovākija – valsts, kas bija dibināta ar miera līgumiem un bija Versaļas simbols. Tā bija demokrātiska valsts, uzticama Tautu Savienības atbalstītāja, Francijas un Krievijas [PSRS] sabiedrotā.

Čehu armija bija pirmklasīga. Tā bija apbruņota ar slaveno Škodas ieroču rūpnīcu ražotajiem ieročiem. Čehoslovākija varēja savai aizsardzībai izmantot aizsargbūves, kuras pēc stipruma līdzinājās Mažino līnijai. Šis kavēklis Hitleram bija jānovērš, pirms sākt virzīties uz austrumiem.

Čehiem nebija ilūziju attiecībā pret savu kaimiņu – Vāciju. Viņi bija izveidojuši savu aizsardzības sistēmu un nodrošinājuši savu neatkarību, noslēdzot savienību ar Franciju un Krieviju. Uz papīra tas izskatījās tā, ka katrs uzbrukums Čehoslovākijai izraisīs vispārēju karu. Tieši šis apstāklis paradoksālā kārtā bija izdevīgs Hitleram. Tas nozīmēja, ka Francija un Lielbritānija, lai izvairītos no kara, bija gatavas uz lielu piekāpšanos.

(A. Bullock. *Hitler: A Study in Tyranny.* – London, 1962. – pp. 439, 442, 443)

1. Sastādi tabulu "Čehoslovākijas stāvokļa stiprās un vājās puses"!

STIPRĀS PUSES	VĀJĀS PUSES

2. Izvērtē Čehoslovākijas iedzīvotāju nacionālo sastāvu! Kādas problēmas tas radīja valstij?

3. Kāpēc Hitlera izvirzīja pretenzijas uz Sudetu apgabalu? Vai tās bija pamatotas? Vai tas bija tikai iegāns agresijai?

Atbildot uz nākamajiem jautājumiem, izmanto visas nodaļas materiālus!

4. Kādi ierobežojumi Vācijai tika noteikti ar Versaļas līgumu? Kuri no tiem visvairāk kaitināja Hitleru? Pamato savu viedokli!

5. Kuras valstis 20.–30. gados jutās visvairāk apdraudētas? Kādēļ? Aizpildi tabulu par Hitlera ārpolitiku!

Versaļas līguma noteikumi	Līguma pārkāpumi	Hitlera motivācija	Lielbritānijas un Francijas reakcija
Bruņošanās ierobežojumi (100 tūkst. vīru armija)			
Demilitarizētā Reinas zona			
Vācijai aizliegts apvienoties ar Austriju			
Sudetu apgabals pieder Čehoslovākijai			
Jānodrošina Polijai pieeja pie jūras (Dancigas koridors)			

📖 Dž. Rotčailds. Valstis Viduseiropas Austrumos starp diviem pasaules kariem. – R., 1999.

📖 A. Bullock. Hitler: A Study in Tyranny. – London, 1962.

📖 A. Adamthwaite. France and the Coming of the Second World War 1936–1939. – London, 1977.

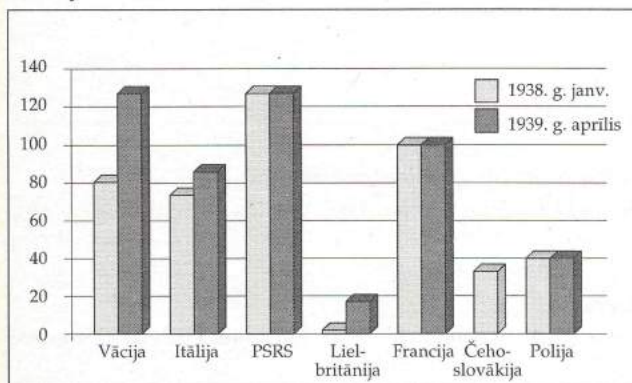
📖 A. J. P. Taylor. The Origins of the Second World War. – London, 1963.

NOMIERINĀŠANAS POLITIKA – UZVARĒTĀJI UN ZAUDĒTĀJI

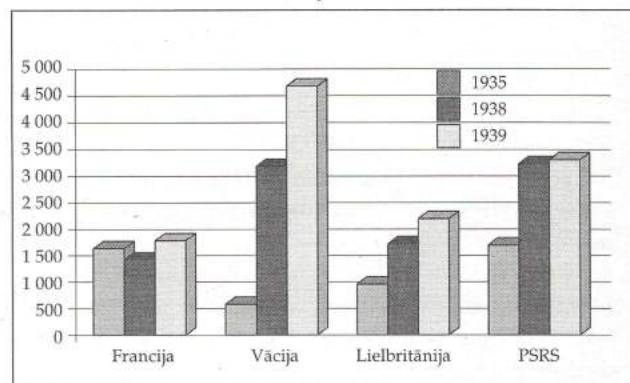

A

Militārā potenciāla sadalījums Eiropā Otrā pasaules kara priekšvakarā (1939)

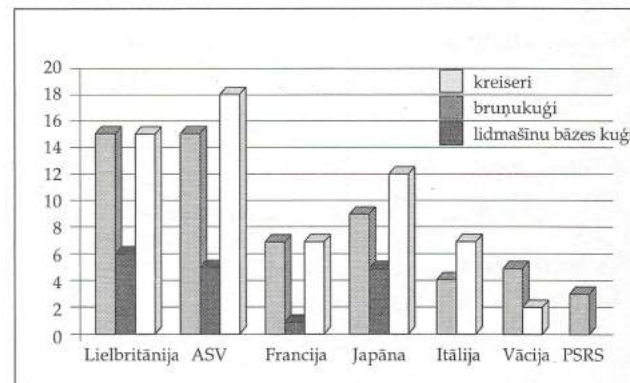
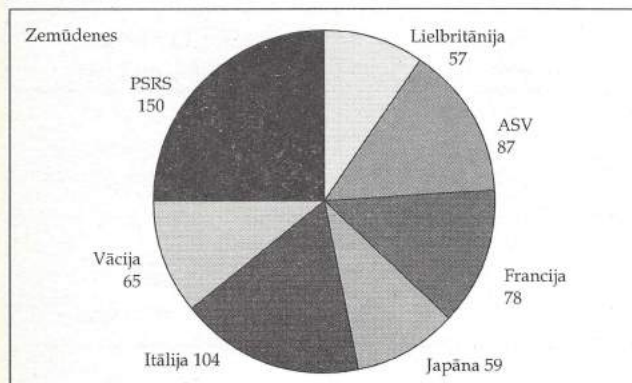
Divīziju skaits

Lidmašīnas un bumbvedēji

Jūras kara flote

B

1938. gada septembrī, kad Nevils Čemberlens ieradās Godesbergā ar sabiedroto piekrišanu risināt Sudetu jautājumu tā, kā viņi ar Hitleru bija vienojušies divas nedēļas iepriekš Berhtesgādenē, viņu sagaidīja nepatīkams pārsteigums, jo saimnieks [Hitlers] bija mainījis savus plānus un izvirzījis čehiem vēl drakoniskākus nosacījumus. Kad Čemberlenam pasniedza papīru ar šiem nosacījumiem, viņš esot nikni teicis: "Tas ir ultimāts, nevis sarunas!" Hitlerš norādījis uz dokumenta virsrakstu un maigi atkātojies: "Te ir teikts – memorands." Šis incidents uzskatāmi parāda, cik nederīga varēja būt normāla saskarsme demokrātisko un totalitāro valstu savstarpējās attiecībās starpkaru periodā. Tiešām diplomātiskie dialogi un sarunas bieži atgādina (...) kurlo cilvēku savstarpējo saskarsmi vai, vēl precīzāk, sarunu, kur viena puse nav sadzirdējusi otras teikto, bet otra puse nav pat klausījusies.

(G. A. Craig, A. L. George. Force and Stratecraft. Diplomatic Problems of Our Time. – New York, 1983. – p. 87)

C

Situācija ar ārzemju valūtu kļuva arvien sliktāka. 1938. gadā Vācijas ārējās tirdzniecības bilance bija negatīva (imports bija 6 051 700 reihsmarku (RM), eksports – 5 619 100 RM). 1939. gadā situācija mainījās (eksports – 5 222 200 RM, imports – 4 796 500 RM), tomēr vēl atlika daudz importa preču, par kurām vajadzēja maksāt valūtā, kuras krājumi arvien saruka. Zelta un valūtas rezerve 1939. gada septembrī bija tikai 500 000 RM vērtībā. Austrijas un Čehoslovākijas aneksija uz laiku atviegloja problēmas (Austrijai bija valūta un zelts 305 000 RM vērtībā), taču tālākajā perspektīvā šis valstis turpināja importēt arī preces, turpretī eksports, kuru Vācija pārņēma savām vajadzībām, tika pārtraukts. Vācijas politikā izveidojās apburtais loks. Hitlerš uzsāka ātru bruņošanas cerībā iekarot teritorijas, vai nu draudot ar spēku, vai attiecīgi tieši tā rīkojoties. Ātrā bruņošanās pati par sevi izraisīja izejvielu un valūtas krīzi, kas savukārt prasīja jaunu teritoriju iekarošanu, lai varētu turpināt bruņošanu. Tā kā apburtais loks netika pārrauts, pārtraucot bruņošanu, tad nebija citas izejas kā tikai lielais karš.

(P. M. Hett Bell. The Origins of the Second World War in Europe. – London; New York, 1986. – pp. 145–146, 155, 159)

1. Izmantojot avotus, novērtē demokrātisko valstu izredzes apturēt agresiju 1938.–1939. gadā!

Kādi būtu kara rezultāti, ja savā starpā karotu

• Francija pret Vāciju;

• Francija, PSRS un Čehoslovākija pret Vāciju;

• Francija, Lielbritānija un PSRS pret Vāciju un Itāliju;

• Čehoslovākija un PSRS pret Vāciju;

• PSRS un Vācija pret Franciju, Lielbritāniju, Poliju un Čehoslovākiju?

Kādi varianti vēl bija iespējami?

2. Sarindo pēc nozīmīguma militāro savienību (asu) izveidošanās priekšnosacījumus: *valsts iekārta; noslēgtie līgumi; agrākie kontakti un tradīcijas; tirdznieciskās un citas ekonomiskās attiecības; ideoloģiskās pretrunas; nacionālie un rasu jautājumi!* Centies atrast vēl kādus faktorus! Pamato! Kurā vietā būtu jāierindo politisko režīmu (demokrātija vai diktatūra) atšķirība? Pamato savu viedokli!

3. **Grupu darbs.** Sadalieties pēc simpātijām, dzīvesvietas, dzimuma vai citām īpašībām grupās pa četri! Ņemot vērā agrāk iemācīto, izskaidrojiet jēdzienus:

♦ starptautiskas attiecības,

♦ ārpolitika,

♦ diplomātija!

Vai šie jēdzieni ir viennozīmīgi? Ar ko tie atšķiras cits no cita? Vai šiem jēdzieniem ir kāda reāla nozīme? Vai, tos izmantojot, iespējams izvairīties no kara? Miniet piemērus par totalitāru vai autoritāru valstu un demokrātisku valstu ārpolitikas (diplomātijas) atšķirībām!

4. Sadaliet Vācijas agresīvās uzvedības iemeslus divās daļās – politiskajā un ekonomiskajā! Vai demokrātiskās valstis, iesaistoties Otrajā pasaules karā, aizstāvēja savas ekonomiskās vai politiskās intereses? Pamatojiet savu atbildi!

No kā izrietēja piekāpšanās Hitleram 30. gados? Ko jūs domājat par apgalvojumu, ka Hitlers līdz 1939. gada pavasarim neapdraudēja Lielbritānijas un Francijas ekonomiskās intereses?

VIEDOKĻI PAR NOMIERINĀŠANAS POLITIKU

A

Novērtējot Vācijas plānus, Čemberlena valdība 1938. gadā pamatīgi kļūdījās. Tā pieņēma, ka Hitlers rīkosies, vadoties pēc tiem pašiem racionālajiem apsvērumiem kā briti. Viņi iedomājās, ka Vācija vēl ir ieinteresēta miera saglabāšanā un starptautiskas tirdzniecības veicināšanā, kaut arī Austrijas anšluss un četrgadē plāns rādīja pavisam ko citu. Viņi pārņēma Čemberlena ticību, ka Hitlers turēs vārdu, kaut gan pats Čemberlens jau 1937. gadā uzskatīja Vāciju par Eiropas kašķi. Viņi nespēja saredzēt nomierināšanas politikas pretrunas un uzskatīja nacismu par lielāku Britānijas un Eiropas ienaidnieku nekā Padomju Krieviju.

(K. Middleman. Diplomacy of Illusion. The British Government and Germany, 1937–1939. – London, 1972. – p. 413)

B

Baidoties no vispārējā kara, Lielbritānija un Francija netaupīja pūles, lai apmierinātu (vārdu *appease* [nomierināt] lietoja vēlāk) Vācijas prasības pēc tām Čehijas teritorijām, kur iedzīvotāju vairākums runāja vācu valodā. Francija un Lielbritānija nebija ne militāri, ne morāli gatavas konfliktam, vienalga, kas to izraisītu. Vēl jo vairāk, dažu mēnešu laikā pirms krīzes atrisinājuma un kara sākuma Staļins neizrādīja nekādu iniciatīvu par intensīvākām diplomātiskām vai militārām sarunām ar saviem potenciālajiem sabiedrotajiem – čehiem un frančiem. Uz viņu lūgumiem saņemt kādu informāciju par Kremļa plāniem Staļins vienmēr atbildēja ar vispārējām frāzēm. Bez šaubām, daudzi Čehoslovākijas pilsoņi un valdības locekļi baidījās – ja Sarkanā armija dosies uz rietumiem, tad mājās tā nekad vairs neatgriezīsies. (..) Čehoslovākijas prezidentu Edvardu Benešu māca rūpes par to, ka kara gadījumā var izraisīties iekšējais konflikts. Kaut vai tādēļ, ka, nonākot izvēles priekšā, daži Čehoslovākijas pilsoņi, lai saglabātu teritorijas ar nelojālo vācu vairākumu, drīzāk būtu atbalstījuši sarkanos (tostarp promaskaviski noskaņotā vietējā Komunistiskā partija).

(R. C. Raack. Stalin's drive to the West 1938–1945. – Standford, 1995. – p. 18)

e

Kāpēc Francija tik ilgi centās nomierināt Vāciju? Parasti uzskata, ka Francijai nebija izvēles – bailes, sociālā spriedze un militārā sagatavotība noteica nomierināšanas politikas nepieciešamību. Piedevām Francijas politiķi apvainoja Lielbritāniju ārējā spiedienā. (..)

Franču *appeasement* [nomierināšana] nebija atkarīga tikai no bailēm vien. (..) Viņi no visas sirds vēlējās Francijas un Vācijas tuvināšanos un ticēja, ka varēs to panākt. Bailes no Vācijas izslēdza ideālismu – gatavību revizionismam, dziļu riebumu pret karu, vēlēšanos atbrūņoties un panākt harmoniju Eiropā.

Viens *appeasement* veicinošs moments bija vīzija, ka ideoloģiskās atšķirības ir otršķirīgas un nekavē panākt vienošanos. L. Blūms [Francijas valdības vadītājs] atzinās Vācijas ekonomikas ministram H. Šahtam, ka viņš esot "marksists un žīds", bet "mēs neko nepanāksim, ja izturēsimies pret ideoloģiskajām barjerām kā nepārvarāmām". (..)

Bija cerība, ka, piekāpjoties ekonomiskajos un ar kolonijām saistītajos jautājumos, varēs ar to pievilināt

Vācijas mērenos spēkus, kurus pārstāvēja Šahts. Vācijas prasību apmierināšana dotu mērenajiem pārsvaru pār nacistu partijas fanātiķiem un mazinātu agresijas briesmas. 1936. gada augustā Šahts pamatoja Vācijas vēlēšanos pēc kolonijām un tirgiem. Blūms un Delboss [Francijas ārlietu ministrs] citīgi sekoja šim *sarkanajam burkānam* (..).

Intereses trūkumu par ārpolitiku bija izraisījusi nevis apātija, bet gan niecīgā informētība. Izpildvara atstāja sabiedrību un parlamentu bez iespējas lietas pārrunāt. 1938.–1939. gada svarīgākie jautājumi bija dienaskārtībā laikā, kad parlamentam bija vasaras brīvdienas. 1938. gada jūnijā E. Daladjē [Francijas valdības vadītājs] izmantoja savu varu un ar dekrētu aizsūtīja parlamentu atvaļinājumā. 1938. gadā notika tikai divas debates ārpolitikas jautājumā – februārī vispārējos jautājumos un 4. oktobrī pārrunāja Minhenes līgumu.

(A. Adamthwaite. *Grandeur and Misery. France's bid for power in Europe 1914–1940.* – London, etc., 1995. – pp. 181, 208–210)

1. Izmantojot avotus A, B, C un jau iepriekš uzzināto, organizējiet disputu par šādām tēmām!

- ✓ Vai demokrātija var veicināt agresiju?
- ✓ Kādus līdzekļus demokrātiska valsts var izmantot, lai apturētu agresiju?
- ✓ Vai nomierināšanas politika sasniedza savu mērķi?
- ✓ Vai demokrātiskas valstis bija līdzvainīgas Otrā pasaules kara izraisīšanā?

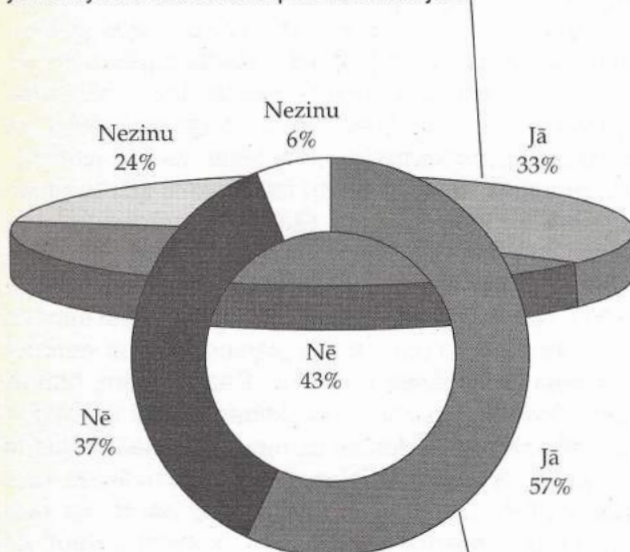
MINHENES VIENOŠANĀS UN SABIEDRISKĀ DOMA

A

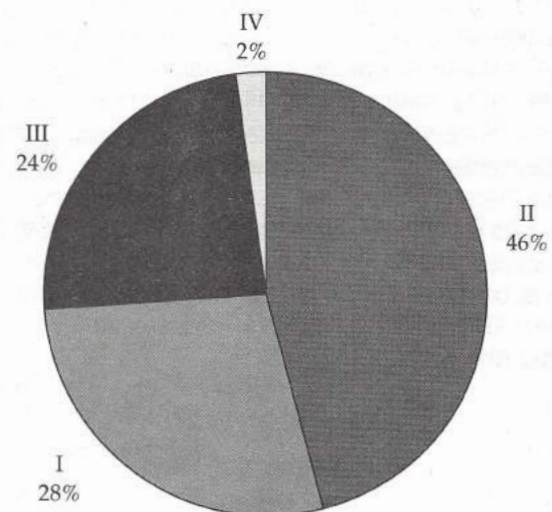
Sabiedriskās domas aptauja Francijā un Lielbritānijā

Vai Lielbritānijai jāsolā sava palīdzība Čehoslovākijai, ja Vācija tai uzbruks tāpat kā Austrijai?

Vai jūs atbalstāt Minhenes vienošanos?

Kuru no viedokļiem, jūsuprāt, vislabāk pauž Čemberlena īstenotā nomierināšanas politika? (1939. g. febr.)

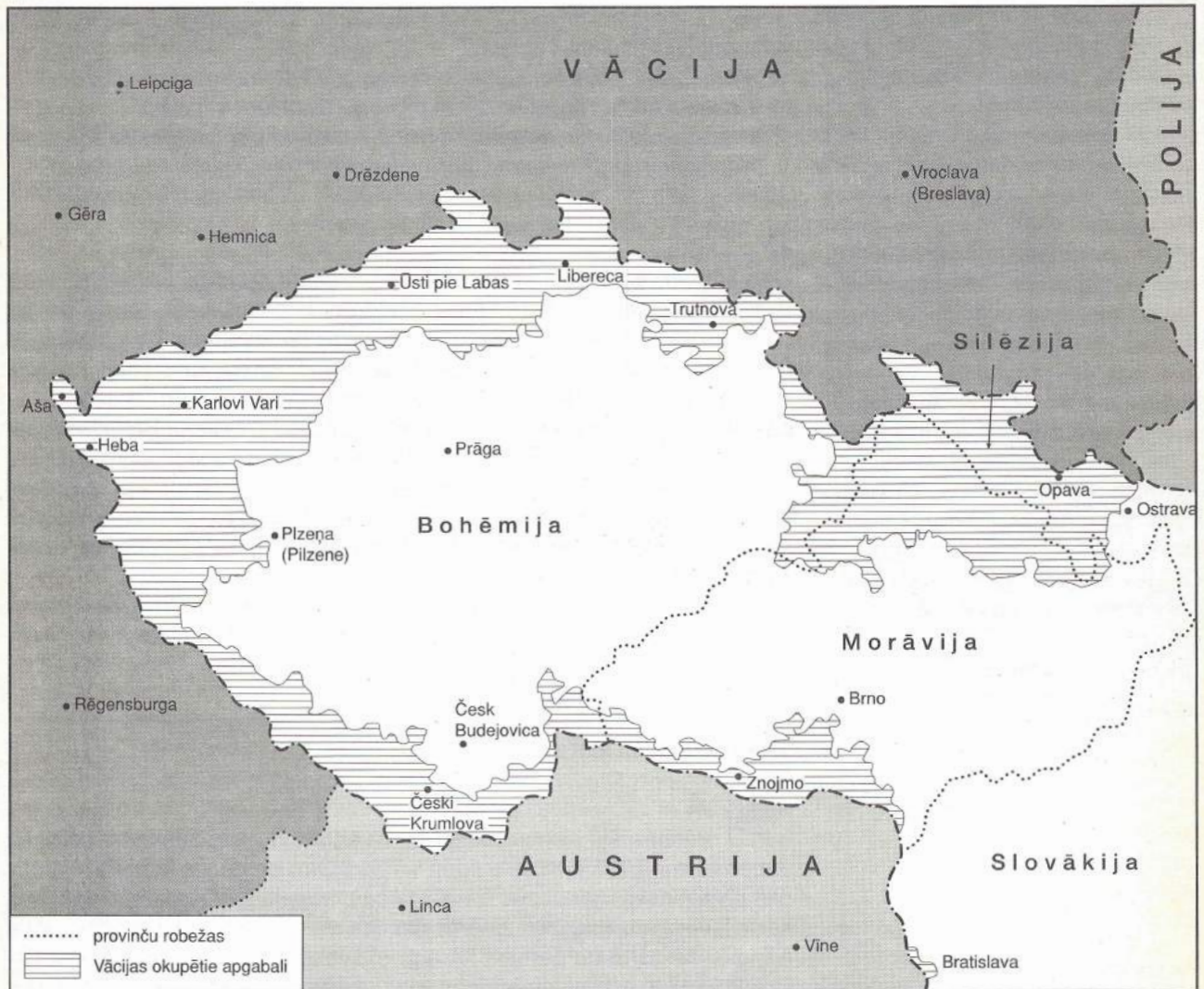
- I Šī politika veicina miera nostiprināšanu.
- II Mēs neiesaistīsimies karā, kamēr nebūs pietiekami apbruņojušies.
- III Kūdot diktatorus, tika veicināta kara izraisīšana.
- IV Grūti kaut ko teikt.

(A. Adamthwaite. *The Lost Peace. International Relation in Europe 1918–1939.* – London, 1980. – pp. 215–217)

B

Vācijas okupētie Čehoslovākijas apgabali 1938. gadā

Ungārijas un Polijas okupētie Čehoslovākijas apgabali 1938. gadā

(G. Hass. Bankrott der Münchener Politik. Illustrierte historische Hefte 50. – Berlin, 1988. – S. 9, 18)

Salīdzini Francijas ārlietu ministra Žorža Bonē viedokļa maiņu 1938. gada septembrī! (Avots C)

- ✓ Vai tā atspoguļo sabiedrisko domu rietumvalstīs?
- ✓ Vai tā bija agrāk pieņemta lēmuma attaisnošana vai arī liecināja par nepietiekamu informētību?
- ✓ Kas Francijai un Lielbritānijai bija svarīgāk: ievērot sabiedrisko domu vai aizstāvēt demokrātisku valsti?

Sarīkojiet paraugprāvu pret nomierināšanas politikas piekritējiem, kuru darbība (vai bezdarbība) veicināja Otrā pasaules kara izraisīšanos! Izmantojot mācību grāmatu u. c. avotus, sastādiet gan apsūdzības, gan aizstāvības runu Čemberlena, Bonē un citu lietā! Kādu lēmumu pieņems zvērinātie?

e

14. septembrī: "Mēs nevaram upurēt 10 miljonus vīru tādēļ, lai kavētu 3,5 miljoniem sudeteišu padoties Reiham.

Kādēļ mums jāiznīcina visa franču jaunatne, lai saglabātu 7 miljonu čehu varu pār 3 miljoniem vāciešu?"

19. septembrī: "Mēs neļausim Benešam sūtīt 40 miljonus francūžu nāvē, lai 7 miljoni čehu varētu dominēt pār 3,5 miljoniem vāciešu."

Francijas ārlietu ministra Žorža Bonē izteikumi par čehiem 1938. gadā.

(A. Adamthwaite. France and the Coming of the Second World War 1936–1939. – London, 1977. – pp. 211, 215)

D

Gan Hitlers, gan arī Benešs vēlējās palielināt spriedzi un izraisīt krīzi. Briti un francūži, kaut arī viņu apsvērumi bija tādi paši, tomēr pauda pretēju viedokli: viņi gribēja novērst krīzi, lai izvairītos no šausmīgās izvēles starp karu un pazemojumu. Bet franči varēja savu izvēli nogrūst uz angļiem. Viņi varēja runāt par pretošanos Hitleram, un, ja angļi atteicās to atbalstīt, tad arī kauna traips tika viņiem. (..) Hitlers, Benešs un pat francūži varēja gaidīt krīzes nobriešanu pārliecībā, ka tā piespiedīs britus pieņemt lēmumu. Tādēļ angļiem bija jārikojas. (..) Viņi gribēja izvairīties no kara Eiropā, gribēja pieņemt lēmumu, kas labāk atbilstu ļoti svarīgajam pašnoteikšanās principam nekā 1919. gadā sasniegtais. Iznākums bija tieši pretējs cerētajam.

(A. J. P. Taylor. Hitler's Opportunism. Appeasement of the dictators. Crisis Diplomacy. – New York. – p. 85)

MINHENES DARĪJUMS

A

Vēsturnieki vienprātīgi atzīst, ka Ādolfs Hitlers, Benito Musolini un Japānas impērijas politiskie līderi vēlējās Otro pasaules karu vai vismaz bija gatavi riskēt, jo to, pēc kā viņi ticās, acīmredzot nevarēja iegūt bez kara. Ievērojami mazāk ir zināms par Staļina lomu konflikta attīstībā. Viņa nenoteiktie vārdi un darbība kara priekšvakarā ir bijusi mīkla. (..) Arhīvi, kas tagad kļuvuši pieejami, pierāda, ka Staļins vēlējās karu tikpat lielā mērā kā Hitlers, Musolini un japāņi, un viņam bija sava loma kara iesākšanā.

(Raack. Stalin's drive to the West 1938–1945. – Stanford, 1995. – p. 12)

B

Nākamajā dienā, otrdienā, 1938. gada 20. septembrī, prezidents [Edvards Benešs] turpināja konsultācijas ar ministriem, politisko partiju pārstāvjiem un armijas vadošajiem virsniekiem. Prāga visu dienu gaidīja Kremļa atbildi un diviem jautājumiem, kas bija uzdoti Aleksandrovsķim [PSRS sūtnis Prāgā]. Atbilde bija bezgala svarīga: vai Čehoslovākija, kuru Francija bija atstājusi likteņa varā, var rēķināties ar PSRS palīdzību? Staļins izvēlējās klusēšanu.

(I. Lukes. Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edward Benes in the 1930s. – New York, Oxford, 1996. – p. 224–225)

e

Jau no pirmajiem kontaktiem ar Padomju Savienību bija skaidrs, ka padomju pārstāvju izpratne par diplomātiju ir pavisam citāda nekā Rietumu kolēģiem. Viņiem tas bija kas vairāk nekā tikai līdzeklis nacionālo interešu aizsardzībai un atbalstam, tas bija ierocis nepārtrauktā karā pret kaptālismu. Tieši tādēļ diplomātisko sarunu mērķis nevarēja būt reāla savstarpēja saprašanās un saskaņa.

(G. A. Craig, A. L. George. Force and Stratecraft. Diplomatic Problems of Our Time. – New York; Oxford, 1983. – p. 90)

D

Vienīgais uzvarētājs istenībā bija Staļins. Visi pārējie bija zaudētāji. Čemberlena no Minhenes atvestais līgums iegrūda daudzus bezpalīdzīgus čehus un slovākus, Čehoslovākijas ebrejus, demokrātus no Sudetijas vāciešu vidus gestapo rokās. (..) Sudetijas vācieši atbalstīja Henleina kustību pat tad, kad tā pārtapa par nacisma ieviešanas kanālu. Bet viņiem nebija daudz par ko liksmot. (..) Tikko sākās karš, vīriešus piespiedu kārtā iesauca vērmahtā un SS vienībās un aizsūtīja cīnīties par Vadoni. Viņiem bija milzīgi zaudējumi, sevišķi 6. armijā pie Staļingradas, kā arī citur Otrā pasaules kara kaujas laukos. 1945. gada pavasarī viņi atkal nokļuva atbrīvotās Čehoslovākijas jurisdikcijā. (..) Viņi kļuva par bēgļiem, kas izdzīti no teritorijām, kur viņu senči paaudzū paaudzēs bija mierīgi dzīvojuši un strādājuši.

Nedrīkst aizmirst, ka Minhenes darījuma upuru vidū bija arī Vācija. Kaut valsts bija sajūsmā par Vadoni, tomēr kara perspektīvas priecēja tikai nedaudzus. (..) Viņa uzvara Minhenē atbrūvoja pašmāju opozīciju, tāpēc viņu galvenais arguments – Hitlers ievilks Vāciju karā – netika sadzirdēts, vismaz 1938. gadā ne. (..)

Kad viņš pārkāpa savu svēto solījumu, ka Sudeti būs viņa pēdējā prasība, Čemberlenam un Daladjē nekas cits neatlika, kā sākt konfrontāciju ar viņu. Lielbritānija un Francija tādu pazemojumu varēja pārdzīvot tikai vienu reizi, vienalga, pie kādas valdības. (..) Iespējams, ka Minhenes vienošanās nozīmē Trešā reiha gala sākumu.

(I. Lukes. Czeckoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edward Benes in the 1930s. – New York, Oxford, 1996. – pp. 260–261)

A. Adamthwaite. France and the Coming of the Second World War 1936–1939. – London, 1977.

H. Kissinger. Diplomacy. – New York, 1994.

I. Lukes. Czeckoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edward Benes in the 1930s. – New York, Oxford, 1996.

A. J. P. Taylor. The Origins of the Second World War. – London, 1963.

1. Lomu spēle.

Komunistiskās partijas CK politbiroja locekļu un citu vadošo padomju valsts darbinieku apspriede Kremli. 1938. gada 20. septembrī. Kādus risinājumus varēja piedāvāt Ārlietu tautas komisariāta, Sarkanās armijas un Kominternes pārstāvji? Kādi apsvērumi tika ņemti vērā, gatavojot atbildi Prāgai?

Izveido tabulu par Minhenes darījumā tieši vai netieši iesaistīto valstu ieguvumiem un zaudējumiem!

VALSTS	IEGUVUMI	ZAUDEJUMI
Čehoslovākija		
Vācija		
Francija		
Lielbritānija		
Polija		
Ungārija		
Itālija		
PSRS		

IGAUNIJA UN LATVIJA – BANDINIEKI LIELAJĀ POLITIKĀ?

A

Teorētiski Baltijas valstis varēja būt respektējams spēks Eiropas ziemeļrietumos. Kopā tās varēja mobilizēt vairāk nekā 500 000 karavīru. Miera laikā Baltijas valstu armijās bija gandrīz 4 660 virsnieku un 58 000 kareivju, 900 lielgabalu, 100 tanku, 30 bruņumašīnu, 9 bruņuvilcieni, 2 vilciena lielgabala baterijas, 400 kara lidmašīnu, piedevām vēl sakaru daļas un sapieru vienības. Vienotajos Baltijas valstu jūras spēkos ietilptu 4 modernas zemūdenes, 1 torpēdkuģis, 8 mīnukuģi, 8 ložmetējlaivas, 2 zemūdeņu pavadkuģi, 5 hidrogrāfiskā dienesta bāzes kuģi, 8 ledlauži, 8 sagādes kuģi un citi mazāki peldoši līdzekļi. (..) Robežapsardzes daļās dienēja 6 000 vīru, policijā – 8 300, paramilitārajās organizācijās (aizsargi, kaitselīti u.c.) – gandrīz 200 000 vīriešu un sieviešu (..). Tomēr reāli varēja apbruņot tikai 360 000 vīru (100 000 Igaunijā, 130 000 Latvijā un 130 000 Lietuvā).

(E. Anderson. The Baltic Entente 1914–1940 – Its Strength and Weakness // The Baltic in International Relations between the Two World Wars. Studia Baltica Stockholmensia. – Stockholm, 1988. – Vol. 3. – pp. 81–82)

B

Pēc daudzu gadu biklām runām par Baltijas solidaritāti, ko bija noteikuši savtīgi mērķi, 1934. gadā noslēgtais līgums radīja lielu vilšanos. Tā ietekme bija pat mazāka nekā pirms 14 gadiem Bulduros sastādītajam līgumam. Laika ritumā tas drīzāk vājināja nekā stiprināja Baltijas Savienības iespējas. Latvija izlauzās no 1933.–1934. gada diplomātiskās viesuļvētras – un nekas vairāk.

(H. I. Rogers. Search for Security. A Study in Baltic Diplomacy, 1920–1934. – Hamden, 1975. – p. 102)

C

No laikrakstiem: Ilmars Tenisons rekomendē Igaunijai atteikties no Baltijas Savienības, lai tā vientulībā tiktu uzņemta Skandināvijas valstu saimē. Ja Igaunija pašizolētos atbilstoši Ilmara plānam, nebūtu jābrīnās, ka no visām pusēm uzrastos ziņkārīgi “novērotāji”.

(Kratt. – 1938. – 23. januar)

D

Līgums par Igaunijas, Latvijas un Lietuvas savstarpējo saprašanos un sadarbību

Ženēvā 1934. gada 12. septembrī

1. pants

Lai unificētu savus miermīlīgos centienus, visas trīs valdības apņemas vienoties nozīmīgākajos ārpolitiskajos jautājumos un savstarpēji sniegt politisko un diplomātisko palīdzību starptautiskajos sakaros (..).

3. pants

Augstās līgumslēdzējas puses atzīst specifisku problēmu pastāvēšanu, kas varētu apgrūtināt vienādu attieksmi pret tām. Puses piekrīt, ka šīs problēmas ir izņēmums šā līguma pirmajā pantā noteiktajās saistībās.

(Eesti lepingud välisriikidega. XII. 1933–1934. – Tallinn, 1935. – lk. 102–103)

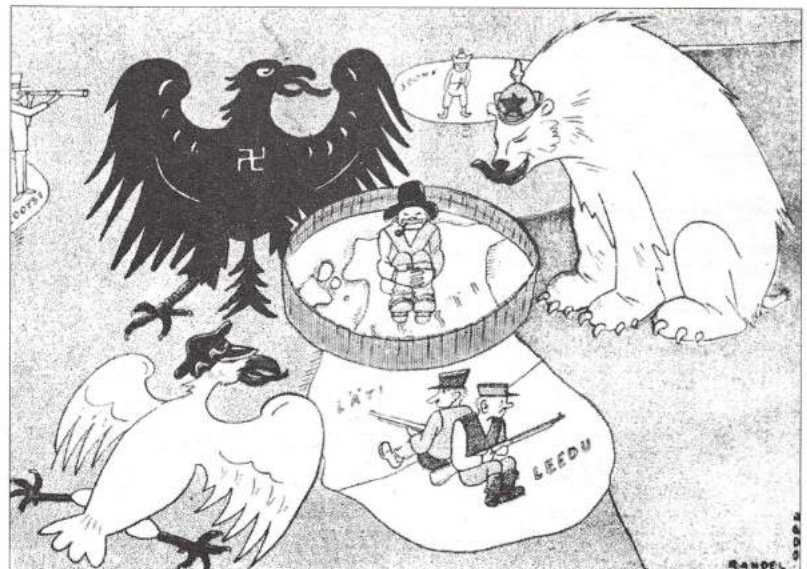
E

Iepriekšējā apspriešana pierādīja, ka Igaunija var saņiegt neitrālu stāvokli starp Krieviju, Vāciju, kā arī Poliju, turklāt mēs vienlaikus redzējam, ka mūsu dienviņu kaimiņiem – Latvijai un Lietuvai – tādas iespējas nav. (..) Igaunijai nav nekādu iemeslu ne kultūras, ne politikas jomā, vēl mazāk emocionālu motīvu, lai vienotos ar Latviju. (..)

Mums galu galā vajadzētu atbrīvoties no iedomas par “Baltijas” ideju un atteikties no tās kā savā ārpolitikā, tā arī savā ārējā propagandā. (..)

Neitralitātes politikai, ko īsteno Igaunija, vajadzētu neizbēgami sākties ar atbrīvošanos no pienākumiem dienviņu virzienā, jo tie ievēl mūs svešu pretrunu perēkļos, atņem Igaunijai, kas ir Baltijas savienības locekle, cerību būt neitrālai, turklāt šī savienība reāli mūsu stāvokli nenodrošina.

(I. Tõnisson. Eesti välispoliitika I–II. – Akadeemia. – 1937. – Nr. 6. – lk. 373, 376, 383, 394)

F

Anglija nevēlējās sevi apgrūtināt ar jēl kādiem pienākumiem. (..) Ļoti raksturīgs indikators bija Lielbritānijas Ārlietu ministrijā 1937. gadā sastādītais valstu saraksts, kuras varēja saņemt ieročus no Lielbritānijas. Igaunija šajā sarakstā bija 12., Latvija 13. un Lietuva 14. vietā (pirmajā vietā bija Ēģipte, otrajā – Afganistāna un trešajā – Beļģija). Minētais saraksts skaidri noteica britu politikas prioritātes.

(I. Feldmanis, A. Stranga. *The Destiny of the Baltic Entente 1934–1940*. – Rīga, 1994. – p. 73)

G

13. maijā [1939] Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters Tallinā tikās ar Britu konsulu V. H. Galienu. Selters viņam apliecināja, ka labākais risinājums būtu Lielbritānijas, PSRS, Vācijas un Polijas kopējas garantijas Igaunijas [un Latvijas] neatkarībai. Seltera priekšlikums (..) balstījās uz Baltijas valstu lomas pārvērtēšanu vadošo lielvalstu politikā. Padomju Savienība bija atgriezusies kā lielvalsts Eiropā ne jau tādēļ, lai aizstāvētu *status quo* (Baltijas neitralitāti), bet lai šo pašu *status quo* izmainītu savās interesēs.

(1939: Latvia and the Year of Fateful Decisions. – Rīga, 1994. – p. 57)

Grupas darbs.

Ievēliet prezidentu, ārlietu ministru un viņu padomniekus četrām valstīm (Somijai, Igaunijai, Latvijai, Lietuvai)! Viņi sastādīs rīcības plānus 1939. gadam un sarīkos Baltijas savienības valstu vadītāju apspriedi. Somija būs novērotāja un padomnieka lomā.

Kādas attīstības iespējas vajadzētu ņemt vērā kopējā apspriedē 1939. gada aprīlī? Kādā mērā saglabājusies Baltijas valstu spēja brīvi lemt un manevrēt? Kā vislabāk aizstāvēt savas valsts intereses? Cik lielā mērā jārēķinās ar Baltijas valstīm kā ar vienu veselu? Pie kā griezties pēc palīdzības un atbalsta?

LIELVALSTIS UN BALTIJA**A**

Britu garantijas Polijai, ko Čemberlens 31. martā deva parlamentā, nozīmēja, ka sākusies atteikšanās no Anglijas iepriekšējās politikas ne tikai Viduseiropā un Dienvidēiropā, bet arī attiecībā ar Vāciju.

(A. Prazmowska. *Britain, Poland and the Eastern Front, 1939*. – Cambridge, 1987. – p. 56)

B

Garantijas tika kritizētas galvenokārt tādēļ, ka tās atdeva kara vai miera jautājuma lešanu nevis Lielbritānijai, bet kādai citai valstij. (..) Bez Padomju Savienības līdzdalības Rietumvalstu atbalsts Austrumeiropai neko daudz nenozīmēja, bet tagad Staļins bija aizsargāts no Vācijas uzbrukumiem ar teritorijām, kurām bija apsolītas garantijas, turklāt viņam nebija pienākuma priekšlaicīgi iejaukties notikumu gaitā. Viņš varēja sekot to attīstībai, uzstādīt savus noteikumus, un izvēlēties sev labākos piedāvājumus.

(Chr. Thorne. *Continuing Appeasement. Appeasement of the dictators. Crisis Diplomacy*. – New York. – pp. 94.–95)

e

Čemberlens atdeva Staļinam trumpjus, un tas deva Maskavai iespēju spēlēt pirmo vijoli trīspusējās sarunās un diktēt savus noteikumus Londonai un Parīzei. Lielbritānijas un Francijas izredzes manevrēt ārpolitiskos jautājumos bija galēji ierobežotas. Šīs divas valstis bija zaudējušas visu savu ietekmi. Lielbritānija un Francija vairs nespēja Vāciju ne atturēt, ne uzvarēt. Londona un Parīze nebija pratušas piešķirt Padomju Svienību pretvācu fronti.

(The Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940. Documents and Materials. – Rīga, 1995. – p. 28)

D

PSRS ārlietu tautas komisāra nota Igaunijas sūtnim A. Rejam

1939. gada 28. martā

Šis paziņojums ir sastādīts nesavtīgas labvēlības garā pret igauņu tautu, lai stiprinātu tajā drošības izjūtu un pārliecību par Padomju Savienības gatavību vajadzības gadījumā reāli pierādīt savu ieinteresētību Igaunijas Republikas valstiskās patstāvības, politiskās un ekonomiskās neatkarības saglabāšanā, kā arī pārliecību, ka Padomju Savienība nevarēs palikt neitrāla novērotāja lomā, ja kāds atklāti vai slēpti mēģinās iznīcināt šo patstāvību un neatkarību.

(Molotov–Ribbentropi paktist baaside lepinguni. Dokumente ja materjale. – Tallinn, 1989. – lk. 17)

e

Britu diplomāti sarunās ar Baltijas valstu diplomātiem lietoja stratēģiju, kas parādīja Londonas vēlmi saglabāt zināmus ar britu imidžu saistītus mītus. Sevišķas rūpes bija par vienu ilūziju – Lielbritānija kā mazo valstu nesavtīga atbalstītāja. Īstenībā Eiropas mazo valstu vitāli svarīgie jautājumi britus interesēja maz.

(1939: Latvia and the Year of Fateful Decisions. – Rīga, 1994. – p. 67)

F

Kad Bonē [Francijas ārlietu ministrs] prasīja manu personisko viedokli par padomju atbildi, teicu: "Skaidrs, ka Padomju valdība noteikti meklēs Francijas un Britu svētību iesaļošanai Baltijas valstu teritorijā, pat pret pašu šo valstu gribu."

J. Lukašēvičs, *Polijas sūtnis Parīzē*.

(Papers and Memoirs of Juliusz Lukaszewicz, Ambassador of Poland. – New York, London, 1970. – p. 236)

G

Ne tikai Latvija, bet arī Igaunija un Somija Molotova uzstājīgo prasību dot Baltijas valstīm trīspusējas garantijas uztvēra kā tām skanošu kapu zvanu. Visas trīs valstis garantijās redzēja iegānu Baltijas okupācijai. (..)

Krievija (PSRS) patiesībā nebija līdz galam ieinteresēta parakstīt savstarpējo paktu ar Angliju un Franciju. Tas, ko tā patiesi gaidīja, bija iniciatīva no Vācijas puses. Nevajadzēja darīt neko citu, kā pielietot novilcināšanas taktiku, ierosinot jaunus terminus un noteikumus. (..) Jautājuma risinājums bija atkarīgs no Maskavas, tikai Kremlis nebija ieinteresēts nekādās "garantijās", izņemot tiesības okupēt Baltijas valstis sev izdevīgā brīdī.

(1939: Latvia and the Year of Fateful Decisions. – Rīga, 1994. – pp. 68–69, 71)

H

17. jūlijā Anglija un Francija apliecināja savu gatavību dot garantijas Baltijas valstīm gan tiešas, gan arī netiešas agresijas gadījumā. Taču Rietumu lielvalstis nepiekrita Maskavas proponētajai "netiešās agresijas" izpratnei, jo, pieņemot to, līgumslēdzējvalstis, galvenokārt PSRS, varētu iejaukties garantējamo valstu iekšējās lietās, par iegānu izmantojot, piemēram, pārmaiņas to valdību sastāvā utt. Angļiem radās stipras aizdomas, ka Maskava meklē vienīgi juridisku iemeslu, lai Londonas vai Parīzes aizsegā varētu īstenot savus agresīvos plānus Baltijā.

(Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940: Dokumenti un materiāli. – R., 1995. – 12.–13. lpp.)

I

Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līguma slepenais papildu protokols

Maskavā, 1939. g. 23. augustā

Sakarā ar Vācijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas pakta parakstīšanu abu valstu pilnvarotie pārstāvji, kas parakstījuši šo paktu, sevišķi konfidenciāli apsprieda jautājumu par abu pušu interešu sfēru norobežošanu Austrumeiropā. Šis apspriešanas rezultāts ir šāds:

1. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža. Lietuvas intereses attiecībā uz Viļņas apgabalu tiek abpusēji atzītas.

2. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā Polijas valstij piederošajos apvidos Vācijas un PSRS interešu sfēras aptuveni norobežo upju līnija: Nareva, Visla un Sana.

Jautājumu, vai abu pušu interesēm atbilst neatkarīgas Polijas valsts saglabāšana un kādām būtu jābūt tās robežām, galīgi varēs noskaidrot tikai turpmākās politiskās attīstības gaitā.

Jebkurā gadījumā abas valdības šo jautājumu risinās draudzīgas saprašanās garā.

3. Eiropas dienvidaustrumos padomju puse uzsver PSRS intereses Besarābijā. Vācu puse apliecina savu politisko neieinteresētību šajā rajonā.

4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā slepenībā.

Vācijas valdības vārdā

PSRS valdības vārdā

J. fon Ribentrops

V. Molotovs

(Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940. – R., 1995. – 71.–72. lpp.)

1. Sadalieties divās grupās un mēģiniet argumentēti aizstāvēt šādus pretējus viedokļus!

✓ Lielbritānijas un Francijas garantijas Polijas, Rumānijas un Grieķijas neatkarībai 1939. g. martā un aprīlī bija taktiska kļūda.

☒ Lielbritānija un Francija beidzot pārvarēja savu nomierināšanas politiku un izdarīja pirmo vērā ņemamo soli agresijas apturēšanā.

✓ Baltijas valstis 1939. gada sarunās bija bezpalīdzīgi bandinieki.

☒ Baltijas valstu politiskā un militārā vadība pieņēma vairākus nepareizus lēmumus un spēra aplamus soļus, kas noveda pie neatkarības zaudēšanas.

2. Uzrakstiet analītisku pārskatu kā Igaunijas (vai Latvijas) Republikas prezidenta padomnieks par tēmu: Eiropas attīstību 20.–30. gados ietekmēja nevis demokrātiskas valstis, bet valstis, kurās bija diktatūra.

I. Feldmanis, A. Stranga, M. Virsis. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). – R., 1993.

Latvijas okupācija un aneksija: Dokumenti un materiāli. – R., 1995.

I. Feldmanis, A. Stranga. The Destiny of the Baltic Entente 1934–1940. – Rīga, 1994.

1939: Latvia and the Year of Fateful Decisions. – Rīga, 1994.

H. Lindpere. MRP: raske ülestunnistus. – Tallinn, 1991.